

ISSN 2078-7782

***Теорія
і практика***

управління соціальними системами

***ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ***

3'2019

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ:
філософія, психологія, педагогіка, соціологія
Щоквартальний науково-практичний журнал 3'2019
 Видання засновано 2000 р.

Головний редактор:
Романовський О.Г., член-кор. НАПН, д-р пед. наук
Координаційна рада:
Сокол Є. І., член-кор. НАПН України, д-р техн. наук (заст.голови)
Товажнянський Л.Л., Почесний акад. НАПН України, д-р техн. наук (заст.голови)
Андрущенко В.П., акад. НАПН України, д-р філос. наук
Биков В.Ю., акад. НАПН України, д-р техн. наук
Луговий В.І., акад. НАПН України, д-р пед. наук
Масирова Р.Р., акад. МАНПО, д-р пед. наук (Казахстан)
Прокопенко І.Ф., акад. НАПН України, д-р пед. наук
Бабаєв В.М., д-р наук з держ. управління
Гардоцька Т., хабілітований д-р наук (Польща)
Іліаш Н., д-р техн. наук, (Румунія)
Коваленко О.Е., д-р пед. наук
Копитов Р.А., д-р інж. наук (Латвія)
Левовицький Т., д-р пед. наук (Польща)
Олав Аарна, д-р екон. наук (Естонія)
Сєппо Холтга, д-р наук (Фінляндія)

Держзвидання
 Свідоцтво: **КВ №5212**
 від **18.06.2001 р.**

Засновники видання:
 Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”,
 Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди,
 Українська інженерно-педагогічна академія

Видається за рішеннями Вчених рад, протоколи:
 НТУ “ХПІ” № 7 від 05.07.2019;
 ХНПУ ім.Г.С.Сковороди №6 від 29.08.2019;
 УІПА № 2 від 27.08.2019

З М І С Т

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

<i>Асєєва І.В., Пономарьов О.С., Погрібний М., Харченко А.О.</i> Чинники і бар'єри на шляху формування базової професійної компетентності майбутніх бакалаврів.....	3
<i>Євтушенко Н.В.</i> Форми і зміст підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів республіки Польща.....	16
<i>Романовська О.О.</i> Застосування методу інтелект-карт в підготовці магістрів освітніх наук.....	28

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗМІСТУ

<i>Сокол Є. І., Романовський О.Г., Підбуцька Н. В., Гура Т. В., Книш А. Є., Шаполова В. В.</i> Психолого-педагогічна кваліметрія в оцінці якості освіти майбутніх фахівців у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут».....	38
<i>Золотухіна С. Т., Башкір О. І.</i> Освітні зв'язки кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти	56

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

<i>Резнік С.М.</i> Лідерський стиль викладачів вищої школи	71
<i>Лютій М.М.</i> Уявлення учасників освітнього процесу закладу вищої освіти про показники лідерської компетентності майбутнього викладача.....	84

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСОБИ НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

<i>Касьянова О.М., Швецова Г.А., Шахова Г.А.</i> Інформаційно-комунікаційні технології як засіб підвищення якості навчального процесу в системі післядипломної медичної освіти.....	97
<i>Солодовник Т.О., Богдан Ж.Б., Серєда Н.В.</i> Гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку.....	109
<i>Зеленська Л. Д., Тарпат О.С.</i> Особливості використання засобів мультимедіа на заняттях з української мови як іноземної.....	120
Вимоги до статей	129

Редакційна колегія: Мороз В.М., д-р наук з держ. управління (<i>відповідальний секретар</i>) Поясок Т.Б., д-р пед. наук Резван О.О., д-р пед. наук Штефан Л.А. д-р пед. наук Семенова А.В. д-р пед.наук Беспарточна О.І., канд.пед.наук Бех І.Д., академік НАПН України, д-р психол. наук Большакова А.М., д-р психол. наук Гордієнко-Митрофанова І.В., д-р психол. наук Дольська О.О., д-р філос. наук Ігнатюк О.А., д-р пед. наук Іонова О.М., д-р пед. Наук Квасник О.В., канд. пед.наук Кузнєцов М.А., д-р психол. наук Золотухіна С.Т. д.пед.наук Кулгасва М.Д., д-р філос. наук Лозовой В.О., д-р філос. наук Ничкало Н.Г., академік НАПН України, д-р пед. наук Пономарьов О.С., канд. техн. наук Радіонова І.О., д-р філос. наук Рибалка В.В., д-р психол. наук Сисоєва С.О., акад. НАПН України, д-р пед. наук Тараросєв Я.В., д-р філос. наук Телефон: (057) 70-04-025, телефакс (057) 70-76-371. E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net	C O N T E N T S ORGANIZATIONAL PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS <i>Asieieva I.V., Ponomaryov O.S., Pogribnyi M.A., Kharchenko A.O</i> Factors and barriers towards forming the basic professional competence of future bachelors..... 3 <i>Yevtushenko N.V.</i> Forms and content of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects of the Republic of Poland..... 16 <i>Romanovska O.O.</i> Application of the mind maps in preparation of masters of educational sciences..... 28 PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION AND ITS CONTENT <i>Sokol Ye. I., Romanovskiy O.O.,Pidbutska N.V., Hura T.V., Knysh A.Ye., Shapolova V.V.</i> Psychological and pedagogical qualimetry in estimation of quality of education of future professionals in the National technical university «Kharkiv polytechnic institute»..... 38 <i>Zolotukhina S.T., Bashkir O.I.</i> Educational relations of departments of pedagogy of institutions of higher pedagogical education..... 56 THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF RESEARCH ON PHENOMENON OF LEADERSHIP, MANAGMENT AND DEVELOPMENT OF SOCIAL OBJECT <i>Reznik S.M.</i> Leader style of university teachers..... 71 <i>Liutyi M.M.</i> Perceptions of the participants of the education process of higher education institution about leadership competence indicators of the future lecturer..... 84 INFORMATION TECHNOLOGY AND TEACHING AIDS IN THE PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS <i>Kasyanova O.M., Shvetsova H. A., Shahova H.A.</i> Information & Communication Technologies as a Means of Improving the Quality of the Educational Process in the System of Postgraduate Medical Education. 97 <i>Solodovnyk T.O., Bogdan Zh.B., Sereda N.V.</i> Gender differences of personal characteristics by virtual communication among young students..... 109 <i>Zelens'ka L.D., Tarapat O.S.</i> Use of multimedia in Ukrainian classes as a foreign language..... 120
--	--

Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2019. – № 3. - 138 с.

У квітні 2013 р. часопис „Теорія і практика управління соціальними системами” включено до довідника періодичних видань бази даних “Ulrich’s Periodicals Directory” (New Jersey, USA), а у квітні 2015 р. - до наукометричної бази даних РІНЦ (ліцензійна угода №259-04/2015 від 23.04.2015 р.).

Журнал „Теорія і практика управління соціальними системами” затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 №241 як наукове фахове видання України з педагогічних наук.

Журнал „Теорія і практика управління соціальними системами” було включено до «ICI Journals Master List» (Copernicus index) з індексом 60.28.

© Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, 2019

© Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2019

© Українська інженерно-педагогічна академія, 2019

Ірина Асєєва

здобувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка
І. А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-9678-2681
E-mail: iren_asya@ukr.net

Олександр Пономарьов

кандидат технічних наук, професор, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами, Національний технічний університет «Харківський
політехнічний інститут»; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4698-2620
E-mail: palex37@ukr.net

Микола Погрібний

кандидат технічних наук, професор кафедри матеріалознавства Національний
технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-1689-3830
E-mail: kpi.kharkov.ua

Алла Харченко

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики і маркетингового
менеджменту, Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»; Харків, Україна
E-mail: kpi.kharkov.ua

**ЧИННИКИ І БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ БАЗОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ**

***Анотація.** Розглянуто одну з проблем сучасної вищої школи, яка вже набула системного характеру. Встановлено, що одним із проявів і водночас наслідків стала втрата ціннісного сприйняття освіти в суспільній свідомості. Доведено припущення про те, що традиційна парадигма навчання перестала відповідати реаліям сьогодення. З'ясовано, що однією з причин погіршення якості освіти є те, що студенти не відвідують навчальні заняття, і тому практично виключені з навчально-пізнавальної діяльності. Це ускладнює процес професійної підготовки і, як результат, формування базової професійної компетентності. Для дослідження були використані широкі опитування студентів та їхнє спеціальне анкетування.*

Відзначається, що зроблений системний аналіз причин пропусків занять студентів різних спеціальностей відкриває можливість пошуку шляхів і способів подолання факторів і обставин, які негативно впливають на ставлення студентів до навчання.

***Ключові слова:** вища школа, базова професійна компетентність, ціннісне сприйняття освіти, навчально-пізнавальна діяльність, пропуски занять, причини і чинники.*

Iryna Asieieva

candidate of the Department of Pedagogy and Psychology of Management of Social Systems
named after academician I.A. Ziazun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic
Institute"; Kharkiv, Ukraine
E-mail: iren_asya@ukr.net

Oleksandr Ponomar'ov

candidate of Technical Sciences, Professor, Department of Pedagogy and Psychology of
Social Systems Management, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute";
Kharkiv, Ukraine
E-mail: palex37@ukr.net

Mykola Pohribnyj

Candidate of Technical Sciences, Professor, Department of Materials Science, National
Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"; Kharkiv, Ukraine
E-mail: kpi.kharkov.ua

Alla Kharchenko

candidate of economic sciences, associate professor of the department of economic cybernetics
and marketing management, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute";
Kharkiv, Ukraine
E-mail: kpi.kharkov.ua

FACTORS AND BARRIERS TOWARDS FORMING THE BASIC PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS

Abstract. *The article deals with one of the problems of the modern high school, which has already acquired a systemic character. One of its manifestations and simultaneously the consequences was the loss of education values in the public perception. It is proved that the traditional paradigm of teaching has ceased to correspond to the realities of today. It is found that one of the reasons for the deterioration of the quality of education is that students do not attend classes and are therefore virtually excluded from educational and cognitive activity. This complicates the process of professional training and as a result, the formation of basic professional competence. A broad survey of students and their special questionnaires were used for the study. It is noted that the systematic analysis of the causes of absenteeism of students of different specialties is opened, it opens up the possibility of finding ways and ways to overcome the factors and circumstances that negatively affect the attitude of students to studying.*

Key words: *higher school, basic professional competence, perception of education values, educational and cognitive activity, non-attendance, factors and reasons.*

Ирина Асеева, Александр Пономарев, Николай Погребной, Алла Харченко

ФАКТОРЫ И БАРЬЕРЫ НА ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ БАЗОВОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ БАКАЛАВРОВ

Аннотация. *Рассмотрена одна из проблем современной высшей школы, которая уже приобрела системный характер. Установлено, что одним из проявлений и одновременно последствий стала потеря ценностного восприятия образования в*

общественном сознании. Доказано предположение о том, что традиционная парадигма обучения перестала отвечать реалиям настоящего. Установлено, что одной из причин ухудшения качества образования является то, что студенты не посещают учебные занятия, и поэтому практически исключены из учебно-познавательной деятельности. Это усложняет процесс профессиональной подготовки и как результат, формирование базовой профессиональной компетентности. Для исследования были использованы широкий опрос студентов и их специальное анкетирование. Отмечается, что сделанный системный анализ причин пропусков занятий студентов разных специальностей, открывает возможность поиска путей и способов преодоления факторов и обстоятельств, которые негативно влияют на отношение студентов к учебе.

Ключевые слова: высшая школа, базовая профессиональная компетентность, ценностное восприятие образования, учебно-познавательная деятельность, пропуски занятий, причины и факторы.

Iryna Asieieva, Oleksandr Ponomar'ov, Mykola Pohribnyj, Alla Kharchenko

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Factors and barriers towards forming the basic professional competence of future bachelors”

Problem setting. Computerization is a characteristic feature of the modern world. Today, one of the significant achievements in the area of computer devices in the organization of the educational process at all levels of education is the implementation of multimedia-based ICT. One of the topical trends in the use of multimedia technologies in the educational process of modern postgraduate education has been the active introduction of interactive software and technology training complex based on the SMART Board (interactive whiteboard) as a means of improving the quality of the educational process.

Recent research and publications analysis. Information & communication technologies and the issues of their use in education are researched by scientists and educators from almost the moment of their emergence. The analysis of scientific literature shows increased level of interactivity of modern educational technologies which affects the quality of perception of educational material.

The works of S. P. Labuts'koi, V. V. Osadchoko, V. I. Levandovycha are devoted the questions of substantiation of

methods of using interactive tools in the learning process. The analysis of recent research also reveals a broad interest in the comprehensive introduction of multimedia, including the SMART Board, into the educational process at different levels of training. Researchers from the issue of implementation of multimedia in the learning process pay attention to the organizational aspects of learning and expand the experience of using these tools to achieve diverse educational goals.

Paper objective. Analysis of possibilities and disclosure features of using Smart Notebook software as a means of improving the quality of the educational process of modern healthcare professionals in the system of postgraduate education.

Paper main body. Considering the rapid growth of information that lecturers and listeners have to deal with, ICTs should ensure fast and unlimited access to it. Nowadays the ability of a person to work with streams of different kind of information especially relevant and required: selection of its contents, structuring, colorful and attractive presentation of the results of his work. These are the skills most needed in an information society

environment. The lecturer should create motivation for realizing the need to use ICT both for the study of individual disciplines and for the purpose of self-education. As the well-trained specialist has a decisive influence on the effectiveness of the learning process in general and the healthcare industry in particular, he must constantly improve his skills and be ready to use advanced technology.

On the cycles of TI, the Department of Pedagogics, Philosophy and Language Training at KhMAPE conducted a questionnaire on the readiness of the listeners to use advanced innovations in the area of ICT in their professional activity. The analyzed data showed that 71.5% of respondents are ready for this activity and have some experience in this field, 18.5% - rarely use the described technologies and 10% do not use them at all. It was also interesting that 57.8% of the respondents who are ready to use and actively use ICT innovations noted lack of their own knowledge and partial ownership of the functions and capabilities of a number of computer programs and multimedia complexes.

In order to improve the quality of the educational process of modern healthcare professionals in the system of postgraduate education, lecturers of the Department of

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна вища школа переживає одну з глибоких криз, що вже набула системного характеру. Вона породжена низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників і полягає у суперечності між потребою фахівців у високій професійній компетентності, духовно-культурній підготовці, морально-етичних якостях та відповідальності, з одного боку, та традиційною парадигмою навчання, яка перестала відповідати реаліям сьогодення, з іншого. Одним з проявів кризи виступає втрата ціннісного сприйняття знань і освіти в суспільній свідомості. Істотне розширення джерел

Pedagogics, Philosophy and Language Training at KhMAPE use the features of the SMART Board and Smart Notebook software, creating on their basis elements of educational and methodological support to thematic cycles in pedagogics and languages.

Because to achieve this goal, it is often necessary to create your own products in the Smart Notebook software environment, therefore, there is a need to operate tools on a high-level. In order to optimize the process of creating our own development in the Smart Notebook software environment, in our macro approach we have gone from building "graphic primitives", on the basis of which we create "graphic invariants", which can be further combined into "graphic objects". This approach reduced time spent and unified the process of creating your own developments in the Smart Notebook software environment.

Conclusions of the research. The use of the interactive whiteboard plays a significant role in the formation of both the language and pedagogical competence of healthcare professionals, increasing the efficiency of the educational process. We see the ways for further scientific researches in exploring the possibilities of using the interactive whiteboard in the teaching of medical disciplines.

інформації та можливостей доступу до них певною мірою змінює значення, сенс і характер педагогічної діяльності. Опитування показало, що біля 35% студентської молоді орієнтується на отримання не системи професійних знань, а тільки диплома про вищу освіту, не турбуючись про необхідність його підкріплення належним рівнем своєї професійної компетентності. За цих умов педагогіка вищої школи веде активний пошук ефективних шляхів і засобів подолання кризи й істотного підвищення якості освіти. Серед них, на наше глибоке переконання, чільне місце має посідати визначення тих причин, які ускладнюють освітній процес, звужують спектр мотивів навчально-пізнавальної діяльності

студентів та помітно знижують результативність праці науково-педагогічних працівників. Ми добре розуміємо, що визначити вказані причини й пов'язані з ними чи породжуючи їх чинники ще зовсім не означає можливості їх усунення чи подолання. Однак чітко визначення їх все ж дозволяє зорієнтувати пошук діяльності у потрібному напрямку.

Як зазначено у статті 5 «Закону про освіту», «держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина» [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукової літератури відкриває широку палітру досліджень загального стану вищої освіти. Провідною є увага дослідників до проблем методики викладання (С. У. Гончаренко, В. Г. Кремень, С. О. Сисоєва), педагогічної майстерності викладачів (Л. С. Нечепоренко, І. Ф. Прокопенко, О. Г. Романовський) та їхньої професійно-педагогічної культури і етики (В. Ф. Баранівський, Г. П. Васянович, В. М. Гриньова, С. О. Заветний, І. Ф. Ісаєв, В. О. Лозовий, С. М. Пазиніч). Г. В. Варгас та Дж. С. Альківар, розглядаючи проблему розвитку педагогічних професійних якостей та умінь викладачів, відзначають, що такий розвиток є актуальним у сучасному глобальному контексті та дозволяє покращити процес підготовки фахівців [12]. Навчання викладачів для покращення їхньої майстерності досліджуються у роботах Дж. Антоні. [8], Д. Броммессон, Й. Одален, М. Фогельгрена та ін. [10].

Зміст і сутність цієї культури за М. Д. Ярмаченком, визначається як «інтегративна сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і

моральних якостей, професійних знань і умінь, необхідних для успішної навчальної і виховної роботи» [7, с. 641].

Цілком очевидно, що проблема ставлення студентів до навчання істотно пов'язана з їхньою ціннісною орієнтацією, яка визначається, з одного боку, бажанням отримати затребувану у суспільстві професію, яка б одночасно задовольняла матеріальні й духовні потреби фахівця, а з іншого боку, можливостями і бажанням педагогічного колективу закладу вищої освіти надати йому відповідну суму знань високої якості. І не випадково, що В. Г. Кремень підкреслює роль педагога у формуванні системи життєвих цілей і цінностей студентів. Але для забезпечення ефективності його впливу йому необхідно мати відповідний авторитет серед студентів. Надзвичайно важливими уявляються дослідження проблеми відповідальності педагога та його здатності прищеплювати це почуття майбутнім фахівцям. Адже усвідомлене ними розуміння своєї відповідальності лежить в основі засвоєння навчального матеріалу, набуття високої професійної компетентності та наступної успішної діяльності. Безвідповідальність же у більшості випадків виявляється основним джерелом порушень навчальної дисципліни студентів, нехтування ними заняттями.

Як підкреслюють О. С. Пономарьов, Н. В. Середа та М. К. Чеботарьов, «потужним чинником ефективного формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів та їх відповідального ставлення до її здійснення виступають педагогічна майстерність і культура педагогічної діяльності викладача» [4, с. 97]. Результатом дії цих чинників постає належний рівень успішності студентів. За визначенням В. А. Мижерикова, у психолого-педагогічному словнику успішність — це «міра засвоєння знань, умінь і навичок, встановлених навчальною

програмою, з точки зору їхньої повноти, глибини, свідомості й міцності» [5, с. 452].

На жаль, дуже часто зусилля педагогічного працівника наштовхуються на суттєву перепону, розміри і наслідки якої останнім часом стають все більшими, а саме – відсутність студента в аудиторії під час занять. Уявляється цілком очевидним, що систематичні пропуски студентами навчальних занять ніяк не сприяють забезпеченню вказаних характеристик засвоєння знань. Адже навіть ті з них, хто самостійно працює з навчальною та науковою літературою зі спеціальності, як правило, не отримує системного уявлення про сенс, зміст і призначення навчальних дисциплін та про ту роль, яку вони мають відігравати у їхній майбутній професійній діяльності. Більш того, при такому ставленні до навчання не може бути й мови про ціннісне сприйняття й про формування належного рівня базової професійної компетентності.

Як цілком справедливо вказує С. Резнік, що «масовізація вищої освіти призводить до того, що збільшується навантаження на зовнішніх викладачів, загострюються проблеми фінансування, середній рівень підготовленості абітурієнтів до навчання у зовнішніх зменшується. Відповідно знижується якість освіти, а також ціннісне ставлення до системи вищої освіти, в тому числі інженерної» [6, с. 13].

Формування базової професійної компетентності починається на перших курсах при вивченні науково-природничих навчальних дисциплін і продовжується до кінця навчання у вищому закладі освіти. Базова професійна компетентність бакалавра, це важливі професійні якості особистості, його високий рівень наукових, технічних і виробничих знань, вміння користуватися знаннями у виробничій діяльності, відповідаючи посаді, на яку може претендувати здобувач вищої освіти після закінчення навчального закладу.

Психолог Гарвардського університету Д. Маккеланд, якого вважають основоположником компетентнісного підходу, в журналі «Американський психолог» у 1973 р опублікував статтю «Тестування компетентності, а не інтелекту», в якому сформулював основи визначення компетентностей, як певних факторів, що впливають на ефективність професійної діяльності [9, с. 8]. Існує й множина інших робіт викладачів вищої школи, яких серйозно турбує проблема слабого відвідування студентами навчальних занять.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У той же час недостатньо дослідженими лишаються причини низької якості освіти та бар'єри на шляху її забезпечення. А без їхнього аналізу досить проблематично сформувати ефективну стратегію подолання бар'єрів і чинників, що стають на заваді забезпечення належного рівня навчально-пізнавальної діяльності студентів та відповідної мотивації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні основних чинників, які негативно впливають на дисципліну студентів, а відтак на якість їхньої навчально-пізнавальної діяльності, на рівень набутої професійної компетентності та психологічної готовності до самостійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вважаємо за доцільне розпочати з виокремлення та розподілення всієї множини чинників і обставин, які негативно впливають на ставлення студентів до навчання, а отже й на якість їхньої освіти, на дві великі групи. До першої з них віднесемо об'єктивні обставини, які практично не залежать від конкретного студента. По-перше, це загальна соціально-економічна криза в Україні, одним з істотних наслідків якої виступає неможливість

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

батьків широких верств населення оплачувати освіту своїх дітей. По-друге, це помітне збільшення числа закладів вищої освіти та ліцензованих обсягів підготовки фахівців із різних спеціальностей, у результаті чого до вищої школи вступають абітурієнти із вкрай низьким рівнем шкільної підготовки. По-третє, сама вища школа недостатньо енергійно й адекватно реагує на нові реалії сьогодення, зокрема на широкі можливості доступу студентів до джерел інформації, і продовжує використовувати свої традиційні методи навчання. По-четверте, це загальна втрата авторитету освіти взагалі й вищої школи зокрема в суспільній свідомості, через що у студентів відсутнє ціннісне сприйняття можливості свого навчання і отримання спеціальності.

Другу групу чинників, які, власне, і є предметом нашого дослідження, складають ті, що безпосередньо залежать від студента. Для аналізу їх були використані широке опитування студентів та їх спеціальне анкетування. Оскільки

однією з основних причин недостатньої відвідуваності навчальних занять виступає робота студентів в організаціях, підприємствах чи певних бізнес-структурах, ми вважали за необхідне з'ясувати характер впливу цієї роботи на їхнє навчання. З цією метою серед 427 студентів машинобудівних спеціальностей Навчально-наукового інституту механічної інженерії і транспорту Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» було поширено спеціально розроблену анкету. Вона містила 12 питань, для кожного з яких передбачалася певна кількість варіантів відповідей. Ця анкета разом із підсумковими результатами отриманих відповідей, як у кількісному відношенні, так і у відсотках наведена у вигляді табл. 1. Звертаємо увагу на те, що на окремі питання відповідала різна кількість студентів. Результати у відсотках округлені до цілих значень.

Таблиця 1 – Анкета для виявлення впливу роботи студентів на характер навчання

№ з/п	Питання	Варіант відповіді	Кількість студентів	%
1	Як Ви навчаєтесь?	Тільки на відмінно	49	12
		На відмінно і добре	210	49
		На задовільно	167	39
		Маю незадовільні оцінки	1	0
2	Окрім навчання Ви деесь працюєте?	Так	173	42
		Ні	237	58
3	Час роботи співпадає з часом навчання?	Так	98	49
		Ні	101	51
4	За якою причиною Ви працюєте?	Скрутний сімейний стан	110	58
		Фінансова незалежність	52	27
		Бажання кращого життя	25	15
5	Чи працюєте Ви за спеціальністю?	Так	30	17
		Ні	146	83
6	Ви часто пропускаєте навчання через роботу?	Так (майже не з'являюсь в університеті)	22	12
		Помірно (1–2 рази)	57	31
		Середньо (3–4 рази на тиждень)	74	40
		Ні (присутній щодня)	29	17
7	Яку кількість днів на тиждень займає робота?	1–2	27	16
		3–4	82	49
		5–7	59	35
8	Яку кількість годин на день займає робота?	1–2	3	2
		3–4	39	23
		5 і більше	129	75

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Продовження таблиці

9	Вам вдається поєднувати роботу і навчання?	Так, робота не заважає	28	16
		Робота майже не заважає	46	27
		Вдається, але з великим зусиллям	80	48
		Майже не вдається	16	9
10	Які для Вас є позитивні сторони поєднання навчання з роботою?	Фінансова незалежність	61	28
		Отримання досвіду роботи	52	24
		Допомога батькам	100	48
11	Які для Вас є негативні сторони поєднання навчання з роботою?	Вимушений пропускати заняття	82	40
		Зниження рівня успішності у навчанні	51	25
		Відсутність вільного часу	71	35
12	Який би з варіантів Вас влаштовував для компенсації пропущених занять?	Розклад занять за вибором студентів	107	58
		Навчання за індивідуальним планом	76	42
		Повторний курс	0	0
		Відрахування з університету	0	0

Для порівняння ці запитання були надані студентам економічних спеціальностей.

Понад 40 % студентів машинобудівників пояснюють пропуски занять тим, що вони працюють. При цьому виявляється, що майже у половини з них робота співпадає за часом, коли відбуваються навчальні заняття. І як результат їм вдається поєднувати навчання з роботою з великими зусиллями, або взагалі їй не вдається. Звертає на себе увагу також те, що більше 80% працюючих респондентів знайшли роботу, яка не пов'язана з їхньою майбутньою спеціальністю. Водночас вони цілком розуміють негативні аспекти поєднання навчання з роботою, передусім необхідність пропускати заняття, а отже й втрату можливості належного формування базової професійної компетентності. Серед позитивних же моментів – лише чверть респондентів називають отримання досвіду роботи. Домінуючими ж мотивами вони вважають допомогу батькам та фінансову незалежність.

Системний аналіз отриманих відповідей дозволяють дійти важливого висновку, що студенти машинобудівних спеціальностей розуміють необхідність пошуку раціональних шляхів, які б дозволяли певним чином подолати

негативний вплив зазначених обставин і забезпечити бажану якість їхньої професійної підготовки. Так, уявляється доцільним посилити питому вагу самостійної роботи студентів, допомагати їм навчитися виконанню такої роботи, впроваджувати гнучкий графік навчального процесу тощо. До речі, знайомство з іноземним досвідом вищої освіти також свідчить про те, що подібні методи є досить ефективними. Особливо важливою там постає належна організація самостійної роботи. При цьому студенти у своїй більшості свідомо обирають професію і відповідально ставляться до навчання, до формування як базових компетенцій, так і професійної компетентності у цілому.

Відомий британський психолог Джона Равена у своїй роботі «Компетентність у сучасному суспільстві» пропонує практичні рекомендації щодо оптимізації управління мотивацією співробітників, організаційним кліматом, із розвитку творчих установок, ініціативи та відповідальності. Автор стверджує «поведінка визначається мотивацією набагато більше, ніж здібностями. Основне завдання психологів, педагогів і керівників – зосередити свої зусилля на оцінці мотивації. Мотивацію визначають особисті цінності, соціальні та політичні переконання і думки, а також уявлення людини про те, яке місце він сам та інші

займають у суспільстві і в складових його організаціях» [11, с. 6].

На нашу думку, значною мірою компенсувати недоліки, які пов'язані з пропусками занять, можливо шляхом орієнтації студентів на роботу за обраною спеціальністю не залежно від курсу навчання. Таке поєднання теоретичних знань з практикою буде сприяти більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, більш цілеспрямованій і якісній підготовці майбутніх фахівців до практичної діяльності після отримання диплому.

Подальше дослідження було проведено на масиві майбутніх економістів. У процесі попереднього обговорення разом зі студентами основних причин невідвідування ними навчальних занять у якості основних було визначено такі чинники:

1. Необхідність працювати для забезпечення можливості оплати контрактного навчання.

2. Робота за спеціальністю з метою набуття практичного досвіду і гарантії надійного працевлаштування після закінчення університету.

3. Відсутність інтересу до навчання взагалі.

4. Інші інтереси, коли студент вступив до університету за бажанням чи за порадою своїх батьків, а обрана спеціальність його не цікавить.

5. Хвороба.

Цікаві результати дають дослідження динаміки зміни питомої ваги причин пропусків занять залежно від курсу (рис.1).

Отримані результати є досить показовими. Вони свідчать, що частка студентів, які працюють заради можливості оплачувати своє навчання, є відносно стабільною на рівні 15–20% для студентів усіх курсів, крім 5 курсу. Для останніх, згідно з їхніми власними відвертими зізнаннями, домінантною причиною пропуску занять постає саме робота за спеціальністю. Адже вона допомагає їм вирішити не тільки

фінансові питання, але, що набагато важливіше, й проблему працевлаштування. Цілком імовірно, що певну частину отримуваної заробітної платні вони витрачають і на оплату навчання, але це не є основною причиною їхньої роботи.

В умовах соціально-економічної кризи потреба в коштах для оплати навчання змушує шукати роботу навіть значну частину першокурсників, хоча у них основною причиною пропусків занять виступає хвороба. При цьому загальна частка студентів 1 курсу, які пропускають заняття, є відносно невеликою, всього лише 11%. Цей показник зростає від курсу до курсу, істотно знижуючись на 4 курсі, коли студенти починають працювати над своєю бакалаврською роботою. Але на 5 курсі, де готується магістерська робота, пропуски студентами занять стрибкоподібно зростають, досягаючи майже дев'яностовідсоткового максимуму. Це зумовлено тим, що переважна більшість студентів виконують свої дипломні роботи безпосередньо на місцях практики, де вони вже здебільшого працюють за обраною спеціальністю.

Відомо, що певна частина студентів, вступаючи до закладу вищої освіти, керується не інтересом до майбутньої спеціальності, а порадами батьків, друзів тощо, іншими мотивами. Тому відсутність у них інтересу до навчання як причина пропусків занять має чітку тенденцію зростання від курсу до курсу. Цікаво, що на 5 курсі ця причина відсутня повністю, оскільки, отримавши диплом бакалавра, студент має змогу або зрозуміти цінність своєї професії, або обрати собі іншу і вступити до відповідної магістратури. З цією ситуацією помітно корелює й така причина, як наявність інших інтересів. Ця кореляція порушується у студентів 3 курсу, але, за їхніми словами, вони вже адаптувалися до навчання у вищій школі й у них пробуджується або

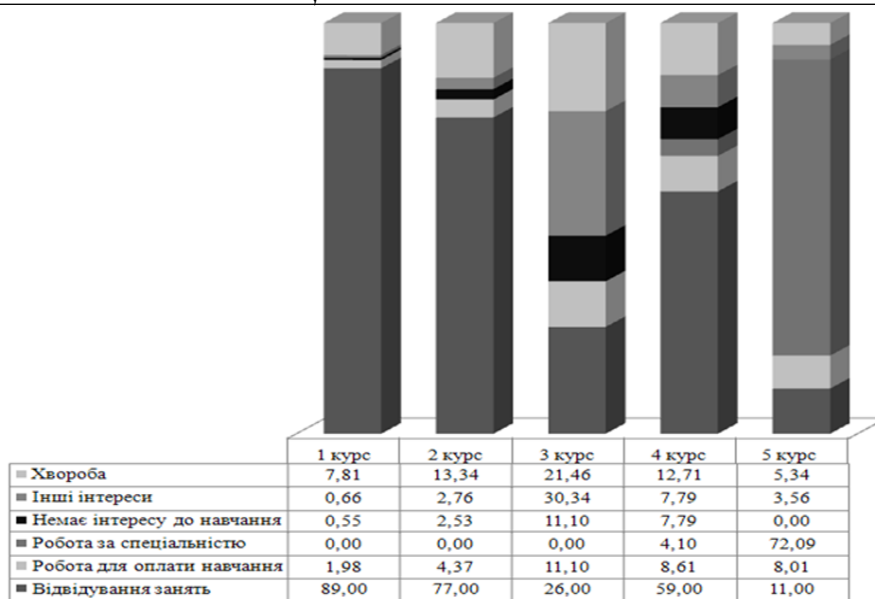

Рисунок 1 – Діаграма співвідношення відвідування та невідвідування занять студентами 1–5 курсів

посилюється інтерес до спортивних занять, художньої творчості, наукових досліджень тощо. Хоча у певної частини «інші інтереси» можуть лежати і у площинах чи сферах, достатньо далеких від соціально схвалюваних.

Наведені результати аналізу чинників, що створюють реальні бар'єри на шляху формування базової професійної компетентності майбутніх фахівців, обмежені тільки пропусками ними навчальних занять. Але навіть їхні причини розкрито далеко не повністю. Так, студенти лише досить делікатно говорять про те, що у тих чи інших викладачів вони фактично нічому не навчилися, оскільки ті далеко відстали від сучасного рівня розвитку науки і техніки, і в Інтернеті й науковій літературі студенти можуть знайти більше цікавого й корисного матеріалу, ніж на лекціях таких викладачів. Крім того, на жаль, сьогодні далеко не кожному викладачеві притаманні такі вкрай важливі якості, як інтелігентність, загальна і професійна культура. Студентам просто не цікаво спілкуватися з ними. Тим більш, що проявом відсутності цих якостей досить часто виступає зверхнє ставлення до студентів, неповага до них тощо.

Але навіть високопрофесійний викладач, який не вміє належним чином зацікавити студентів, мотивувати їх вивчати його дисципліну, багато чого втрачає у взаємовідносинах з ними. Це особливо небезпечно, коли йдеться про вивчення науково-природничих дисциплін студентами 1 курсів, які тільки починають формувати базову професійну компетентність майбутніх бакалаврів. Адже без цього їм складно оволодівати навчальним матеріалом спеціальних дисциплін, проблематично реалізувати свій творчий потенціал у професійній діяльності. Вміння викликати інтерес у студентів до навчання взагалі вже само по собі стає потужним чинником, здатним спонукати їх не пропускати заняття і прагнути отримувати необхідні для свого професіоналізму базові компетенції. Уявляється доречним навести думку американського філософа, педагога та фахівця з теорії і практики соціального менеджменту Р. Акоффа про те, що «примушувати дитину вчитися – значить позбавити її задоволення від процесу навчання, що принесе набагато більшу шкоду, ніж невміння вивчити якийсь конкретний предмет». На його глибоке

переконання, «загально визнано, що добре запам'ятовується те, що ми прагнемо вивчити; і навпаки, погано засвоюється те, що нам не цікаво» [1, с. 193].

Хоча автор пише про дитину, тобто школяра, висловлені ним твердження повною мірою можуть бути застосовані також і до студентів вищої школи. Тому, як спеціально підкреслюють С. Заветний та його співавтори, «завданням педагога стає пробудити інтерес студентів до знань взагалі, до навчання як процесу оволодіння ними, до вивчення відповідної навчальної дисципліни, зацікавити їх її важливістю і практичним значенням для їхньої майбутньої фахової діяльності як справи всього життя. Уміння ефективно вирішити це завдання і стає справжнім проявом педагогічної майстерності і професійної культури викладача» [2, с. 161].

Отже, результати навчання і професійна підготовка майбутніх фахівців визначатиме характер функціонування і розвитку всіх сфер суспільного життя – економіки і політики, соціальних інститутів і бізнесу, науки і техніки, культури і освіти. Нехтування студентами відвідуваністю навчальних занять і неналежне формування базової професійної компетентності виступають істотними чинниками, які негативно впливають на якість їхньої освіти. Іншими словами, від якості освіти залежать система міжособистісних взаємовідносин і результати спільної діяльності людей, а відтак і соціально-психологічне їхнє самопочуття, авторитет і могутність країни. У рамках ефективного розв'язання цього завдання є підвищення відповідальності як педагогів, так і студентів. Педагог повинен вміти переконати студентів, що пропуски занять є проявом безвідповідальності, як й ігнорування ними оволодіння професійною компетентністю. Вони мають чітко засвоїти, що така безвідповідальність істотно ускладнюватиме їм здійснення професійної діяльності, а отже, й досягнення ними життєвого успіху і максимальної творчої

самореалізації. Автори глибоко впевнені, що «для побудови і реалізації своєї життєвої стратегії, яка б забезпечувала його саморозвиток і особистісну самореалізацію, студент має розуміти, що дрібниць тут не буває». Вони нагадують, що, як говориться у старовинному китайському прислів'ї, «посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю» [1, с. 81].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Наведений аналіз низки чинників, які значно ускладнюють формування у майбутніх фахівців базової професійної компетентності, пов'язані з низьким рівнем відвідуваності ними навчальних занять, дозволяє дійти такої сукупності цілком аргументованих висновків.

По-перше, сьогодні існує низка об'єктивних і суб'єктивних чинників, які здійснюють безпосередній чи опосередкований негативний вплив на підготовку майбутніх фахівців. А це відповідним чином позначається на рівні формування їхньої професійної та соціальної компетентності, заважає їхній успішній особистісній та професійній самореалізації, на стані кадрового забезпечення процесів функціонування і розвитку суспільних інститутів.

По-друге, через складну соціально-економічну ситуацію в країні і масову бідність населення значна частина студентів змушена поєднувати навчання в закладах вищої освіти з роботою в різних організаціях, фірмах і підприємствах. Оскільки режим роботи визначається правилами внутрішнього розпорядку цих установ, студенти змушені пропускати навчальні заняття. Більш того, неналежне реагування викладачів і керівництва закладів освіти та їхніх підрозділів на ці пропуски занять, а фактично прямий дозвіл порушникам, призводять до того, що пропускати заняття почали і студенти, які ніде не працюють і не мають у цьому жодної потреби.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

По-третє, ще одним з поширених чинників пропуску занять студентами є втрата ними інтересу до навчання взагалі чи до певних конкретних дисциплін або наявність у них інших інтересів, не пов'язаних із навчанням чи майбутньою професією. Цей чинник пов'язаний із недостатньою мотивацією і цілком може бути нейтралізований високою педагогічною майстерністю педагога та його умінням викликати зацікавленість у студентів процесом навчання та своєю дисципліною, а також його розвиненою здатністю активізувати мотивацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Список літератури:

1. Акофф, Р. (2002) Акофф о менеджменте. Серия «Теория и практика менеджмента». Пер. с англ. СПб.: Питер, 448 с.
2. Заветний, С.О., Пазиніч, С. М., Пономарьов, О. С. & Тищенко, Л. М. (2015) Культура педагога: монографія. За ред. О. С. Пономарьова. Харків: Міськдрук, ХНТУС ім. П. Василенка, 320 с.
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Пономарьов, О.С., Середя, Н.В. & Чеботарьов, М. К. (2013) Відповідальність як педагогічна категорія. Харків: Підручник НТУ «ХПІ», 172 с.
5. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений (1998). Ростов н-Д: Феникс, 544 с.
6. Резнік, С.М. (2014) Особистісно-професійна позиція майбутніх інженерів в умовах трансформаційного суспільства. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти.* Вип. 40 – 41. С. 11 – 17.
7. Ярмаченко, М. Д. Педагогічна культура. *Енциклопедія освіти.* С. 641.
8. Anthony, G., In Kaiser, G., Forgasz, H., Graven, M., Kuzniak, A., Simmt, E., & Xu, B (2018) Practice-Based Initial Teacher Education: Developing Inquiring Professionals. *Invited Lectures From the 13th*

По-четверте, ефективним засобом поліпшення стану з відвідуваністю студентами навчальних занять вважаємо послідовне формування і розвиток у них почуття їхньої особистої відповідальності за міцність і глибину отримуваних знань та, відповідно, за рівень їхньої професійної компетентності. Така відповідальність виступає також ще й своєрідною умовою забезпечення їхнього життєвого успіху та успішної професійної і особистісної самореалізації, розвитку і реалізації їхніх креативних здібностей і творчого потенціалу.

International Congress on Mathematical Education (pp. 1-18). Hamburg: Springer International Publishing.

9. McClelland, D. C. (1973) Testing for Competence Rather Than for «Intelligence». *American Psychologist*. Vol. 28. No. 1. P. 1 – 14.

10. Odalen, J., Brommesson, D., Erlingsson, G.O., Schaffer, J.K., & Fogelgren, M. (2019). Teaching university teachers to become better teachers: the effects of pedagogical training courses at six Swedish universities. *Higher Education Research & Development*, 38(2), 339-353.

11. Raven, J. (1984) Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release: John Raven, H. K. Lewis & Co., London. P. 132

12. Vargas, G.V., & Alcivar, J.S. (2019). Professional Pedagogical Skills in Higher Education Students. *Revista Conrado*, 15(67), 341 – 348.

References:

1. Akoff, R. (2002) *Akoff o menedzhmente* [Akoff about management]. Seriya «Teorija i praktika menedzhmenta». Translation from English. SPb.: Piter, 448 p. [in Russian]
2. Zavetnij S.O., Pazinich, S.M., Ponomar'ov, O.S. & Tishhenko, L.M. (2015) *Kul'tura pedagoga: monografija*. [Teacher culture: a monograph]. Za red. O.S. Ponomar'ova. Harkiv: Mis'kdruk, HNTUS im. P. Vasilenka, 320 p. [in Ukrainian]

3. Law of Ukraine "On Education" of 05.09.2017 No. 2145-VIII. [Access mode]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian]
4. Ponomar'ov, O.S., Sereda, N.V. & Chebotar'ov, M. K. (2013) *Vidpovidal'nist' jak pedagogichna kategorija*. [Responsibility as a pedagogical category]. Harkiv: Pidruchnik NTU «HPI», 172 p. [in Ukrainian]
5. *Psihologo-pedagogicheskij slovar' dlja uchitelej i rukovoditelej obshheobrazovatel'nyh uchrezhdenij* (1998). [Psychological and pedagogical dictionary for teachers and heads of educational institutions]. Rostov n-D: Feniks, 544 p. [in Russian]
6. Reznik, S.M. (2014) *Osobistisno-profesijna pozicija majbutnih inzheneriv v umovah transformacijnogo suspil'stva*. [The personal and professional position of future engineers in a transformational society]. *Problemi ta perspektivi formuvannja nacional'noi gumanitarno-tehnichnoi eliti*. Vip. 40 – 41. P. 11 – 17. [in Ukrainian]
7. Jarmachenko, M. D. *Pedagogichna kul'tura*. [Pedagogical culture]. *Enciklopedija osviti*. P. 641. [in Ukrainian]
8. Anthony, G., In Kaiser, G., Forgasz, H., Graven, M., Kuzniak, A., Simmt, E., & Xu, B (2018) *Practice-Based Initial Teacher Education: Developing Inquiring Professionals. Invited Lectures From the 13th International Congress on Mathematical Education* (pp. 1-18). Hamburg: Springer International Publishing.
9. McClelland, D. C. (1973) Testing for Competence Rather Than for «Intelligence». [Text]. *American Psychologist*. Vol. 28. No. 1. P. 1 – 14.
10. Odalen, J., Brommesson, D., Erlingsson, G.O., Schaffer, J.K., & Fogelgren, M. (2019). Teaching university teachers to become better teachers: the effects of pedagogical training courses at six Swedish universities. *Higher Education Research & Development*, 38(2), 339-353.
11. Raven, J. (1984) *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*: John Raven, H. K. Lewis & Co., London. P. 132
12. Vargas, G.V., & Alcivar, J.S. (2019). Professional Pedagogical Skills in Higher Education Students. *Revista Conrado*, 15(67), 341 – 348.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Наталія Євтушенко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін
інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського; Чернігів, Україна
E-mail: env_2006@ukr.net

ФОРМИ І ЗМІСТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО- МАТЕМАТИЧНИХ ПРЕДМЕТІВ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Анотація. Розкрито особливості підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Республіки Польща. Розглянуто форми підвищення кваліфікації польських учителів на різних його рівнях – зовнішнє, внутрішньошкільне, індивідуальне. Проаналізовано зміст інституційних форм підвищення кваліфікації польських фахівців (підвищення кваліфікації за програмою післядипломної освіти, набуття кваліфікації в післядипломній освіті, курси підвищення кваліфікації, кваліфікаційні курси). Запропоновано напрями вдосконалення форм і змісту підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України з урахуванням досвіду Польщі.

Ключові слова: учитель, учитель природничо-математичних предметів, форми підвищення кваліфікації вчителів, зміст підвищення кваліфікації вчителів, післядипломна освіта.

Nataliia Yevtushenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Natural and Mathematical Sciences and information and communication technology in education of the Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K.D. Ushynskiy; Chernihiv, Ukraine
E-mail: env_2006@ukr.net

FORMS AND CONTENT OF TEACHERS OF NATURAL AND MATHEMATICAL IMPROVEMENT OF QUALIFICATION OF THE REPUBLIC OF POLAND

Abstract. The article reveals the peculiarities of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of the Republic of Poland. The forms of professional development of Polish teachers at different levels - external, internal school, individual - are considered. The content of institutional forms of advanced training of Polish specialists (improvement of qualification according to the program of postgraduate education, in-service training in postgraduate education, refresher courses, and qualification courses) is analyzed. The directions of improvement of forms and content of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of Ukraine are suggested, taking into account the experience of Poland.

Key words: a teacher, a teacher of natural and mathematical subjects, forms of teacher training, content of teachers' qualification improvement, postgraduate education.

© Наталія Євтушенко, 2019

**ФОРМЫ И СОДЕРЖАНИЕ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ
ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДМЕТОВ РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША**

Аннотация. Раскрыто особенности повышения квалификации учителей естественно-математических предметов в последипломном образовании Республики Польша. Рассмотрены формы повышения квалификации польских учителей на разных его уровнях – внешнее, внутришкольное, индивидуальное. Проанализировано содержание институциональных форм повышения квалификации польских специалистов (повышения квалификации по программе последипломного образования, приобретение квалификации в последипломном образовании, курсы повышения квалификации, квалификационные курсы). Предложены направления совершенствования форм и содержания повышения квалификации учителей естественно-математических предметов в последипломном образовании Украины с учетом опыта Польши.

Ключевые слова: учитель, учитель естественно-математических предметов, формы повышения квалификации учителей, содержание повышения квалификации учителей, последипломное образование.

Nataliia Yevtushenko

An extended abstract of the paper on the subject

“Forms and content of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects of the Republic of Poland”

Problem setting. The study of the system of advanced training of Polish teachers of natural and mathematical subjects is of particular importance as the main factor of growth of human capital of the country, a source of new ideas and guarantees of dynamic development of economy and society in general. The improvement of the content of professional development of specialists in the postgraduate period contributes to the increase of professionalism of teachers in the conditions of complex modern pedagogical process. Finding new forms of teacher development in postgraduate education of the country is an important way of reforming pedagogical education. With this in mind, it is necessary to analyze in detail the modern forms and content of the educational process in the in-service training institutions for teachers of the Republic of Poland, which, in turn, will facilitate the revision and updating of the content, forms and methods in the system of advanced training of teachers of

natural and mathematical subjects in postgraduate studies of Ukraine.

Recent research and publications analysis. Professional training of Polish teachers have become the subject of research of many scholars, in particular, it was investigated the following: combination of theory and practice in teacher training (N. Kviatkovska, K. Lekh, V. Okon); trends in the development of teacher education (I. Shampruch); organization of pedagogical practice (K. Durai-Novakova, M. Yakovytska, U. Novatska); the teacher training system and ways to optimize it (J. Moritz); including Ukrainian scholars on the problem of teacher training (A. Vasyliuk).

A significant contribution has been made to the pedagogical science of Poland on various aspects of the development of the theory and practice of higher vocational education, in particular: the study of different approaches to understanding the system of teacher formation, classical and alternative interpretation (A. Kozminskyi,

A. Mashke, S. Mykhalovskyi, V. Okon, B. Sliverskyi and others); the importance of the teacher's personality in innovative processes regarding his/her preparation (V. Zachynskyi, Z. Kventzinskyi, G. Kviatkovska, Ch. Kupisevych, V. Lippke, R. Osovskyi, etc.); features of the development of education in Poland at the present stage (M. Herbst, Y. Herchynskyi); organization of continuing education (A. Klym-Kyimashevska, E. Kulia, M. Penkoska); teaching and professional development of teachers in pedagogical theory and practice (M. Zdanevych, J. Polturzhyskyi); postgraduate pedagogical education (K. Vereshchynskyi, M. Shymanskyi).

Paper objective According to the results of the analysis on the forms and content of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects in the postgraduate education of the Republic of Poland it is proposed directions of improvement of the national system of professional development of specialists in the postgraduate period.

Paper main body. Today, in the postgraduate education of the Republic of Poland, there are a large number of proposals on the forms and content of teacher development, which promote their professional and personal development. Professional development of teachers, including specialists in natural and mathematical subjects, is carried out in external institutions (the so-called in-service training outside their school), in the workplace of a teacher (in-school training) and individually as self-education.

The professional development of teachers in higher education institutions of the Republic of Poland occurs through the participation of specialists in lectures, conferences, seminars and classes open to the public, and it also includes forms of postgraduate education. Carrying out the activities, they are guided by the Decree of the Minister of National Education on Amendments to the Provision on the in-service teacher training institutions (2012), under which, from January 2016, they are

given the opportunity to organize teacher training courses.

Forms of external professional development of teachers of mathematics and science in the postgraduate period include improvements in the postgraduate education program, acquisition of qualifications in postgraduate education, training courses, qualification improvement courses, seminars, conferences, methodical meetings and other short-term forms. Postgraduate education, qualification improvement courses that provide for the supplementation, updating and diversification of teachers' competences in various fields of their activity are encouraging (voluntary).

The improvement of the professional level of teachers of natural and mathematical subjects, which takes the form of training of specialists in postgraduate education, enables the teacher to gain additional knowledge and skills, to enrich and expand professional skills, while contributing to the solution of various professional situations. The course is regulated by the basic needs of the students, so the courses are not standardized in terms, the number of semesters and academic hours.

Obtaining postgraduate education in the field of pedagogical training is addressed to graduates of higher education institutions with at least the first degree in basic training (also after graduation), who do not have the pedagogical qualification required to work as a teacher. Training includes the study of psychological and pedagogical disciplines, studies on the subject, additional subjects study, and the pedagogical practice. Graduates receive a certificate of completion of postgraduate education on the basis of passing educational classes and the final exam.

Professional qualification courses provide an opportunity for teachers to get a new job, complete their studies, improve their skills, and support the development of their professional careers. It is an extracurricular form of continuing education that takes into account basic education in the profession within one qualification. Upon completion, you are allowed to take the qualification examination in this profession

within this qualification. An important aspect of teacher development, including teachers of science and mathematics, is the acquisition of additional qualifications, which is due to the passage of qualification courses in the relevant specialty of the educational field.

The most common form of improving professionalism and competence of teachers in postgraduate education in Poland is specialist training courses. This form of professional development of teachers has a greater impact on improving the activities and skills of professionals. Short-term teacher training courses are aimed at acquiring specialist pre-determined skills. Thanks to its functioning, there are wide opportunities for the development of theoretical and practical skills of Polish specialists.

Conclusions of the research.

According to the results of the research, there are suggested ways of improving the forms and content of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of Ukraine, taking into account the experience of Poland:

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перехід на інноваційну модель розвитку України викликає глибинні зміни, що відбуваються в післядипломній педагогічній освіті країни, та зокрема її складової – системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів. Прискоренню цих процесів сприяло прийняття рамкового Закону України «Про освіту» (2017), Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2015), Указу Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року (2011). Важливі пропозиції щодо вирішення однієї із

– updating the content of advanced training courses in social and humanitarian training of specialists through introduction of the "The Culture of Words and Voice Emission" discipline in the educational process, distribution of language courses, including the field of foreign languages;

– introduction of e-learning through the Internet, which will facilitate the accessibility of the process of professional development of specialists in the farthest distances from the educational centers of cities;

– further introduction of information and communication technologies, creation of a network of teachers designed to promote the professional development; mentoring and training of colleagues.

The prospect of further exploration in this direction is a deeper study of the historical aspects of the formation and development of the system of advanced training of teachers of natural and mathematical subjects in postgraduate education of the Republic of Poland.

основних проблем у сфері повної загальної середньої освіти – суттєве зменшення кількості вчителів природничо-математичного профілю та зниження якості їхньої підготовки – містить Проект рекомендацій парламентських слухань на тему: «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки» (2019). Позиція українського уряду базується на розумінні того, що: «Людський капітал – як потенціал індивідуумів – є найбільш важливою довгостроковою інвестицією будь-якої держави» [21].

Реформування системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України відбувається в контексті розвитку нашої держави як європейської з урахуванням процесів глобалізації, інтеграції, інформатизації суспільства, які викликають глибокі цивілізаційні зміни та не можуть не позначитися на вимогах до

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

професійного рівня вчителів природничо-математичних предметів. З огляду на це значний інтерес має досвід Республіки Польща як члена європейського освітнього простору і країни, яка спромоглася за досить короткий час на практиці досягти вагомих позитивних зрушень у здійсненні реформи педагогічної освіти. Важливого значення набуває дослідження системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у Республіці Польща та її порівняння з вітчизняною системою підвищення кваліфікації фахівців у післядипломній освіті країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Професійна підготовка польських учителів стала предметом дослідження багатьох учених, зокрема, досліджувалося: поєднання теорії і практики у професійній підготовці вчителів (Н. Квятковська, К. Лех, В. Оконь); тенденції розвитку їхньої педагогічної освіти (І. Шемпрух); організація педагогічної практики (К. Дурай-Новакова, М. Яковицька, У. Новацка); система професійної підготовки вчителя і шляхи її оптимізації (Я. Морітз); у тому числі українських науковців щодо проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителів (А. Василюк).

Здійснено помітний внесок у педагогічну науку Польщі щодо різних аспектів розвитку теорії і практики вищої професійної освіти: дослідження різних підходів щодо розуміння системи формування вчителя, класичне і альтернативне тлумачення (А. Козьмінський, А. Машке, С. Михаловський, В. Оконь, Б. Сліверський та ін.); значення особистості вчителя в інноваційних процесах щодо його підготовки (В. Зачинський, З. Квен-ціньський, Г. Квятковська, Ч. Купісевич, В. Ліппке, Р. Осовський та ін.); особливості розвитку освіти Польщі на сучасному етапі (М. Гербст, Я. Герчинський); організація неперервної освіти

(А. Клим-Климашевська, Е. Куля, М. Пен-коська); навчання й підвищення кваліфікації вчителів у педагогічній теорії і практиці (М. Зданевич, Й. Полтуржиский); післядипломна педагогічна освіта (К. Верешчинський, М. Шиманський).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Серед останніх наукових праць, у яких розглядаються питання післядипломної педагогічної освіти Республіки Польща, проблема підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті не набула свого необхідного розгляду. Важливість дослідження цього напрямку посилюється ще й можливістю використання досвіду польських колег щодо організації підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті в контексті європейського майбутнього України та інтеграцією вітчизняної освіти в європейський освітній простір.

Особливої уваги сьогодні потребують питання структурного реформування систем підвищення кваліфікації вчителів математики і природничих предметів у післядипломній освіті країн. Зокрема це стосується питань оптимізації мережі закладів підвищення кваліфікації вчителів, адаптації нормативно-правового забезпечення освітньої діяльності в цій галузі, універсалізації підготовки викладацького складу, удосконалення змісту, форм, методів професійного розвитку фахівців та узгодження із вимогами європейського ринку праці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами проведеного аналізу щодо форм і змісту підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Республіки Польща запропонувати напрями вдосконалення вітчизняної системи підвищення кваліфікації

фахівців у післядипломній період.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні в післядипломній освіті Республіки Польща існує достатня кількість пропозицій щодо форм («способи навчання і організація навчання» – Закон «Про вищу освіту» (2005) Prawo o szkolnictwiewyższym) [14]) і змісту підвищення кваліфікації вчителів, тому кожен польський учитель, який має бажання розвиватися, може знайти щось цікаве саме для нього [10]. Потрібно зазначити, що підвищення кваліфікації вчителів, у тому числі фахівців природничо-математичних предметів, здійснюється в зовнішніх установах (так зване підвищення кваліфікації поза школою), на робочому місці вчителя (внутрішньо-шкільне вдосконалення) та індивідуально як самоосвіта [5].

Форми підвищення кваліфікації вчителів, які реалізуються в закладах поза межами місця роботи фахівців (зовнішні інститути), також відносять до інституційних форм, що найчастіше ототожнюються з призначенням і функціонуванням установ, у яких відбувається навчання – Вищі школи (Wyższeuczelnie) і Заклади освітніх програм професійного підвищення кваліфікації вчителів (Placówki programu edukacyjne doskonalenia zawodowego nauczycieli) [4]. Такі форми включають підвищення кваліфікації за програмою післядипломної освіти, набуття кваліфікації в післядипломній освіті, а також курси підвищення кваліфікації, кваліфікаційні курси, семінари, конференції, методичні зустрічі та інші короткострокові форми [12].

Підвищення професійного рівня вчителів природничо-математичних предметів може відбуватися за програмою післядипломної освіти фахівців. Проходження навчання за цією формою надає можливість учителю отримати додаткові знання та навички, збагатити та

розширити професійну майстерність, одночасно сприяючи вирішенню різноманітних професійних ситуацій, але і не дозволяє набутти додаткової професійної кваліфікації. Перебіг занять регулюється основними потребами слухачів, тому курси не є стандартизованими в термінах, у кількості семестрів та навчальних годин [4].

Зокрема, організація підвищення кваліфікації вчителів математики за програмою післядипломної освіти «Сучасні методики викладання математики» (Вища школа Відділення імені Богдана Янського у Кракові – Szkoła Wyższaim. Bogdana Jańskiego WydziałZamiejscowy w Krakowie) [16] максимально задовольняє фахівців, які вже здійснюють професійну діяльність. Заняття відбуваються у вільний від роботи час – у п'ятницю ввечері, у суботу та неділю й тривають 2 семестри. Для зручності 40 відсотків занять проводиться на платформі електронного навчання (e-learningowej) у формі лекцій. Навчання адресовано для випускників вищих закладів освіти із педагогічною підготовкою, які планують підвищити свою кваліфікацію із використання елементів інформатики у викладанні математики в середніх школах (ліцеях, технікумах і професійних школах). Змістове наповнення до цієї форми підвищення кваліфікації вчителів здійснюється за такими напрямками, як: робота з обдарованими учнями, робота зі слабкими учнями, конструювання завдань, цілісна оцінка, методи активізації в навчанні учнів, навчання за методами проектів і веб-квестів, економіка на уроках математики, методи статистики в школі, використання графічного калькулятора у викладанні математики, комп'ютер у діяльності вчителя, викладання з використанням інтерактивної дошки, історія математики в математичних класах [9].

Отже, у змісті навчання вчителів природничо-математичних предметів за

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

програмою післядипломної освіти передбачено розгляд тем у галузі педагогіки, психології, загальної дидактики й спеціальної методики.

Серед освітніх пропозицій для здобувачів післядипломної педагогічної освіти найбільш затребуваним є напрям із педагогічної підготовки. Таке положення пояснюється, насамперед, основною вимогою до вчителя – «особи, яка проводить навчально-виховні заняття з дітьми та молоддю і яка, незалежно від вікової групи учнів, повинна мати педагогічну підготовку» [8]. Здобуття післядипломної освіти за новою кваліфікацією регулюється роз порядженням Міністра науки і вищої освіти щодо стандартів підготовки вчителів (2012) [17] та розпорядженням Міністра національної освіти про внесення змін до Положення про спеціальну кваліфікацію, необхідну для вчителів (2012) [18].

Здобуття післядипломної освіти за напрямом педагогічної підготовки адресовано для випускників із вищою освітою з кваліфікацією не нижчою першого ступеня від базової підготовки (також після закінчення бакалаврату), які не мають педагогічної кваліфікації, необхідної для роботи вчителем. Навчання охоплює вивчення психолого-педагогічних дисциплін, навчання за предметом, додаткових предметів і проходження педагогічної практики. Випускники отримують сертифікат про закінчення післядипломної освіти на підставі проходження навчальних занять і складання випускного іспиту [15].

Курс «Педагогічна підготовка» Вищої школи менеджменту «Освіта» у Вроцлаві (*studiów podyplomowych Wyższej Szkoły Zarządzania «Edukacja» we Wrocławiu*), що відповідає цьому напрямку післядипломної освіти фахівців, дозволяє отримати педагогічну кваліфікацію (*kwalfikowanych uprawnień nauczycielskich*), тобто здійснити педагогічну підготовку, яка відповідає освітнім стандартам [15]. Підготовка вчителів

передбачає отримання знань і вмінь у галузі педагогіки, психології, загальної дидактики й спеціальної методики в поєднанні організації навчання з педагогічною практикою. Після закінчення курсу слухачам надається право викладати в школі. Навчання триває 3 семестри, загальна кількість годин 445, із них - 150 годин практики. Навчальна програма передбачає вивчення таких дисциплін, як: «Психологія пізнавальних процесів», «Психологія емоцій і мотивації», «Психологія в освітніх ситуаціях», «Соціальні комунікації», «Сучасні проблеми педагогіки з елементами історії освіти», «Проектування системи освіти», «Освітнє право», «Загальна дидактика», «Методика викладання предмета», «Культура слів і емісія голосу». Наприкінці навчання виділяють години на таку форму навчання як «дипломний семінар». З важливих причин керівник закладу, у якому здійснюється навчання, може вносити зміни до навчальної програми.

Однією з пропозицій підвищити свою кваліфікацію, що відповідає всім вимогам Міністерства національної освіти Республіки Польща, є проходження фахівцями онлайн-курсів *epedagog.edu.pl* [8]. Курси електронного навчання, що запропоновані на цій платформі, здійснюються за усіма стандартами Міністерства національної освіти та керуються навчальним закладом, де вони відбуваються. Такі курси заощаджують час вчителя й гроші на дорогу до обраного місця, додатково весь курс може бути завершений, не покидаючи дому, тому що екзаменатор приходить до вчителя на іспити протягом 3 робочих днів з моменту проходження курсу на платформі.

Важливим аспектом підвищення кваліфікації вчителів, у тому числі природничо-математичних предметів, є набуття додаткової кваліфікації, що відбувається завдяки проходженню кваліфікаційних курсів за відповідною спеціальністю освітньої галузі. Набута додаткова кваліфікація у викладанні інших предметів є гарною можливістю

щодо забезпечення повної зайнятості фахівців та допомогою у запобіганні втрати роботи багатьом учителям [10, с. 45]. Кваліфікаційний курс «Біологія і географія» [2], що викладається в Осередку вдосконалення вчителів «Освіта», у сучасному навчальному центрі для вчителів у Вроцлаві (Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli «Edukacja». Nowoczesny ośrodek szkolenia nauczycieli we Wrocławiu) – це освітня пропозиція для вчителів, які хочуть здобути кваліфікацію для викладання додаткового предмета, зокрема біології та географії. Курс призначений для випускників із вищою освітою, які вже мають педагогічну підготовку.

Навчаючись за цим курсом, учитель отримує предметну та методичну підготовку до викладання біології й географії. Освітня траєкторія дозволяє випускникам набути необхідні компетенції та навички, які вони будуть використовувати у професійній практиці. Набуття знань та вмінь відбувається в необхідному для проведення занять обсязі, що відповідає змісту шкільної програми предметів «Біологія» і «Географія» відповідно до чинного законодавства Міністерства національної освіти Республіки Польща. Організоване в цьому освітньому закладі навчання розраховане на 3 семестри, що складає 470 навчальних годин, з них - 120 практичних. Зокрема, під час підготовки до викладання предмету «Біологія» вивчаються такі дисципліни, як: «Клітинна біологія» (6 годин), «Хімічний склад організмів» (3 години), «Біологічне різноманіття – віруси, бактерії, гриби» (12 годин), «Фізіологія рослин» (6 годин), «Біологічне різноманіття – безхребетні та хребетні тварини» (16 годин), «Побудова та функціонування людського тіла» (28 годин), «Генетика та генна інженерія» (10 годин), «Основи екології, охорони навколишнього середовища та охорони природи» (10 годин), «Еволюційна біологія» (6 годин), «Фізіологія тварин»

(6 годин), «Дидактика викладання біології» (60 годин).

Підготовка до викладання предмету «Географія» передбачає вивчення таких дисциплін, як: «Картографічна основа географії» (3 години), «Астрономічні основи географії» (6 годин), «Сфери земної оболонки» (18 годин), «Основи формування та охорони навколишнього середовища» (2 години), «Регіональна географія світу» (35 годин), «Фізична географія Польщі» (5 годин), «Соціально-економічна географія Польщі» (14 годин), «Регіональна відмінність Польщі» (4 години), «Населення світу» (10 годин), «Економічна диверсифікація світу» (15 годин), «Принцип сталого розвитку» (3 години), «Дидактика викладання географії» (60 годин).

Курси підвищення кваліфікації є однією з найпоширеніших форм підвищення професійності й компетентності вчителів у післядипломній освіті Польщі. Завдяки їм створюються широкі можливості щодо розвитку теоретичних і практичних навичок польських фахівців. Завданням курсів підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів є підвищення ефективності шкільного навчання в галузі математики і природничих наук, підтримка вчителів у діяльності, що пов'язана з функціонуванням шкіл у місцевих середовищах, підтримка вчителів у сприянні розвитку математичних і природничих інтересів та здібностей учнів, поширення цілісного підходу для вивчення навколишнього світу, поширення використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі фахівців, спрямування здатності вчителів до формування таких соціально важливих поглядів учнів, як толерантність, надійність, комп'ютерна безпека та прагнення до постійного розвитку [13].

Вони мають вузьку спрямованість і короткий термін проходження від 12 до 18 годин. Їхня тематика має досить різноманітний характер – «Виховання мотивації учнів до навчання на уроках математики», «Е-навчання на платформі Moodle», «Новий основний навчальний

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

план з математики», «Нові виклики в методології та дидактиці», «Як підготувати цікавий урок хімії в початковій школі» тощо [11].

Прикладом такої форми підвищення кваліфікації польських учителів може бути п'ятнадцятигодинний курс, що розрахований на вчителів природи, біології, географії початкових шкіл і гімназій (Kurs doskonalący dla nauczycieli przyrody, biologii, geografii szkół podstawowych i gimnazjów) із теми «Планування навчальної роботи на основі нового базового навчального плану» [6]. Він упроваджується Центром удосконалення та практичної підготовки вчителів у місті Лодзі (Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego). Темі занять включають актуальні питання щодо загальних положень реформування програми вивчення природничо-математичних предметів у середній школі, планування роботи вчителя на основі відповідних правових актів, побудову освітніх програм та їхню модифікацію й адаптацію до потреб та здібностей учнів, створення матеріалів, що підтримують дидактичний процес.

Потрібно зауважити, що більшість курсів підвищення кваліфікації українських і польських вчителів містять питання підвищення рівня технічної та психолого-педагогічної підготовки вчителів, набуття необхідних компетентностей у галузі інформаційних технологій. Відмінною рисою курсів підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Польщі є включення в їхню програму мовних курсів з іноземної (англійської) мови.

На думку польських фахівців, форми підвищення кваліфікації вчителів повинні зосереджуватися на конкретних питаннях в освіті. Вчителі прагнуть проходити професійні курси у короткострокових формах, але більш ґрунтовних за змістом [10, с. 51]. Ці проблеми частково вирішуються завдяки

проведенню значної кількості тематичних тренінгів. Перевагами тренінгового підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Республіки Польща є максимальне наближення до особливостей професійної діяльності фахівців. Так, одним із напрямів діяльності викладацького складу й адміністрації Осередку вдосконалення вчителів у місті Познань є організація та проведення тренінгів на актуальні теми для вчителів математики, які працюють у школах, а саме: «Дружня математика в середній школі» (5 годин), «Упровадження нового базового навчального плану з математики у середній школі» (4 годин), «Оцінювання на уроках математики» (5 годин) [8]. Ще однією поширеною формою підвищення кваліфікації серед польських учителів природничо-математичних предметів у післядипломний період є проведення конференцій. Так, конференція «Доведення з GeoGebra» [3], що відбувалася цього року в Осередку вдосконалення вчителів у польському місті Познань, проводилася для фахівців усіх типів шкіл і ставила за мету навчити вчителів математики, використовувати безкоштовне програмне забезпечення GeoGebra, яке знаходиться у вільному доступі в мережі Інтернет.

Отже, розглянуті форми і зміст підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Польщі мають практикоорієнтований характер, сприяють розвитку особистісних і професійних якостей фахівців.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. За результатами дослідження запропонованими напрямами вдосконалення форм і змісту підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті України з урахуванням досвіду Польщі є:

– оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації за суспільно-гуманітарним напрямом підготовки фахівців завдяки впровадженню в освітній процес дисципліни «Культура слів і емісія голосу», поширення мовних курсів, у тому числі з іноземної мови;

– упровадження електронного навчання через мережу Інтернет, що сприятиме більшій доступності процесу підвищення кваліфікації фахівців у

найбільш віддалених від освітніх центрів містах;

– подальше впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення мережі вчителів, покликаних сприяти професійному розвитку, менторингу та навчанню колег.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є більш глибоке вивчення історичних аспектів становлення та розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних предметів у післядипломній освіті Республіки Польща.

Список літератури:

1. Янкович, І. І. (2016) Підготовка майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах Польщі до роботи з учнями : дис. кан-та педаг. наук. Тернопіль, 259 с.

2. Biologia i geografia. *Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli "Edukacja"*. Access mode: <https://odn-edukacja.pl/kursy-kwalifikacyjne/biologia-i-geografia/>

3. Konferencja metodyczna dla nauczycieli biologii w szkołach ponad gimnazjalnych. *Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego*. Access mode: https://www.wckp.lodz.pl/123_9

4. Kosiba, G. (2012) Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka. *Forum Oświatowe*. №2(47). P. 123 – 138.

5. Król, A. & Miszke, T. (2013) Model doskonalenia kadr szkół zawodowych w trzech krajach partnerskich. *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*. № 1.

6. Kurs doskonalący dla nauczycieli przyrody, biologii, geografii szkół podstawowych i gimnazjów. *Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego*. Access mode: https://www.wckp.lodz.pl/217_7

7. Kurs Kwalifikacyjny Pedagogiczny dla Nauczycieli (270 godzin) Gdynia. *EPEDAGOG.EDU.PL*. Access mode: <https://epedagog.edu.pl/aktualnosci/kurs-kwa->

[lifikacyjny-pedagogiczny-dla-nauczycieli-270-godzin-gdynia/](#)

8. Kursy doskonalące – doskonalenie ponad przedmiotowe (DB). *Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu*. Access mode: <https://odnpoznan.pl/sub.pl,of-erta.html>.

9. Nowoczesne metody nauczania matematyki. *Szkoła Wyższaim. Bogdana Jańskiego Wydział Zamiejscowy w Krakowie*. Access mode: <http://www.krakow.janski.edu.pl/oferta/podyplomowe/studia-podyplomowe-doskona-lace/nowoczesne-metody-nauczania-matematyki>

10. Ocena działań podejmowanych w obszarze doskonalenia kompetencji nauczycieli. Raport końcowy. Ewaluacja. *Fundusze Europejskie*. Access mode: <http://www.ewaluacja.gov.pl/media/29085/r29.pdf>

11. Pancer, I. & Bojko, P. (2014) Aktywni pomorzanie 2020. Analiza realizowany chobecnie form współpracy ponad gimnazjalny ch szkół zawodowych z pracodawcami. Gdańsk: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, 40 p.

12. Plan doskonalenia zawodowego nauczycieli specjalnego ośrodka szkolno – wychowawczego w nowym dworze gdańskim rok szkolny 2010/2011. Access mode: <http://bip.soswndg.pl/dokumen-ty/wdn.pdf>

13. Poziomek, U. (2005) Przedmioty przyrodnicze w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2012. 26 p. Prawo o szkolnictwie wyższym: Ustawa z dnia

27.07.2005 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. nr 164. poz. 1365.

14. Przygotowanie pedagogiczne. *Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli "Edukacja"*. Access mode: <https://odn-edukacja.pl/kursy-kwalifikacyjne/przygotowanie-pedagogiczne/>.

15. Studia podyplomowe doskonalące. *Szkoła Wyższaim. Bogdana Jańskiego Wydział Zamiejscowy w Krakowie*. Access mode: <http://www.krakow.janski.edu.pl/oferta/podyplomowe/studia-podyplomowe-doskonalace>

16. W sprawie standardów kształcenia nauczycieli: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17.01.2012 r. (2012). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. poz. 131.

17. W sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17.04.2012 r. (2012). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. poz. 426.

References:

1. Yankovych, I. I. (2016) *Pidhotovka maibutnikh vchyteliv u vyshchykh navchalnykh zakladakh Polshchidovykhovnoi roboty z uchniamy* [Preparation of future teachers in Polish higher education institutions for educational work with students [in Ukrainian]

2. Biologia i geografia. (2019). *Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli "Edukacja" – Teachers' Training Center "Education"*. Access mode: <https://odn-edukacja.pl/kursy-kwalifikacyjne/biologia-i-geografia/>

3. Konferencja metodyczna dla nauczycieli biologii w szkołach ponadgimnazjalnych [Methodical conference for biology teacher sinupper secondary schools]. (2019). *Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego – Łódź Center for Teacher Improvement and Practical Training*. Access mode: https://www.wckp.lodz.pl/123_9 [in Polish]

4. Kosiba, G. (2012). *Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka*. [Professional develop

ment of teachers – categories, competences, practice]. *Forum Oświatowe* Educational Forum.2(47). 123 – 138. [in Polish]

5. Król, A., & Miszke, T. (2013). *Model doskonalenia kadr szkół zawodowych w trzech krajach partnerskich* [Model of improving vocational school staff in three partner countries]. *Obrazovanie cherez vsjuzhizn': nepreryvnoe obrazovanie v interesah ustojchivogo razvitija – Education throughout life: continuous education in the interests of sustainable development*. (1).

6. *Kurs doskonalący dla nauczycieli przyrody, biologii, geografii szkół podstawowych i gimnazjów*. [Improvement course for teachers of nature, biology, geography of primary and junior high schools]. *Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego*. Access mode: https://www.wckp.lodz.pl/217_7 [in Polish]

7. *Kurs Kwalifikacyjny Pedagogiczny dla Nauczycieli (270 godzin)* Gdynia [Teacher Training Qualification Course (270 hours) Gdynia]. (2019). Access mode: <https://epedago.g.edu.pl/aktualnosci/kurs-kwalifikacyjny-pedagogiczny-dla-nauczycieli-270-godzin-gdynia/> [in Polish]

8. *Kursy doskonalące – doskonalenie ponad przedmiotowe (DB)* [Training courses - trans-subject development (TSD)]. (2019). *Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu – Teacher Training Center in Poznań*. Access mode: <https://odnpoznan.pl/sub,pl,oferta.html> [in Polish]

9. *Nowoczesne metody nauczania matematyki* [Modern methods of teaching mathematics] (2019). *Szkoła Wyższaim. Bogdana Jańskiego Wydział Zamiejscowy w Krakowie – College of Bogdan Janski Off-Camp Department in Krakow*. Access mode: <http://www.krakow.janski.edu.pl/oferta/podyplomowe/studia-podyplomowe-doskonala-ce/no-woczesne-metody-nauczania-matematyki>

10. *Ocena działań podejmowanych w obszarze doskonalenia kompetencji nauczycieli. Raport końcowy* [Evaluation of activities undertaken in the area of improving teachers' competences. Final report]. (2013). Gdańsk. 161 p. [in Polish]

11. Pancer, I., & Bojko, P. (2014). *Aktywni pomorzanie 2020. Analiza realizowanych obecnie form współpracy ponadgimnazjalnych szkół zawodowych z pracodawcami* [Active Pomeranian 2020. Analysis of currently implemented forms of cooperation between upper secondary vocational schools and employers]. Gdańsk, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, 40 p. [in Polish]
12. *Plan doskonalenia zawodowego nauczycieli specjalnego ośrodka szkolno – wychowawczego w nowym dworze gdańskim rok szkolny 2010/2011* [Professional development plan for teachers of a special school and education center in the new court of Gdańsk in school year 2010/2011]. Access mode: <http://bip.soswndg.pl/dokumenty/wdn.pdf>. [in Polish]
13. Poziomek, U. (2012). *Przedmioty przyrodnicze w podstawie programowej kształcenia ogólnego* [Natural science subjects in the general education curriculum]. Warszawa, Ośrodek Rozwoju Edukacji. 26 p.
14. *Prawo o szkolnictwie wyższym: Ustawa z dnia 27.07.2005 r.* [Higher Education Law: Law from 27.07.2005] (2005). Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – Journal of Laws of the Republic of Poland.164. 1365. [in Polish]
15. *Przygotowanie pedagogiczne* [Pedagogical preparation]. (2019). Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli “Edukacja” – Teachers' Training Center “Education”. Access mode: <https://odn-edukacja.pl/kursy-kwalifikacyjne/przygotowanie-pedagogiczne/>
16. *Studia podyplomowe doskonalące* [In-service training]. (2019). Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego Wydział Zamiejscowyw Krakowie – College of Bogdan Janski Off-Camp Department in Krakow. Access mode: <http://www.krakow.janski.edu.pl/oferta/podyplomowe/studia-podyplomowe-doskonalace> [in Polish]
17. *W sprawie standardów kształcenia nauczycieli: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17.01.2012 r.* [On teacher education standards: Regulation of the Minister of National Education from 17.01.2012]. (2012). Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Journal of Laws of the Republic of Poland.131. [in Polish]
18. *W sprawie szczególnych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17.04.2012 r.* [On the specific qualifications required of teachers: Regulation of the Minister of National Education from 17.04.2012]. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – Journal of Laws of the Republic of Poland. 426. [in Polish]

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Олена Романовська

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Національного
фармацевтичного університету; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-4898-2141

E-mail: elena_mail2004@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ В ПІДГОТОВЦІ МАГІСТРІВ ОСВІТНІХ НАУК

Анотація. Стаття присвячена розгляду такої актуальної проблеми як підготовка магістрів освітніх наук за допомогою асоціативних методів навчання, а саме методу інтелект-карт. Проведене експериментальне дослідження щодо впровадження такого методу навчання в процес підготовки майбутніх магістрів освітніх наук підтвердило його ефективність.

Ключові слова: магістр освітніх наук, асоціативні методи, метод інтелект-карт, інтелект-карта, експеримент.

Olena Romanovska

PhD in Education Science, Assistant Prof. of Pedagogy, Department of Pedagogy and
Psychology, National University of Pharmacy

E-mail elena_mail2004@ukr.net

APPLICATION OF THE MIND MAPS IN PREPARATION OF MASTERS OF EDUCATIONAL SCIENCES

Abstract. The article is devoted to the consideration of such an urgent problem as the preparation of masters of educational sciences with the help of associative methods of teaching, namely the method of intelligence-cards. A pilot study on the introduction of this method of training in the process of training future masters of educational sciences has confirmed its effectiveness.

Key words: master's sciences, associative methods, mind-map method, mind-map, experiment.

Елена Романовская

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТ В ПОДГОТОВКЕ МАГИСТРОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ НАУК

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению такой актуальной проблемы как подготовка магистров образовательных наук с помощью ассоциативных методов обучения, а именно метода интелект-карт. Проведенное экспериментальное исследование по внедрению такого метода обучения в процесс подготовки будущих магистров образовательных наук подтвердило его эффективность.

Ключевые слова: магистр образовательных наук, ассоциативные методы, метод интелект-карт, интелект-карта, эксперимент.

©Олена Романовська, 2019

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Application of the mind maps in preparation of masters of educational sciences”

Problem setting. In accordance with these regulations, and given the conditions for reforming higher education, the requirements for the training and competitiveness of higher education teachers in the labor market are increasing. Modern society and the higher education system require the training of a new type of teacher who is able to respond efficiently and mobilely to the fleeting processes that take place in society, science and technology.

Against this background, it is nowadays necessary to use such technologies and teaching methods that will help to systematize and summarize the knowledge gained, consolidate skills and competences. Therefore, it is advisable to rely on the ideas of the associative approach to teaching in order to develop an effective system of teacher training in modern conditions of the magistracy, since this approach is capable of providing the possibility of creating such a model of learning that is focused on the creativity, self-motivation, self-development of the future higher education teacher.

Recent research and publications analysis. The problem of the application of the intellect-card method in the educational process was considered by both domestic and foreign researchers: V. Grinyova, N. Oksentyuk, I. Radchenko, O. Rezvan, O. Romanovsky, N. Tereshchenko, B. Buzan, T. Buzan, P. Farrand, H. Fearzana, E. Hennessy and others. In their work, scientists say that the introduction of modern teaching methods such as mind maps, in the preparation of masters of educational sciences will allow to motivate students to more intensive learning.

The purpose of the article is to experimentally investigate the effectiveness of the use of the mind-maps method in the professional training of masters of educational sciences.

Paper main body. The pedagogical experiment was conducted at the National University of Pharmacy, Department of Pedagogy and Psychology, Faculty of Pharmaceutical Technology and Management. The study involved the undergraduates of the specialty 011 "Educational, Pedagogical Sciences" of the first course of the evening form of study, Faculty of Pharmaceutical Technology and Management in the number of 25 people. Two groups were formed: experimental (EG - classes were conducted using the method of mind-maps) and control (KG - classes were conducted according to the traditional teaching method). The experiment was carried out during the study of the students of the discipline "Pedagogical control in the education system" in three stages: ascertaining, forming and controlling.

During the ascertainment phase, testing of KG-1 and EG-1 undergraduate students from the discipline was conducted to establish the level of their basic knowledge.

At the formative stage in EG-1, the method of mind-maps was used during lectures, practical classes and during independent work on the discipline "Pedagogical control in the education system".

To date, such teaching methods are more in line with the goals, content and objectives of education. The use of these methods of learning activates the thinking of the participants of the pedagogical process, develops partnerships, increases the effectiveness of training, promotes self-improvement of the educational recipients.

At the control stage, testing tests of KG-1 and EG-1 undergraduates were conducted in order to check the effectiveness of the introduction of associative teaching methods in the educational process during the study of the discipline "Pedagogical control in the education system". The results of the

experiment showed significant changes in the learning of the experimenters. The success rate of the EG-1 educators increased by 0.7 points compared to the ascertainment stage (3.9 points before the experiment, 4.7 points after the experiment). This testifies to the effectiveness of the introduction of associative teaching methods in the preparation of masters of educational, pedagogical sciences.

In addition, at the end of the experiment, a survey was conducted of the undergraduates of the experimental group "Your attitude to learning and the use of the intellect-card method during training". All surveyed undergraduates noted that all lessons in the discipline "Pedagogical control in the education system" using the method of intellect-cards give a great impetus to the development of their potential of creativity of the future teacher: train creative thinking and imagination; cause a desire to interest the attendees; give students the opportunity to adopt new creative ideas; stimulate active

independent search, promote the development of ingenuity, creativity, group cohesion; help to unlock creative inclinations and abilities. Undergraduates noted that the use of such teaching methods enhances their cognitive abilities, better absorbed and memorized material, learning creates a positive mood in the group, does not allow to be indifferent to the process of learning and communication. Undergraduates also emphasized that these methods shape the ability to see and highlight the problem; to highlight the essential, the essential; form a positive attitude of masters to the study of academic disciplines, to their future profession; form a positive attitude to learning, the desire for self-improvement.

Conclusions of the research. This study does not pretend to be a complete and comprehensive solution to the problem, but experimental study on the introduction of the method of mind-maps the process of preparation of future masters of educational sciences confirmed its effectiveness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підготовка фахівців в умовах магістратури здійснюється в Україні відповідно до законодавчих і нормативно-правових документів про освіту: Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національної доктрини розвитку освіти (2002), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Указу Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013), документів, пов'язаних із упровадженням Болонського процесу та документів, які безпосередньо регламентують підготовку магістрів.

Відповідно до цих нормативних документів та враховуючи реформування вищої освіти, підвищуються вимоги до підготовки й конкурентноздатності викладачів вищої школи на ринку праці. Сучасне суспільство й система вищої

освіти потребує підготовки викладача нового типу, який здатен ефективно й мобільно реагувати на швидкоплинні процеси, що відбуваються в суспільстві, науці й техніці.

З огляду на вище наведене, можемо констатувати те, що сьогодні з'явилась необхідність застосування таких технологій та методів навчання, які допоможуть систематизувати та узагальнити одержані знання, закріпити уміння та навички. Отже, для розбудови ефективної системи професійної підготовки викладача в сучасних умовах магістратури доцільно спиратися на ідеї асоціативного підходу до навчання, оскільки саме такий підхід здатен забезпечити можливість створення такої моделі навчання, яка орієнтована на креативність, самомотивацію, саморозвиток майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури.

Застосування асоціативних методів навчання, а саме методу інтелект-карт, що базуються на візуалізації навчального матеріалу дозволяє вирішити цілий ряд педагогічних завдань: забезпечення

інтенсифікації навчання, активізації навчальної та пізнавальної діяльності, формування і розвиток: креативного, критичного і візуального мислення, зорового сприйняття, образного представлення знань і навчальних дій, передачі знань та розпізнавання образів, підвищення візуальної грамотності та культури ті ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що застосування в освіті методу інтелект-карт досліджує широко відомий сьогодні англійський психолог і консультант з питань інтелекту й освіти Тоні Бьюзен [1-2].

Низка дослідників (Т. Бастиан, Б. де Врис, Р. Мартенс, Х. Стохоф, П. Фарран, Х. Фірзана, Э. Хеннесси) визначають, що застосування методу інтелект-карт заохочує студентів до більш глибокого рівня навчання, оскільки дозволяють індивідуалізувати сприйняття інформації [7, 8].

Про можливість застосування методу інтелект-карт у освітньому процесі йдеться у дослідженнях вітчизняних учених (В. Гриньової, І. Радченко, О. Резван, О. Романовського, Н. Терещенко та інших).

Н. Оксентюк представляє досвід використання інтелект-карт у викладанні гуманітарних дисциплін, зокрема у поясненні, закріпленні, перевірці знань студентів. Автор акцентує увагу на результативності впровадження такого методу, про що свідчить активізація умінь студентів щодо застосовування емоцій під час усвідомлення – через образні асоціації, набуття ними умінь дослідницької діяльності – через збудження процесів синтезування, узагальнення, порівняння, вільного виходу на комунікацію [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В психолого-педагогічній літературі підкреслюється необхідність застосування асоціативних методів навчання у підготовці майбутніх фахівців, проте відсутні дослідження, присвячені використанню методу інтелект-

карт у процесі професійної підготовки магістрів освітніх наук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – експериментально дослідити ефективність застосування методу інтелект-карт у професійній підготовці магістрів освітніх наук.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З метою перевірки ефективності застосування методу інтелект-карт було проведено експериментальне дослідження, що тривало протягом протягом I-го семестру 2018–2019 навчального року. Дослідно-експериментальною базою дослідження було обрано кафедру педагогіки та психології факультету фармацевтичних технологій та менеджменту Національного фармацевтичного університету.

У дослідженні взяли участь магістранти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» першого курсу, вечірньої форми навчання, факультету фармацевтичних технологій та менеджменту у кількості 25 осіб.

Нами було створено дві групи магістрантів: експериментальна (ЕГ-1) та контрольна (КГ-1). Експеримент було здійснено під час викладання дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти». Магістранти експериментальної підгрупи ЕГ-1 (12 осіб) навчалися з використанням методу інтелект-карт, а магістранти контрольної підгрупи КГ-1 (13 осіб) – за традиційною методикою викладання. Застосування методу інтелект-карт здійснювалося під час вивчення магістрантами всіх тем із дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти». Дослідження проводилося в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі експерименту було здійснено аналіз успішності магістрантів ЕГ-1 та КГ-1 за допомогою тестування з дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти» для встановлення рівня опорних базових знань. Результати тестування за 5 – бальною шкалою оцінювання контрольної та

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

експериментальної групи на констатувальному етапі представлені на рисунку 1.

Отримані дані свідчать, що перед початком педагогічного експерименту середній бал успішності магістрантів контрольної та експериментальної групи був приблизно однаковий.

Формувальний етап педагогічного експерименту було спрямовано на впровадження методу інтелект-карт під час вивчення магістрантами дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти» з метою перевірки достовірності твердження щодо вказаних методів навчання, які спрямовані на підвищення якості та рівня

знань та вмінь магістрантів під час вивчення вказаного предмета.

Впровадження методу інтелект-карт навчання відбувалося згідно з робочою програмою дисципліни. На формувальному етапі експерименту викладання дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти» в контрольній групі відбувалося за традиційною методикою викладання, а в експериментальній із використанням методу інтелект-карт.

Актуальною проблемою сучасної дидактики є невідповідність зростаючого обсягу навчальної інформації кількості навчального часу [5].

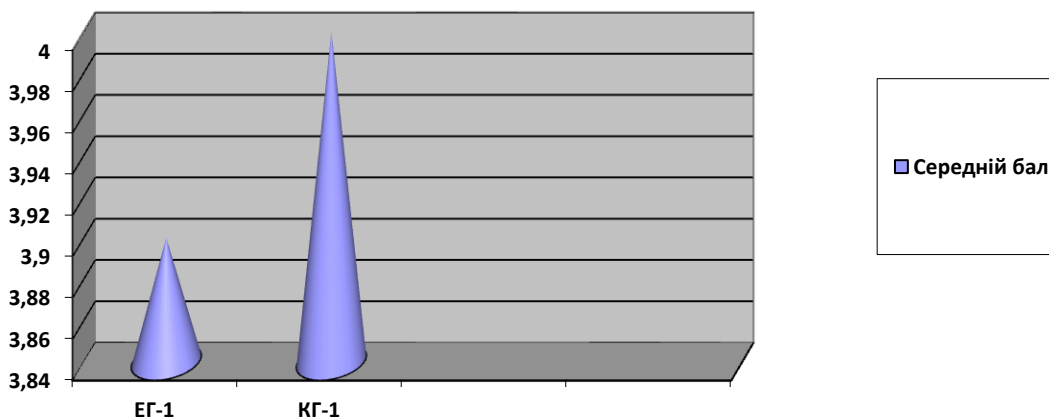

Рисунок 1 – Результати успішності магістрантів на констатувальному етапі експерименту за 5- бальною шкалою з дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти»

Оскільки екстенсивний шлях збільшення навчального часу вичерпаний, то необхідно інтенсифікувати процес навчання, підвищити насиченість занять. Задача педагога сьогодні полягає в тому, щоб складне і незрозуміле зробити простим і ясным, громіздке – компактным, тривале – лаконічним, розподілене і розосереджене – концентрованим, фрагментарне – цілним. Шлях вирішення цієї дидактичної проблеми ясний і обумовлений історично – це шлях концентрації мудрості як спрощення думки. Структурований матеріал дає можливість варіативної роботи з ним, підвищує ефективність навчання. Основними методами структурування визначено наступні:

– блок-схеми (логічні та алгоритмічні);

– граф-схеми (многокутні, типу «павучок», типу «дерево», типу «будинок»;

– логіко-сміслові моделі (таблично-матричні, опорно-вузлові, структурно-логічні схеми, голографічні чи фреймові);

– інтелект-карти (Mind Maps, вони ж карти пам'яті, карти знань, ментальні карти, карти мислення, когнітивні карти).

Сьогодні найбільш сучасний і ефективний метод із представлених, що застосовуються в освітньому процесі – метод інтелект-карти. Якщо в англійській мові застосовують два терміни – concept mapping і mind mapping, то в українській можна зустріти декілька варіантів перекладу: «ментальні карти», «карти пам'яті», «карти розуму», «карти думки», «інтелект-карти», «концепт-карти», «карти концепцій». Найдоцільнішим варіантом у

даному дослідженні є використання терміну «інтелект-карти».

Інтелект-карта – це схема, призначена для візуалізації інформації при її обробці людиною. Багато людей, вирішуючи ту чи іншу розумову задачу, креслять схемки на листках паперу. Інтелект-карти дозволяють робити це науковим способом і набагато ефективніше. За допомогою складених за певними правилами карт можна наочно представляти досить складні концепції та великі обсяги інформації. Наочність спрощує аналіз даних та їх запам'ятовування [5].

Суть побудови інтелект-карти полягає у тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити цілісну картину знань про предмет вивчення або розгляду. Це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі. Як показав ряд досліджень, використання інтелект-карт у середньому на 10–15 % покращує запам'ятовування і обробку інформації людиною.

Інтелект-карти ідеально підходять для використання в закладах освіти, можуть бути застосовані до будь-яких видів завдань, активно залучати студентів до творчого мислення, організаційного вирішення проблем. Гнучкість інтелект-карт дозволяє розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть використовуватися для всього потоку, групи або індивідуально. Можливості інтелект-карт дозволяють: поліпшити пам'ять, нагадати факти, слова і образи; генерувати ідеї; надихнути на пошук рішення; про демонструвати концепції і діаграми; аналізувати результати або події; структурувати курсові роботи; підсумовувати інформацію; організувати взаємодію між студентами в груповій роботі або рольових іграх.

Крім того, інтелект-карти можна використовувати на різних етапах занять:

1. Під час викладу нового матеріалу. Вся нова інформація на заняттях із дисципліни надається за допомогою мультимедійної презентації переважно у вигляді інтелект-карт.

Вивчення нового матеріалу – при використанні інтелект-карт складні поняття можуть бути пояснені та представлені в систематичному вигляді; застосування таких карт допомагає викладачу, як зазначає Т. Бьюзен [2], донести до студентів чітке узагальнене уявлення того матеріалу, який вивчається.

Представлення кожної навчальної теми інтелект-картою дозволяє охопити всю ситуацію в цілому, а також утримувати одночасно у пам'яті велику кількість інформації, щоб знаходити зв'язки між окремими елементами, запам'ятовувати інформацію і бути спроможним відтворити її навіть через тривалий проміжок часу.

2. На етапі закріплення матеріалу – використання ментальних карт допомагає закріпити формування нових понять, явищ, подій. Це дає можливість візуалізувати ключові поняття та узагальнити їхній взаємозв'язок.

3. На етапі повторення теми – за допомогою ментальних карт можна виявляти, який матеріал був не засвоєний студентами.

Інтелект-карта є інструментом як вивчення, так і повторення пройденого матеріалу. Після проведення тестування на основі інтелект-карт з кожної навчальної теми можна будувати карти прогалин знань.

Карти прогалин знань – інтелект-карти з певної теми або модуля, на яких відображені засвоєні та незасвоєні ключові поняття. Аналізуючи карту прогалин знань, викладач отримує інформацію про глибину засвоєння понять, тем, загалом навчального курсу. Саме інтелект-карти, як вважають Тоні і Баррі Бьюзени, – це метод, який дозволяє стимулювати «глибоку», а не «поверхневу» освіту [15].

4. Перевірка знань – за допомогою інтелект-карт перевіряються знання, і можна виявити, який матеріал був неправильно засвоєний студентами.

У даному експериментальному дослідженні метод інтелект-карт було впроваджено таким чином:

- з метою закріплення знань магістранти створювали інтелект-карти власно-

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

руч індивідуально або в парах на практичних заняттях. Магістранти для опанування технології ментальних карт отримували пам'ятку-алгоритм її складання та ознайомилися з основними принципами роботи з такою технологією. Тож вони були проінформовані, що об'єкт вивчення вони мають сфокусувати у центральному образі, основні теми та ідеї, пов'язані з головним об'єктом, зображено у вигляді розгалужень, гілок, що відходять від центрального образу. Приклад такої інтелект-карти наведено на рисунку 2.

- з метою перевірки знань у вигляді самостійної роботи вдома. Магістранти їх створювали за допомогою комп'ютерних програм для роботи з інтелект-картами, яких сьогодні існує значна кількість (FreeMind, ConceptDraw, MindMap, Coogole, Xmind, MindMeister та інші), вони

безкоштовні та доступні кожному в інтернеті. На рисунку 3 представлено приклад такої інтелект-карти, створеної магістрантами за допомогою комп'ютерної програми.

Отже, після проведення формувального етапу експерименту в ЕГ-1, коли до навчального процесу відбулося впровадження методу інтелект-карт на практичних заняттях та при виконанні самостійної роботи під час вивчення магістрантами дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти», було проведено повторне тестування з метою з'ясування тих змін, які відбулися у процесі засвоєння знань, умінь магістрантів ЕГ-1 при використанні методу інтелект-карт у порівнянні з КГ-1, де навчання проводилося з використанням традиційних методів навчання.

Рисунок 2 – Приклад інтелект-карти, розробленої магістрантами на практичних заняттях

Порівняння результатів успішності магістрантів ЕГ-1 та КГ-1 на контрольному етапі представлено на рисунку 4. Аналіз отриманих результатів показав, що в експериментальній групі відбулося значне підвищення рівня успішності магістрантів. Рівень їхньої успішності ЕГ-1 підвищився на 0,8 балів у порівнянні з констатувальним етапом (3,9 бали до експерименту, 4,7 бали – після експерименту). На 0,3 бали він визначився вищим, ніж у КГ-1. Крім того, після закінчення експерименту було проведено опитування магістрантів експериментальної групи на тему «Ваше

ставлення до навчання та до використання методу інтелект-карт під час навчання». Усі опитані магістранти зазначили, що всі заняття з дисципліни «Педагогічний контроль в системі освіти» з використанням методу інтелект-карт дають великий поштовх до розвитку їхнього потенціалу креативності майбутнього педагога: тренують творче мислення й уяву; викликають бажання зацікавити присутніх на занятті; дають можливість переймання нових творчих ідей одними студентами в інших; стимулюють активний самостійний пошук, сприяють розвитку

винахідливості, творчості, груповій згуртованості; допомагають розкрити творчі задатки і здібності. Магістранти відмітили, що використання таких методів навчання розширює їхні пізнавальні можливості, краще засвоюється та запам'ятовується матеріал, навчання формує позитивний настрій у групі, не дозволяє бути байдужим до процесу навчання та спілкування. Магістранти також підкреслили, що ці методи формують уміння бачити і виділяти проблему; виділяти головне, суттєве; формують позитивне ставлення магістрів до вивчення навчальних дисциплін, до своєї майбутньої професії; формують позитивне ставлення до навчання, прагнення до самовдосконалення.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дозволило прийти до наступних висновків.

1. Сьогодні в Україні здійснюється магістерська підготовка майбутніх фахівців із педагогіки вищої школи, яка повинна забезпечити високий рівень професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти до реалізації освітнього процесу. Освітній процес у вищій школі має бути забезпечений фахівцями з високим рівнем наукової, професійної та загальнокультурної підготовки, провідною складовою діяльності яких є компетентність, мобільність та вміння адаптуватися в мінливих умовах сьогодення.

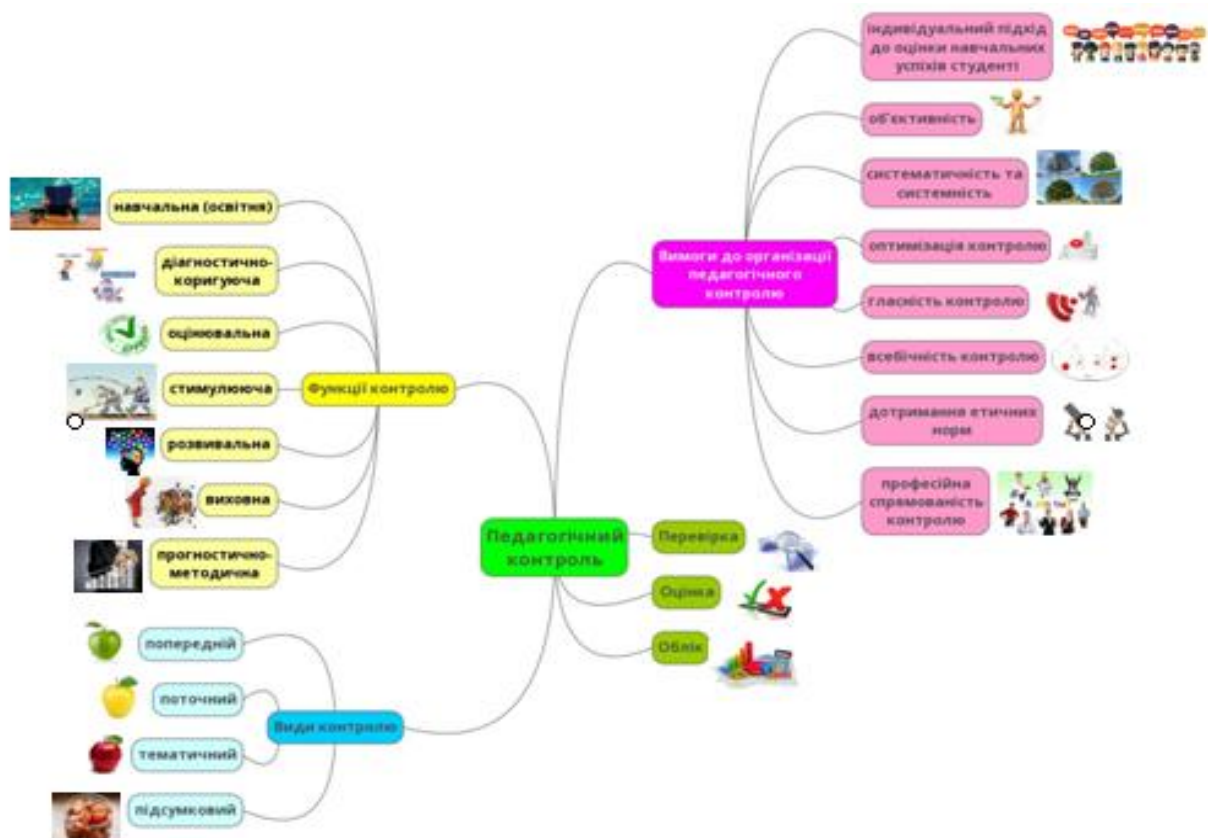
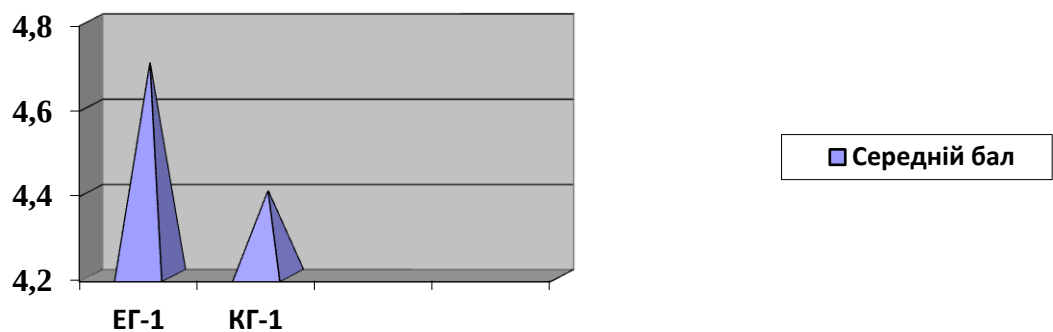

Рисунок 3 – Приклад інтелект-карти, розробленої магістрантами за допомогою комп'ютерних програм

**Рисунок 4 - Результати оцінювання рівня успішності магістрантів
ЕГ-1 та КГ-1 за 5-ти бальною традиційною шкалою (контрольний етап)**

2. На сьогоднішній день вже вивчені процеси мислення людини, порядок побудови логічних ланцюжків, приблизна схема роботи мозку, на чому і базується складання інтелект-карт. Це дозволяє керувати процесом мислення з найбільшою ефективністю. Впровадження інтелект-карти в підготовку магістрів освітніх наук дозволить замотивувати студентів до більш інтенсивного навчання.

Відображення думок на папері дозволяє людині наочно бачити процес мислення. Завдяки сукупності розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та ін.) структурований навчальний матеріал приводиться в певну систему за допомогою знаків-сигналів (символічних, графічних, словесних), що дозволяє створити зорову опору взаємозв'язків його структурних елементів. Ефективність навчання знаходиться в

прямій залежності від якості репрезентації великих масивів інформації в компактні візуальні об'єкти, від умінь та навичок узагальнювати навчальний матеріал, здійснювати перехід від лінійного мислення до структурного, системного. При використанні ментальних карт людина розвиває мислення (творче та логічне), пам'ять і уяву. При використанні ментальних карт задіяно творчі процеси й використовується весь інтелектуальний потенціал. Проведене експериментальне дослідження щодо впровадження такого методу навчання в процес підготовки майбутніх магістрів освітніх наук підтвердило його ефективність.

У подальших розробках необхідно переглянути ефективність методу інтелект-карт під час вивчення інших дисциплін та інших напрямків підготовки фахівців.

Список літератури:

1. Бьюзен, Т. & Бьюзен, Б. (2003) *Супермышление*. Мн: Попурри.
2. Бьюзен, Т. & Бьюзен, Б. (2010) *Интеллект-карты. Практическое руководство*. Минск: Попурри, 368 с.
3. Романовський, О. Г. Гриньова, В. М. & Резван, О. О. (2018) Ментальні карти як інноваційний спосіб організації інформації в навчальному процесі вищої школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Т. 64, №2. С.185–196. Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_64_218
4. Оксентюк, Н. В. (2015) Можли-вості застосування ментальних карт у навчальному процесі. *Технології навчання: науково-методичний збірник*. Рівне: НУВГП, Випуск 15, с.194 – 208.
5. Радченко, І. (2010) Технології Concept mapping та Mind mapping у контексті інформаційно-дидактичного середовища. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 1. С. 90 – 98.
6. Терещенко, Н. В. (2012) Інтелект-карти - сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі освіти. *Вчені записки: зб. наук. пр. М-во освіти і науки*

України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Вип. 14, ч. 1. Київ: КНЕУ. С. 139 – 145.

7. Farrand, P., Fearzana, H. & Hennessy, E. (2002) The efficacy of the "mindmap" study technique". *Medical Education*.p.426-431.

8. Stokhof, H., de Vries D, Bastiaens, T. & Martens, R. (2019) Mind Map Our Way into Effective Student Questioning: a Principle-Based Scenario. Volume 49. Issue 2. P.347-369.

References:

1. B'yuzen, T. & B'yuzen, B. (2003) *Supermyshlenie*. [Superthinking]. Mn.: Popurri [in Russian]

2. B'yuzen, T. & B'yuzen, B. (2010) *Intellekt-karty. Prakticheskoe rukovodstvo*. [Intelligence cards. A practical guide]. Minsk: Popurri, 368 p. [in Russian]

3. Romanovskyi, O. H. Hrynova, V. M. & Rezvan, O. O. (2018) *Mentalni karty yak innovatsiyni sposib orhanizatsii informatsii v navchalnomu protsesi vyshchoi shkoly* [Mental cards as an innovative way of organizing information in higher education] *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. Vyp. 2 (64). P. 185 – 196. [in Ukrainian]

4. Oksentyuk, N. V. (2015) *Mozhlyvosti zastosuvannia mental'nykh kart u*

navchal'nomu protsesi. [Possibilities of using mental maps in the educational process]. *Technologies of teaching: a scientific and methodical collection*. Rivne: NUVGP, Issue 15, p.p. 194 – 208 [in Ukrainian]

5. Radchenko, I. (2010) *Tekhnolohii Concept mapping ta Mind mapping u konteksti informatsiino-dydaktychnoho seredovyscha*. [Concept mapping and Mind mapping technologies in the context of the didactic environment]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. № 1. P. 90 – 98 [in Ukrainian]

6. Tereshchenko, N. V. (2012) *Intelekt-karty - suchasni innovatsiini sotsialni tekhnolohii navchannia v systemi osvity*. [Intellect Cards - modern innovative social learning technologies in the education system]. *Vcheni zapysky: zb. nauk. pr. M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana"*. Vyp. 14, ch. 1. Kyiv: KNEU. P. 139 – 145 [in Ukrainian]

7. Farrand, P., Fearzana, H. & Hennessy, E. (2002) The efficacy of the "mindmap" study technique. *Medical Education*.p.426-431
Stokhof, H., de Vries D., Bastiaens, T. & Martens, R. (2019) Mind Map Our Way into Effective Student Questioning: a Principle-Based Scenario Volume 49. P. 347 – 369

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Євген Сокол

ректор, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: sokol@kpi.kharkov.ua

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою, член-кореспондент НАПН України, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-0602-9395
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Ніна Підбуцька

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-5319-1996
E-mail: podbutska_nina@ukr.net

Тетяна Гура

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-2323-3440
E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Анастасія Книш

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-0211-2535
E-mail: n_knysh@ukr.net

Вікторія Шаполова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-3330-4700
E-mail: viktoriasapolova@gmail.com

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КВАЛІМЕТРІЯ В ОЦІНЦІ ЯКОСТІ ОСВІТИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

Анотація. Розглянуто проблему моніторингу якості освіти в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» з використанням психолого-педагогічної кваліметрії. Проаналізовано останні дослідження присвячені підходам та прийомам оцінювання якості освіти. На основі узагальнення змісту стандартів спеціальностей Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» було складено перелік найбільш затребуваних для сучасного фахівця загальних компетентностей, до яких було віднесено: здатність до професійної самоорганізації, лідерські здатності, здатність до адаптації та створення нового, комунікативні здатності, здатність до саморозвитку. Розглянуті сучасні педагогічні (експертна оцінка, компетентнісні тести) та психологічні (фокус-групи, кейс-стаді, контент аналіз) методи діагностики сформованості загальних компетентностей. Виведено кваліметричну формулу оцінки якості освіти, яка дає можливість підрахунку інтегрованого показника якості освіти в контексті рівня розвитку загальних компетентностей.

Ключові слова: якість освіти, загальні компетентності, кваліметрія, психолого-педагогічні методи.

Yevgen Sokol

Rector, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkov, Ukraine
E-mail: sokol@kpi.kharkov.ua

Oleksandr Romanovskiy

Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor, corresponding member of NAPS Ukraine, Head of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department named after academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkov, Ukraine
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Nina Pidbutska

Doctor of Science in Psychology, Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: podbutskaya_nina@ukr.net

Tetiana Hura

Ph.D. (Pedagogy), Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: tatyana-gura@ukr.net

Anastasiia Knysh

Ph.D. (Psychology), Associate Professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems
Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: n_knysh@ukr.net

Viktoria Shapolova

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor at Department of pedagogy and psychology of social
systems management of The National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»;
Kharkiv, Ukraine
E-mail: viktoriasapolova@gmail.com

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL QUALIMETRY IN ESTIMATION
OF QUALITY OF EDUCATION OF FUTURE PROFESSIONALS IN THE
NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY "KHARKIV POLYTECHNICAL
INSTITUTE"**

Abstract. The article deals with the problem of monitoring the quality of education at a National technical university "Kharkiv polytechnic institute" using psychological and pedagogical qualimetry. The latest research on approaches and methods of assessing the quality of education is analyzed. On the basis of the generalization of the content of the standards of the specialties of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" a list of the most demanded general competencies was compiled, which included: the ability to professional self-organization, leadership ability, ability to adapt and create new, communicative ability, ability to self-development Modern pedagogical (expert assessment, competency tests) and psychological (focus groups, case study, content analysis) methods of diagnosing the formation of general competencies are considered. Qualimetric formula for assessing the quality of education is derived. It enables calculation of the integrated indicator of quality of education in the context of the level of development of general competencies of future professionals.

Key words: quality of education, general competencies, qualimetry, psychological and pedagogical methods.

**Евгений Сокол, Александр Романовский, Нина Подбукская, Татьяна Гура,
Анастасия Кныш, Виктория Шаполова**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КВАЛИМЕТРИЯ В ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ
ТЕХНИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ «ХАРЬКОВСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ
ИНСТИТУТ»**

Аннотация. В статье рассмотрена проблема мониторинга качества образования в Национальном техническом университете «Харьковский политехнический институт» с использованием психолого-педагогической квалиметрии. Проанализированы последние исследования, посвященные подходам и приемам оценки качества образования. На основе обобщения содержания стандартов специальностей Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» был составлен перечень наиболее востребованных для

современного специалиста общих компетенций, к которым были отнесены: способность к профессиональной самоорганизации, лидерские способности, способность к адаптации и созданию нового, коммуникативные способности, способность к саморазвитию. Рассмотрены современные педагогические (экспертная оценка, компетентностные тесты) и психологические (фокус-группы, кейс-стади, контент анализ) методы диагностики сформированности общих компетенций. Выведена квалиметрическая формула оценки качества образования, которая дает возможность подсчета интегрированного показателя качества образования в контексте уровня развития общих компетенций.

Ключевые слова: качество образования, общие компетентности, квалиметрия, психолого-педагогические методы.

Yevgen Sokol, Oleksandr Romanovskiy, Nina Pidbutska, Tetiana Hura, Anastasiia Knysh, Viktoria Shapolova

An extended abstract of paper on the subject of:

“Psychological and pedagogical qualimetry in estimation of quality of education of future professionals in the National technical university «Kharkiv polytechnic institute»”

Problem setting. Most educational quality indicators can be monitored effectively at the institutional level by the quality assurance department. However, the analysis of such an indicator as "objective evaluation of student achievement" requires a separate integrated approach. After all, the tradition of evaluating student achievement in domestic universities involves an emphasis on the level of special competencies, and partial or complete disregard for general competencies, which in turn provide a wide range of skills required for the modern specialist: from effective communication to leadership. Comprehensive assessment of general competencies requires the use of psychological and pedagogical tools, followed by generalization of indicators and the use of qualimetry.

Recent research and publication analysis. The problem of defining the methods of assessment and quality assurance of education has been actualized in the national science in the last five years due to the implementation of the Law of Ukraine on Higher Education (2014). In particular, they study: ensuring the quality of education as a factor in realization the university's leadership potential at the institutional level; the

importance of ensuring the quality of education of future professionals in the context of building a European Higher Education Area; approaches to diagnostics of quality of education of graduates; experience of quality assurance of education abroad.

In Western science, this topic has been actively studied for the last two decades. They examine the process of quality assurance in higher education precisely in the context of learning outcomes. At the same time, special attention is paid to the development of complex independent methods of diagnostics of learning outcomes using pedagogical and psychological tools.

Paper objective is to clarify the psychological and pedagogical methods of assessing the general competences of future specialists as indicators of the quality of education at the university and to develop a system of their evaluation using psychological and pedagogical qualimetry.

Paper main body. The general competences necessary for a successful entry into the profession of a future specialist allowed us to distinguish five integral common competencies: the ability to professional self-organization, leadership abilities, the ability to

adapt and create new, communicative abilities, the ability to self-development.

Among the variety of pedagogical tools for measuring the quality of education in a higher education institution, including those obtained during training, competencies and learning outcomes, we have selected the following: competency tests and the peer review method. Competence, such as the capacity for professional self-organization, must be measured by the peer review method. In particular, it will provide objective data on such features of display of this competence, such as research ability, ability to identify, address and solve problems in a professional direction, the ability to solve problems, to independence and autonomy, to plan and manage time, act responsibly and consciously. We consider self-development ability to be measured by means of competency tests, using which it is possible to obtain information not only about the level of formation of this competence, but also deviation from the necessary structure.

Psychological methods of diagnostics were also considered separately. It was determined that focus groups provide unique opportunities to explore participants' communicative abilities. During the focus group conditions are created for the evaluation of: knowledge in the field of effective communication, understanding of communicative techniques used by others, ability to analyze and adjust the communication process. Case studies can be effective in assessing knowledge, skills, analytical and evaluation skills in leadership.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обрання складу Національного агентства забезпечення якості освіти та офіційний початок його роботи як незалежного постійно діючого органу у відповідності до закону України «Про вищу освіту» (2014) актуалізував питання щодо внутрішнього забезпечення якості освіти в університеті [20]. При оцінці навчальних програм експертами

Using this method, respondents are invited to analyze specific case studies of real leaders and evaluate the effectiveness of their actions. Depending on the depth of analysis and understanding of the respondent's leadership processes, the competency is assessed. Content analysis is an extremely effective tool for analyzing respondents' knowledge and beliefs. In the content analysis process, the researcher identifies units for analysis: separate lexical units, thoughts, arguments, and draws conclusions about the respondent's ideas about certain phenomena and processes.

Conclusions of the research. The study of modern psychological and pedagogical tools for the diagnosis of the development of general competences has made it possible to establish the need to use a set of methods for solving this task, including: expert evaluation, competency tests, focus groups, case studies, content analysis. Assessment of each of the general competences can be performed using one or a combination of several psychological and pedagogical methods. On the basis of the expert evaluation of the value and role of each of the general competences in the structure of the quality of education, a working formula of assessment of the quality of education was drawn up, which makes it possible to calculate an integrated indicator of the quality of education of an individual future specialist on a 10-point scale. A promising area for further research is the empirical study of the quality of education of future specialists using the proposed formula and the definition of normative indicators for students of technical higher education institutions based on the data obtained.

незалежних агенцій увага передусім надається внутрішній політиці забезпечення якості освіти відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) [24].

Про наявність налагодженої системи внутрішнього забезпечення якості освіти можуть свідчити: наявність відділу забезпечення якості, постійний моніторинг актуальності навчальних програм, високий рівень студентоцентрованості навчання,

якість викладацького складу, об'єктивне оцінювання досягнень студентів, публічність інформації, ефективний інформаційний менеджмент тощо [24, с. 9]. При цьому, шляхи та прийоми забезпечення перерахованих показників якості освіти можуть визначатися в рамках кожного університету окремо. В цьому ракурсі набуває надзвичайного значення уточнення інструментарію оцінки та забезпечення перерахованих показників.

У той час як моніторинг більшості показників якості освіти може ефективно здійснюватися на інституційному рівні відділом забезпечення якості, аналіз такого показника як «об'єктивне оцінювання досягнень студентів» потребує окремого комплексного підходу. Традиції оцінювання досягнень студентів у вітчизняних університетах передбачають акцент на рівні сформованості спеціальних компетентностей та часткове або повне ігнорування загальних компетентностей, які забезпечують широкий спектр навичок, необхідних сучасному фахівцеві: від ефективних комунікацій до лідерства (С. Гордійчук, Г. Єльнікова, О. Гринькевич) [4, 6, 8]. Комплексне оцінювання загальних компетентностей вимагає застосування психологічних та педагогічних інструментів з подальшим узагальненням показників та використанням кваліметрії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема визначення методів оцінки та забезпечення якості освіти актуалізувалася у вітчизняній науці в останні п'ять років у зв'язку з імплементацією закону України «Про Вищу освіту» (2014). Зокрема вивчаються:

- забезпечення якості освіти як фактор реалізації лідерського потенціалу університету на інституційному рівні (С. Калашнікова) [10];
- значення забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців в контексті розбудови Європейського простору вищої освіти (І. Єременко, Ю. Рашкевич) [9, 21];

- підходи до діагностики якості освіти випускників (Н. Болтянська, С. Гордійчук, І. Карташова, І. Колодій, Н. Титова) [2, 4, 11, 14, 25];

- досвід забезпечення якості освіти закордоном (О. Гринькевич, В. Мороз, С. Мороз) [6, 18].

У західній науці ця тема активно вивчається два останні десятиліття. У роботах К. Бріана, К. Ван Дер Влютена, М. Манатоса, Л. Інгварсона, Дж. Касперсена, Д. Садлера, А. Санчеса розглядається процес забезпечення якості вищої освіти саме в контексті дослідження результатів навчання [27, 28, 29, 30, 31, 33, 35]. При цьому особлива увага приділяється розробці комплексних незалежних методів діагностики результатів навчання з використанням педагогічних і психологічних інструментів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Аналіз останніх публікацій вказує на відсутність системних досліджень, присвячених уточненню психолого-педагогічних методів моніторингу якості освіти майбутніх фахівців на рівні формування необхідних загальних компетентностей та здійснення їх комплексного узагальненого оцінювання. Зокрема існує потреба у розробці системи методів діагностики загальних компетентностей та підходу до їх комплексного оцінювання в системі загальної якості освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в уточненні психолого-педагогічних методів оцінки загальних компетентностей майбутніх фахівців як показників якості освіти в університеті та пропозиції підходів до їх оцінювання з використанням психолого-педагогічної кваліметрії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до досліджень О. Романовського особистісні якості та соціальні навички фахівця мають не менше значення для майбутнього професійного успіху, ніж рівень професіоналізму

[22, с. 4]. Саме здатності до комунікації, лідерства, навчання, креативності, самоорганізації дають можливість майбутньому фахівцеві самостійно вибудовувати власний кар'єрний та професійний шлях. Формування згаданих вище рис та навичок у технічному університеті відбувається у межах розвитку загальних компетентностей. В дослідженні Н. Підбунької, А. Книш та Ю. Чалої доведено, що більшість студентів технічного профілю демонструє високий рівень зацікавленості у розвитку загальних компетентностей через усвідомлення їхньої необхідності у майбутній професійній діяльності [32, с. 136].

Згідно з законом України «Про вищу освіту» (2014) Міністерство освіти та науки України розробляє та затверджує стандарти вищої освіти для кожної спеціальності. В рамках кожного зі стандартів існує перелік спеціальних та загальних компетентностей [20]. Спеціальні компетентності відображають специфічні знання, вміння та навички, якими має володіти професіонал для здійснення професійно специфічних дій [1]. Спеціальні компетентності формуються під час вивчення спеціалізованих дисциплін та вдосконалюються під час виробничої практики. Загальні компетентності, в свою чергу, відображають фундаментальні знання, вміння та навички людини, що забезпечують її здатність до освоєння професії, готовність до професійної взаємодії, вміння бути ефективним, здатність до творчості тощо.

Стандарти різних інженерних спеціальностей містять різні переліки загальних компетентностей. Для визначення найбільш розповсюджених з них були вивчені державні стандарти за спеціальностями представленими в НТУ «ХПІ», а саме: 123 «Комп'ютерна інженерія», 017 «Фізична культура і спорт», 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова

діяльність», 101 «Екологія», 113 «Прикладна математика», 121 «Інженерія програмного забезпечення», 124 «Системний аналіз», 125 «Кібербезпека», 126 «Інформаційні системи і технології», 132 «Матеріалознавство», 142 «Енергетичне машинобудування», 151 «Автоматизація та КІТ», 152 «Метрологія та ІВТ», 162 «Біотехнології та біоінженерія», 171 «Електроніка», 172 «Телекомунікації та радіотехніка», 181 «Харчові технології», 263 «Цивільна безпека», 273 «Залізничний транспорт». Аналіз та узагальнення загальних компетентностей необхідних для успішного вступу до професії майбутнього фахівця дозволи нам виділити з них п'ять інтегральних, а саме: здатність до професійної самоорганізації, лідерські здатності, здатність до адаптації та створення нового, комунікативні здатності, здатності до саморозвитку (табл.1).

Підсумкова оцінка рівня розвитку даних загальних компетентностей може виступати як один з показників якості освіти майбутніх фахівців у технічному університеті. Слід підкреслити, що на сьогодні вітчизняними науковцями не запропоновано жодної комплексної моделі діагностики та оцінювання загальних компетентностей, що актуалізує необхідність уточнення педагогічних, психологічних та кваліметричних методів оцінки загальних компетентностей майбутніх фахівців.

До основних методів у системі моніторингу якості знань студентів відносяться: педагогічна кваліметрія, педагогічна експертиза, метод тестування, анкетування, експертна оцінка та ін. Кожен з цих методів має свої переваги та недоліки при використанні у навчальному процесі.

Під педагогічною кваліметрією розуміють такий методичний підхід, що розкриває «методологію і проблематику розроблення комплексних оцінок якості будь-яких педагогічних об'єктів (предметів, явищ, процесів), досліджує та обґрунтовує закономірності якісних і кількісних вимірів педагогічних результатів, займається питаннями

здійснення контролю за ходом процесу освіти, діагностики та корекції її результатів» [3, с. 485]. Вона допомагає вирішити питання розробки єдиних критеріїв оцінки якості підготовки студентів та діагностики якості навчання. Це можливо здійснити за рахунок об'єктивності цього методу та можливості співвіднесення результатів діагностики з реальними вимірювальними шкалами [3, с. 487]. У той же час, на жаль, на сьогодні не всі викладачі готові до впровадження цього методу через брак знань з основ його розробки у якості інструментарію оцінки.

Під педагогічною експертизою розуміють «складну аналітико-синтетична діяльність, що спрямована на дослідження педагогічних об'єктів, явищ, процесів, проблем, результатів педагогічної діяльності, формування обґрунтованої оцінки та прогнозування розвитку системи освіти» [12, с. 4]. Вона є потужним інструментом вимірювання якості освіти оскільки сприяє поліпшенню ефективності навчального процесу, академічних досягнень студентів через зворотній зв'язок, що передбачає розуміння суб'єктами освітнього процесу певних прогалин у розвитку компетентностей.

Метод тестування достатньо давно використовується на теренах Європи для моніторингу академічної успішності студентів. Через необхідність створення єдиного європейського освітнього простору Україна також почала впроваджувати цей метод як інструмент вимірювання якості освіти [11, с. 23]. Незважаючи на його явні переваги, до яких ми відносимо: можливість систематичного моніторингу знань, наочність і гласність результатів, прозорість вимог та інше, необхідно відзначити наступні недоліки: недостатня об'єктивність результатів через помилки у постановки тверджень, нечіткі інструкції, високу ймовірність вгадування, а також відсутність реальної діагностики прогалин знань у студентів. Сьогодні в умовах впровадження компетентного підходу на освітнього процесу набувають поширення компетентні тести, які носять міжпредметний (комплексний)

характер і вимагають при оцінці підготовленості студентів використання методів багатовимірного шкалювання і спеціальних методів інтеграції оцінок, отриманих за окремими шкалами [16].

Метод анкетування є одним з найпоширеніших методів у науці, в тому числі педагогіці. Він є незамінним інструментом для моніторингу у освіті, у тому числі якості знань студентів. Цей метод дозволяє надати якісну оцінку досліджуваного феномену через можливість завчасної підготовки до побудови питань, паралельного анкетування великої кількості людей, стандартизації процедури обробки отриманих даних. Однак при цьому як складний процес має певні особливості, оскільки більшою мірою пов'язаний із людиною та відповідно людським фактором, оскільки «в якості «датчика» при проведенні вимірювань виступає людина, а часто і оцінюється теж людина...необхідно дуже ретельно і обережно підходити до оцінки отриманих результатів та, особливо, до їх опублікування» [19, с. 70].

Серед так званих репутаційних методів використовується метод експертної оцінки. Він дозволяє встановити «ступінь узгодженості думок експертів з будь-якого досліджуваного питання та об'єктивність їхніх висновків», а також якісно оцінити будь-яке явище [26]. Значним недоліком цього методу вважаємо суб'єктивність в оцінці певного феномену та інколи неспроможність експерта взяти на себе відповідальність оцінити без урахування думок інших експертів. При цьому необхідно зазначити, що цей метод дає виважені результати навіть в умовах неповної інформації [5]. Для усунення визначених аспектів нам імпонує такий варіант проведення експертної оцінки, як метод Делфі, що передбачає окрім стандартної процедури проведення, використання математичних методів описової статистики,

Таблиця 1 - Рівні розвитку загальних компетентностей відповідно до таксономії Б. Блума

Компетентності	Рівень за таксономією Б. Блума		
	Знання (1 бал)	Розуміння (1 бал)	Застосування (1 бал)
<i>Здатність до професійної самоорганізації (ЗК₁)</i>	Знання принципів організації часу, планування та досягнення цілей	Розуміння внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на процес самоорганізації	Здатність до застосування стратегій самоорганізації та планування в особистому та професійному житті чи навчанні; дослідницькі здатності
<i>Лідерські здатності (ЗК₂)</i>	Знання теорія, правил та технік управління	Розуміння сутності впливу управлінських та організаційних засобів на взаємодію з підлеглими	Здатність до застосування прийомів та технік управління, а також засобів організації діяльності інших
<i>Здатність до адаптації та створення нового (ЗК₃)</i>	Знання змісту та етапів процесу адаптації	Розуміння можливих шляхів, прийомів та засобів адаптації до нововведень	Здатність до застосування окремих прийомів адаптації до нововведень у своїй діяльності
<i>Комунікативні здатності (ЗК₄)</i>	Знання про сторони, канали, механізми, правила та прийоми комунікативного процесу	Розуміння впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на сприйняття інформації в комунікативному процесі	Здатність до застосування прийомів ефективної комунікації для передачі власних думок і переконань іншим
<i>Здатність до саморозвитку (ЗК₅)</i>	Знання про психолого-педагогічні основи процесу саморозвитку	Розуміння виокремлення та проявів власної траєкторії саморозвитку, важливості навчання впродовж життя	Здатність до використання окремих прийомів та побудови плану саморозвитку; здатність до критичного самооцінювання

Компетентності	Рівень за таксономією Б. Блума		
	Аналіз (2 бали)	Синтез (2 бали)	Оцінка (3 бали)
<i>Здатність до професійної самоорганізації (ЗК₁)</i>	Здатність до аналізу ефективності прийомів самоорганізації у власній діяльності	Здатність до поєднання різноманітних прийомів самоорганізації та управління часом для досягнення стратегічних цілей; здатність до вирішення складних проблем	Уміння оцінювати ефективність використання прийомів самоорганізації; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми за професійним спрямуванням, до самостійності та автономності, планувати і управляти часом, діяти відповідально та свідомо
<i>Лідерські здатності (ЗК₂)</i>	Здатність до аналізу ефективності організаційних та управлінських процесів	Здатність до побудови власної системи організаційної та управлінської діяльності на основі поєднання різноманітних технік	Здатність до оцінювання та корекції засобів організації та управління в практичній діяльності
<i>Здатність до адаптації та створення нового (ЗК₃)</i>	Здатність до аналізу можливих шляхів адаптації до нововведень та їх можливих наслідків	Здатність до формування власної стратегії адаптації до нововведень	Здатність до оцінювання ефективності окремих прийомів адаптації та їх корегування для найбільш успішного результату
<i>Комунікативні здатності (ЗК₄)</i>	Здатність до аналізу різних сторін комунікативного процесу з метою визначення його ефективності	Здатність до поєднання в комунікативному процесі різних прийомів та підключення різних каналів комунікації	Здатність до оцінювання ефективності процесу комунікації та її корекції з застосуванням широкого спектру прийомів комунікації
<i>Здатність до саморозвитку (ЗК₅)</i>	Здатність до аналізу різних прийомів та шляхів саморозвитку	Здатність до свідомої побудови процесу саморозвитку з урахуванням власних інтересів та можливостей	Здатність до самооцінювання процесу саморозвитку та його корекції з використанням різноманітних прийомів та технік

що дозволяють уникнути суб'єктивності та відповідно отримати реальний результат.

Серед розмаїття педагогічного інструментарію з вимірювання якості освіти у закладі вищої освіти, зокрема отриманих протягом навчання, компетентностей та результатів навчання, нами були обрані наступні: компетентностні тести та метод експертної оцінки.

Така компетентність, як здатність до професійної самоорганізації, необхідно вимірювати за допомогою методу експертної оцінки. Зокрема саме він надасть змогу отримати об'єктивні дані про такі особливості прояву цієї компетентності, як дослідницькі здатності, уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми за професійним спрямуванням, здатності до вирішення проблем, до самостійності та автономності, планувати і управляти часом, діяти відповідально та свідомо. Це можливо завдяки експертам-викладачам, що впродовж навчання мають можливість спілкуватися, відслідковувати результати навчання студентів, працювати над спільними проектами тощо. За рахунок залучення такої кількості експертів, як 5-7, що працювали із студентами на різних курсах, можливо, з одного боку, уникнути суб'єктивності, та з іншого – отримати найповнішу інформацію, яка дозволить оцінити рівень розвитку відповідної компетентності за розробленою шкалою.

Здатність до саморозвитку вважаємо необхідно вимірювати за допомогою компетентностних тестів, використовуючи які можна отримати інформацію не лише про рівень сформованості цієї компетентності, а й відхилення від необхідної її структури. Для її вимірювання необхідно на початку розкрити ті дескриптори, які вказують на її сформованість. Для компетентності – здатність навчатися впродовж життя, дескрипторами вважаємо є: професійна спрямованість, розвинена внутрішня

мотивація, професійна мобільність. Для здатності – бути критичним і самокритичним – дескрипторами є: адекватна самооцінка, професійна саморегуляція. Для здатності до цілепокладання, це – цілеспрямованість, мотивація досягнення успіху. Враховуючи специфіку викладених вище дескрипторів вважаємо використовувати тестові завдання короткою відповіддю, що регламентується, у вигляді незакінченого речення. Так, наприклад, для дескриптора професійна спрямованість, варіантом тестового завдання може стати: «Після закінчення навчання далі буду», варіант відповіді «вдосконалюватися і буду підвищувати кваліфікацію за одержуваною професією зараз, щоб працювати ефективніше», буде вважатися вірним, за яким ставиться 1 бал, відповідь «думати, як відпочити від цих 4 років», ставиться – 0 балів.

Загальні компетентності являють собою комплексні явища, які передбачають не тільки наявність знань, умінь та здатностей майбутнього фахівця, а й високий рівень розвитку особистісних рис, таких як комунікативність, організованість, відповідальність, свідомість, активність та ін. В такому світлі для всебічної оцінки компетентностей недостатньо використання лише педагогічних методів дослідження. Необхідно застосовувати також і психологічний діагностичний інструментарій. Класичними методами психологічної оцінки є тести та опитувальники, які дозволяють досить швидко проводити дослідження на великих групах людей та робити висновки про рівень розвитку різних сторін їхньої особистості. Разом з тим, психологічні методики мають ряд недоліків: 1) більшість поширених психологічних методик буди розроблені декілька десятиліть тому й потребують додаткової перевірки валідності й надійності перед використанням; 2) отримані з використанням психологічного опитування результати

відірвані від контексту розвитку загальної компетентності. Саме тому психологи радять вдаватися до використання якісних методів психологічної оцінки, що дозволяють оцінити розвиток особистості більш комплексно й в контексті розвитку загальних компетентностей [34]. До таких методів можна віднести фокус-групи, кейс-стаді та контент аналіз.

Фокус-групи традиційно використовуються в соціологічних та маркетингових дослідженнях та групових інтерв'ю. В таких дослідженнях акцент робиться на думках та повідомленнях, які знаходять відгук у учасників. Разом з тим, фокус групи відкривають й унікальні можливості для дослідження комунікативних здатностей учасників. Адже в ході проведення фокус-групи респонденти не тільки озвучують власну думку, а й відстоюють її в обговоренні з іншими. Саме в ході проведення фокус-групи створюються умови для оцінювання: знань в сфері ефективної комунікації, розуміння комунікативних прийомів, які використовують інші, здатності до аналізу та корегування процесу комунікації.

Кейс-стаді, як правило, розглядається в якості навчального методу, що дозволяє на конкретних прикладах розвинути розуміння про певні явища та процеси, а також відпрацювати професійно важливі навички. Разом з тим, цей метод може бути ефективним для оцінювання знань, вмінь, аналітичних та оціночних здатностей в сфері лідерства. При використанні зазначеного методу респондентам пропонується проаналізувати конкретні кейси з діяльності реальних лідерів та оцінити ефективність їхніх дій. В залежності від глибини аналізу та розуміння лідерських процесів респондента виставляється оцінка за цією компетентністю.

Контент-аналіз є надзвичайно ефективним інструментом аналізу знань та переконань респондентів. У процесі

контент-аналізу дослідник виділяє одиниці для аналізу: окремі лексичні одиниці, думки, аргументи та робить висновки щодо уявлень респондента про певні явища та процеси. Даний метод дозволяє досліджувати здатність до адаптації та створення нового через аналіз есе респондентів про інноваційні виклики сучасності. В ході аналізу текстів респондентів звертається увага на: знання в сфері адаптації, розуміння особливостей викликів сучасності, аналізу власних можливостей, готовності до проектування власного професійного шляху.

На основі комплексної оцінки загальних компетентностей випускників виставляються бали за кожною компетентністю з використанням 10-бальної шкали (табл. 1). Загальний рівень якості отриманої освіти має визначатися на основі поєднання оцінок для визначення інтегрального показника. Для визначення вагових коефіцієнтів загальних компетентностей було використано порядок розробки факторно-критеріальних моделей діяльності для оцінки кількісних характеристик якості освіти в навчальному закладі [8, с. 9]. Згідно порядку для оцінювання ваги загальних компетентностей були залучені експерти – викладачі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», всього 12 експертів, що представляють всі інститути та факультети університету, серед них 7 докторів та 5 кандидатів наук. Експертам пропонувалося оцінити рівень значущості кожної з п'яти компетентностей за п'ятибальною шкалою. При цьому, кожна з оцінок можна було використовувати тільки один раз (табл. 2).

**Таблиця 2 – Розрахунок коефіцієнтів загальних компетентностей для оцінки
якості освіти**

Загальні компетентності	Експерти												Бали	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Сума	Вага
Здатність до професійної самоорганізації (ЗК ₁)	5	2	5	1	3	4	4	3	5	3	2	5	42	0,23
Лідерські здатності (ЗК ₂)	1	4	4	5	2	1	3	5	1	5	4	1	36	0,20
Здатність до адаптації та створення нового (ЗК ₃)	3	3	1	3	5	2	5	1	2	4	1	3	33	0,18
Комунікативні здатності (ЗК ₄)	4	1	2	4	4	3	2	2	4	2	5	2	35	0,19
Здатність до саморозвитку (ЗК ₅)	2	5	3	2	1	5	1	4	3	1	3	4	34	0,19
Сума	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	180	1

За результатами оцінювання загальних компетентностей експертами були визначені їхні вагові коефіцієнти в структурі якості підготовки майбутніх фахівців, що зробило можливим

визначення наступної формули, що дозволяє оцінити якість освіти майбутнього фахівця в контексті розвитку загальних компетентностей:

$$Y_o = \frac{0,23 \cdot ZK_1 + 0,2 \cdot ZK_2 + 0,18 \cdot ZK_3 + 0,19 \cdot ZK_4 + 0,19 \cdot ZK_5}{5}, \text{ де} \quad (1)$$

Y_o – якість освіти в контексті розвитку загальних компетентностей,
 $ZK_1, ZK_2, ZK_3, ZK_4, ZK_5$ – загальні компетентності згідно переліку (табл. 1, 2).

Наведена формула (1) дозволяє визначити інтегративний показник якості освіти майбутнього фахівця в контексті розвитку загальних компетентностей з урахуванням значущості цих компетентностей в майбутній професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Аналіз затверджених Міністерством освіти і науки Стандартів вищої освіти за спеціальностями, що представлені в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» дозволив визначити найбільш поширені загальні

компетентності, що необхідні сучасному майбутньому фахівцеві для здійснення професійної діяльності. До таких компетентностей було віднесено: здатність до професійної самоорганізації, лідерські здатності, здатність до адаптації та створення нового, комунікативні здатності, здатність до саморозвитку.

Дослідження сучасного психолого-педагогічного інструментарію діагностики розвитку загальних компетентностей дозволило встановити необхідність використання для розв'язання цієї задачі комплексу методів серед яких: експертна оцінка, компетентні тести, фокус-групи,

кейс-стаді, контент аналіз. Оцінювання кожної з загальних компетентностей може виконуватися з використанням одного або поєднанням декількох психолого-педагогічних методів.

На основі експертної оцінки значення та ролі кожної з загальних компетентностей в структурі якості освіти було виведено робочу формулу оцінки якості освіти, яка дає можливість підрахунку інтегрованого показника

якості освіти окремого майбутнього фахівця за 10-бальною шкалою.

Перспективним напрямком подальших досліджень є емпіричне вивчення якості освіти майбутніх фахівців з використанням запропонованої формули та визначення нормативних показників для студентів технічних закладів вищої освіти на основі отриманих даних.

Список літератури:

1. Бахрушин, В. (2016) Компетентності і результати навчання у нових стандартах вищої освіти. Освітня політика: Портал громадських експертів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/702-kompetentnosti-i-rezultati-navchannya-u-novikh-standartakh-vishchoji-osviti>

2. Болтянська, Н. І. & Болтянський, О. В. (2018) Проведення експертизи якості знань в системі підготовки бакалаврів у ТДАТУ. Удосконалення освітньо-виховного процесу в вищому навчальному закладі: зб. наук.-метод. праць ТДАТУ. Мелітополь. Вип. 21. С. 36–40.

3. Бурлаєнко, Т. І. (2018) Педагогічна кваліметрія в контексті професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія. Кер. авт. кол. Н. В. Гузій. *Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 483 – 516. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/154897735.pdf#page=483>

4. Гордійчук, С. В. (2017) The activities centre for expertise and monitoring the quality of education as a part of an internal quality assurance system of educational activity in medical institution. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. № 259. С. 58–67.

5. Грабовецький, Б. Є. (2010) Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія. Вінниця: ВНТУ, 171 с.

6. Гринькевич, О. С. & Левицька, О. О. (2017) Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 15, ч. 1. Ужгород: Гельветика. С. 84 – 90.

7. Давыдова, О. В. (2012) Создание тестов и тестовых заданий по учебным дисциплинам социально-гуманитарного цикла высшего профессионального образования: компетентностный подход: методика. *Национальный исследовательский университет “Высшая школа экономики”*. М., 57 с.

8. Сльникова, Г. В. (2011) Технологія інструментарію кількісного вимірювання якості освіти в навчальному закладі. *Якість освіти (управлінський аспект)*. Харків: Харків. акад. неперервної освіти. С. 8 – 25. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/6922/1/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB._%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1.%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC..pdf

9. Єременко, І. & Сбруєва, А. (2017) Забезпечення якості підготовки докторів філософії в контексті

розбудови Європейського простору вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 10(74). Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. С. 86 – 103.

10. Калашнікова, С. (2016) Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти : навч. посіб. Київ: ДП “НВЦ “Пріоритети”, 44 с.

11. Карташова, І. І. & Прохоренков В. М. (2013) Тестування у системі моніторингу якості знань студентів: навч.-метод. посіб. *Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Херсон. держ. ун-т*. Херсон : Вид-во ХДУ, 116 с.

12. Касьянова, О. М. (2011) Педагогічна експертиза як механізм управління сталим розвитком регіональної системи освіти. *Управління в освіті: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 квіт. 2011 р. Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти*. Львів: Вид-во Львів. Політехніки. С. 121–122. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/20394/1/70-Kasyanova-121-122.pdf>

13. Дмитренко, Г. А., Ануфрієва, О. Л., Бурлаєнко, Т. І. & Медвідь, В. В. (2016) Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст: навч. посіб. Київ: Вид-во “Аграрна освіта”, 335 с.

14. Колодій, І. (2018) Впровадження системи внутрішнього забезпечення якості у закладі вищої освіти. *Молодь і ринок*. № 3(158). С. 69–74.

15. Локальні системи управління якістю: світовий досвід та українські практики побудови (2018). За ред. Т. В. Фінікова, В. І. Терещука. Київ: Таксон, 316 с.

16. Малыгин, А. А. & Щаницина, С. В. (2012) Современная теория тестов как теоретическая основа современных подходов к оцениванию результатов обучения. *Известия высших учебных заведений. Серия “Гуманитарные науки”*. Т. 3, вып. 4. С. 324 – 327.

17. Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання (2016). Пер. з англ. Ю. М. Рашкевича. Київ: ТОВ “Поліграф плюс”, 80 с.

18. Мороз, & В. Мороз, С. (2017) Зміст дефініції “якість вищої освіти” в контексті наукових поглядів представників східноєвропейських наукових шкіл. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 2. С. 59–71.

19. Пілов, П. І. & Свіжевська, С. А. (2012) Анкетування, як механізм моніторингу задоволеності внутрішніх споживачів освітнього процесу. *Управління якістю підготовки кадрів з вищою освітою через удосконалення процедур ліцензування, акредитації та рейтингування: зб. тез доп. наук.-метод. конф., 15–16 берез. 2012 р. Ред. кол. В.О. Салов [та ін.] ; Держ. вищий навч. заклад “Нац. гірничий ун-т”*. Дніпропетровськ: НГУ. Т. 2. С. 70–76. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/3393>

20. Про вищу освіту: закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556–VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

21. Рашкевич, Ю. М. (2014) Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 168 с.

22. Романовський, О. Г. & Квасник, О. В. (2009) Підготовка висококваліфікованого інженера як одне з основних завдань вищої освіти (у контексті Болонського процесу). *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. № 4. С. 3 – 11.

23. Романовський, О. Г. & Панфілов, Ю. І. (2012) Формування гуманітарно-технічної еліти в освітньому просторі Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. *Сучасні педагогічні технології в освіті: зб. наук.-метод. пр. Ред.*

О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов.
Харків : НТУ «ХПІ». С. 13 – 23.

24. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) = Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Матеріали, ухвалені Міністерською конф. в Єревані, 14–15 трав. 2015 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf

25. Титова, Н. М. (2017) Електронний журнал обліку успішності студентів як ефективний інструмент моніторингу якості вищої освіти. Innovative processes in education: Collective monograph. Red. Drobyazko S. I. Lodz: AMEET Sp. z o.o. P. 218 – 229.

26. Федорова, Н. Ф. (2017) Про педагогічну експертизу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 4. С. 14 – 22. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_4_5

27. Bryan, C. & Clegg, K. (2019) Innovative Assessment in Higher Education: A Handbook for Academic Practitioners. 2nd Ed. London: Routledge,. 276 p.

28. Caspersen, J. Frølich, N. & Muller, J. (2017) Higher education learning outcomes–Ambiguity and change in higher education. *European Journal of Education research, development and policy*. № 52(1). P. 8–19.

29. Sánchez, A. V. & Ruiz, M. P. eds. (2008) Competence-based learning: A proposal for the assessment of generic competences Bilbao: University of Deusto, 335 p. Access mode: <http://www.tucahea.org/doc/Competence-based%20learning%20Alfa%20Project.pdf>

30. Ingvarson, L. (2017) Quality Assurance in Teacher Education and Outcomes: A Study of 17 Countries. Lawrence Ingvarson, Glenn Rowley. Educational Researcher. Vol. 46, issue 4. P. 177–193. Access mode: [https://journals.sagepub.c](https://journals.sagepub.com/stoken/default+domain/10.3102/0013189X17711900/full)

[om/stoken/default+domain/10.3102/0013189X17711900/full](https://journals.sagepub.com/stoken/default+domain/10.3102/0013189X17711900/full)

31. Manatos, M., Cláudia, S. & Sarrico, Maria J. Rosa (2017) The integration of quality management in higher education institutions: a systematic literature review. *Total Quality Management and Business Excellence*. Vol. 28, issue 1–2. P. 159–175.

32. Pidbutska, N. V., Knysh, A. Ye. & Chala, Yu. M. (2017) Future Engineers' Psychological Readiness For Common Competencies Development In The Process of Studying "Professional Psychology". *Наука і освіта*. №11. 133 – 138.

33. Sadler, D. R. (2017) Academic achievement standards and quality assurance. *Quality in Higher Education*. Vol. 23, issue 2. P. 81–99.

34. Smith, J. A. (2008) Qualitative psychology: A practical guide to research methods. London: SAGE Publications. 312 p.

35. Van Der Vleuten C., Dominique Sluijsmans & Desirée Joosten–ten Brinke (2016) Competence Assessment as Learner Support in Education. Competence-based Vocational and Professional Education. Bridging the Worlds of Work and Education. Cham: Springer International Publishing. Ch. 28. pp. 607 – 630. Access mode: https://www.ceesvandervleuten.com/application/files/5914/8361/1684/Van_der_Vleuten_Competence_Assessment_as_Learner_Support_in_Education.pdf

References:

1. Bakhrushyn, V. (2016) *Kompetentnosti i rezultaty navchannia u novykh standartakh vyshchoi osvity*. [Competencies and learning outcomes in new higher education standards]. Osvitnia polityka: Portal hromadskykh ekspertiv. Access mode: <http://education-ua.org/ua/articles/702-kompetentnosti-i-rezultaty-navchannia-u-novykh-standartakh-vyshchoji-osviti> [in Ukrainian]

2. Boltians'ka, N.I., & Boltians'kyj, O.V. (2018) *Provedennia ekspertyzy iakosti znan' v systemi pidhotovky bakalavriv u TDATU* [Examination of the quality of

knowledge in the system of training bachelors in TSATU]. Udoskonalennia osvityno-vykhovnoho protsesu v vyschomu navchal'nomu zakladi, 21, 36–40 [in Ukrainian].

3. Burlaienko, T.I. (2018) *Pedahohichna kvalimetriia v konteksti profesijno-pedahohichnoi pidhotovky osvitiats'kykh kadriv* [Pedagogical qualimetry in the context of professional and pedagogical training of educational personnel]. N.V. Huzij (Eds.), *Teoriia ta metodyka profesijno-pedahohichnoi pidhotovky osvitiats'kykh kadriv: akmeolohichni aspekty* (pp. 483–516). Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

4. Hordijchuk, S.V. (2017) The activities centre for expertise and monitoring the quality of education as a part of an internal quality assurance system of educational activity in medical institution. *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Pedahohika, psykhologhiia, filosofii*, 259, 58–67 [in Ukrainian]

5. Hrabovets'kyj, B.Ye. (2010) *Metody ekspertnykh otsinok: teoriia, metodologhiia, napriamky vykorystannia* [Methods of expert evaluations: theory, methodology, directions of use]. Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian]

6. Hryn'kevych, O.S., & Levyts'ka, O.O. (2017) *Instytutysijne seredovysche zabezpechennia iakosti systemy vyschoi osvity: mizhnarodnyj i natsional'nyj aspekty* [Institutional environment for quality assurance in higher education: international and national aspects]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 15(1), 4 – 90 [in Ukrainian].

7. Davydova, O.V. (2012) *Sozdanie testov i testovykh zadaniy po uchebnym disciplinam social'no-gumanitarnogo cikla vysshego professional'nogo obrazovaniia: kompetentnostnyj podhod: metodika* [Creation of tests and test tasks for academic disciplines of the social and humanitarian cycle of higher vocational education: competence approach: methodology]. Moskva [in Russian]

8. Yel'nykova, H.V. (2011) *Tekhnologhiia instrumentarii kil'kisnoho vymyriuvannia iakosti osvity v navchal'nomu zakladi*. [Technology tools for quantitative measurement of educational quality in an educational institution]. *Yakist' osvity (upravlins'kyj aspekt)*, 8–25 [in Ukrainian].

9. Yeremenko, I., & Sbruieva, A. (2017) *Zabezpechennia iakosti pidhotovky doktoriv filosofii v konteksti rozbudovy Yevropejs'koho prostoru vyschoi osvity* [Ensuring the quality of PhD training in the context of the development of the European higher education area]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsijni tekhnologii*, 10(74), 86–103 [in Ukrainian]

10. Kalashnikova, S. (2016). *Rozvytok lider's'koho potentsialu suchasnoho universytetu: osnovy ta instrumenty* [Development of leadership potential of a modern University: basics and tools]. Kyiv: Priorytety [in Ukrainian]

11. Kartashova, I.I., & Prokhorenkov, V.M. (2013) *Testuvannia u systemi monitorynhu iakosti znan' studentiv* [Testing in the system of monitoring the quality of students' knowledge]. Kherson [in Ukrainian]

12. Kas'ianova, O.M. (2011) *Pedahohichna ekspertyza iak mekhanizm upravlinnia stalym rozvytkom rehional'noi systemy osvity*. [Pedagogical expertise as a mechanism for managing the sustainable development of the regional education system]. *Upravlinnia v osviti: tezy dopovidej V Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii*, 14–16 kvitnia 2011 (pp.121–122). L'viv [in Ukrainian]

13. Dmytrenko, H.A., Anufriieva, O.L., Burlaienko, T.I., & Medvid', V.V. (2016). *Kvalimetriia v upravlinni: humanistychnyj kontekst* [Qualimetry in management: humanistic context]. Kyiv: Ahrarna osvita [in Ukrainian]

14. Kolodij, I. (2018) *Vprovadzhennia systemy vnutrishn'oho zabezpechennia iakosti u zakladi vyschoi osvity* [Implementation of internal quality assurance system in higher education institution]. *Molod' i rynok*, 3(158), 69–74 [in Ukrainian]

15. Finikova, T.V., & Tereschuka, V.I. (Eds.). (2018) *Lokal'ni systemy upravlinnia iakistiu: svitovyj dosvid ta ukrains'ki praktyky pobudovy* [The local quality management system: international experience and Ukrainian practice of making]. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
16. Malygin, A.A. (2012) *Sovremennaja teorija testov kak teoreticheskaja osnova sovremennykh podhodov k ocenivaniju rezul'tatov obuchenija* [Modern test theory as a theoretical basis for modern approaches to the assessment of learning outcomes]. *Izvestija vysshih uchebnykh zavedenij. Serija "Gumanitarnye nauki"*, 3(4), 324–327. [in Russian]
17. Rashkevych, Yu.M. (trans.) (2016) *Metodychni rekomendatsii dlia rozroblennia profiliv stupenevykh prohran, vkluchaiuchy prohranni kompetentnosti ta prohranni rezul'taty navchannia* [Guidelines for the development of step-by-step program profiles, including program competencies and program learning outcomes]. Kyiv: Polihraf plius [in Ukrainian]
18. Moroz, V., & Moroz, S. (2017) *Zmist definitsii "iakist' vyschoi osvity" v konteksti naukovykh pohliadiv predstavnykh skhidnoievropejs'kykh naukovykh shkil* [The content of the definition "quality of higher education" in the context of scientific views of representatives of Eastern European scientific schools]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nyimi systemamy*, 2, 59–71 [in Ukrainian]
19. Pilov, P.I. & Svizhevs'ka, S.A. (2012) *Anketuvannia, iak mekhanizm monitorynhu zadovolenosti vnutrishnikh spozhyvachiv osvitynoho protsesu* [Survey as a mechanism for monitoring the satisfaction of internal consumers of the educational process]. V.O. Salov [Eds.], *Upravlinnia iakistiu pidhotovky kadriv z vyschoiu osvitoiu cherez udoskonalennia protsedur litsenzuvannia, akredytatsii ta rejtynhuvannia: zbirnyk tez dopovidej nauko-metodychnoi konferentsii*, 15–16 bereznia 2012 (Vol. 2), (pp. 70–76). Dnipropetrovsk: NHU. Retrieved from <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/3393> [in Ukrainian]
20. *Zakon Ukrainy "Pro vyschu osvitu" vid 1 lyp. 2014 roku № 1556–VII* [Law of Ukraine "On higher education" from July 1 2014 № 1556–VII]. (2014, July 1). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian]
21. Rashkevych, Yu.M. (2014) *Bolons'kyj protses ta nova paradyhma vyschoi osvity* [The Bologna process and the new paradigm of higher education]. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koi politekhniki [in Ukrainian]
22. Romanovskiy, O.G. & Kvasnyk, O. V. (2009) *Pidgotovka vy'sokokvalifikovanogo inzhenera yak odne z osnovny'x zavdan' vy'sshoi osvity (u konteksti Bolons'kogo procesu)*. [Training of highly qualified engineer as one of the main tasks of higher education (in the context of the Bologna process)]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'ny'my' systemamy: filosofiya, psy'xologiya, pedagogika, sociologiya*, 4, 3–11 [in Ukrainian]
23. Romanovskiy, O. H. & Panfilov, Yu. I. (2012) *Formuvannia humanitarno-tekhnichnoi elity v osvitnomu prostori Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut"*. [Formation of the humanitarian-technical elite in the educational space of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"]. *Suchasni pedahohichni tekhnologii v osviti : zb. nauk.-metod. pr., Red. O. H. Romanovskiy, Yu. I. Panfilov*. Kharkiv: NTU «KhPI». 13–23 [in Ukrainian]
24. *Standarty i rekomendatsii schodo zabezpechennia iakosti v Yevropejs'komu prostori vyschoi osvity (ESG)* [Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)] [materialy, ukhvaleni Ministri'koiu konferentsiieiu v Yerevani, 14–15 travnia 2015]. (2015) Access mode: http://www.britishecouncil.org.uk/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehe-a_2015.pdf [in Ukrainian]
25. Tytova, N.M. (2017) *Elektronnyj zhurnal obliku uspishnosti studentiv iak efektyvnyj instrument monitorynhu iakosti*

vyschoi osvity [Electronic journal of student progress as an effective tool for monitoring the quality of higher education]. Drobyazko S.I. (Ed.), Innovative processes in education: Collective monograph (pp. 218–229). Lodz: AMEET Sp. z o.o. [in Polish]

26. Fedorova, N.F. (2017) *Pro pedahohichnu ekspertyzu* [About pedagogical examination]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 4, 14–22. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_4_5 [in Ukrainian]

27. Bryan, C. & Clegg, K. (2019) *Innovative Assessment in Higher Education: A Handbook for Academic Practitioners*. 2nd Ed. London: Routledge, 276 p.

28. Caspersen, J. Frølich, N. & Muller, J. (2017) Higher education learning outcomes–Ambiguity and change in higher education. *European Journal of Education research, development and policy*. № 52(1). P. 8–19.

29. Sánchez, A. V. & Ruiz, M. P. eds. (2008) *Competence-based learning: A proposal for the assessment of generic competences* Bilbao: University of Deusto, 335 p. Access mode: <http://www.tucahea.org/doc/Competence-based%20learning%20Alfa%20Project.pdf>

30. Ingvarson, L. (2017) *Quality Assurance in Teacher Education and Outcomes: A Study of 17 Countries*. Lawrence Ingvarson, Glenn Rowley. *Educational Researcher*. Vol. 46, issue 4. P. 177–193. Access mode: <https://journals.sagepub.com/stoken/default+domain/10.3102/0013189X17711900/full>

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

31. Manatos, M., Cláudia, S. & Sarrico, Maria J. Rosa (2017) The integration of quality management in higher education institutions: a systematic literature review. *Total Quality Management and Business Excellence*. Vol. 28, issue 1–2. P. 159–175.

32. Pidbutska, N. V., Knysh, A. Ye. & Chala, Yu. M. (2017) Future Engineers' Psychological Readiness For Common Competencies Development In The Process of Studying "Professional Psychology". *Наука і освіта*. №11. 133 – 138.

33. Sadler, D. R. (2017) Academic achievement standards and quality assurance. *Quality in Higher Education*. Vol. 23, issue 2. P. 81–99.

34. Smith, J. A. (2008) *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. London: SAGE Publications. 312 p.

35. Van Der Vleuten C., Dominique Sluijsmans & Desirée Joosten–ten Brinke (2016) *Competence Assessment as Learner Support in Education. Competence-based Vocational and Professional Education. Bridging the Worlds of Work and Education*. Cham: Springer International Publishing. Ch. 28. pp. 607 – 630. Access mode: https://www.ceesvandervleuten.com/application/files/5914/8361/1684/Van_der_Vleuten_Competence_Assessment_as_Learner_Support_in_Education.pdf

36. https://www.ceesvandervleuten.com/application/files/5914/8361/1684/Van_der_Vleuten_Competence_Assessment_as_Learner_Support_in_Education.pdf (in Switzerland)

Світлана Золотухіна

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені

Г. С. Сковороди; Харків, Україна

ORSID 0000-0002-3535-5974

E-mail: kaf_pedagogik@ukr.net

Ольга Башкір

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені

Г. С. Сковороди; Харків, Україна

ORSID 0000-0001-5237-9778

E-mail: boi83@ukr.net

**ОСВІТНІ ЗВ'ЯЗКИ КАФЕДР ПЕДАГОГІКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

***Анотація.** У публікації досліджено освітні зв'язки кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти України другої половини ХХ ст. для вдосконалення змісту та практики підготовки майбутніх учителів; розглянуто активну співпрацю кафедр педагогіки із закладами загальної середньої та вищої освіти на базах опорних шкіл і кафедр, пришкільних кабінетів педагогіки, педагогічних класів, клубів, навчально-дослідних лабораторій, експериментальних майданчиків; розкрито характер взаємозв'язку кафедр із науковими установами, інститутами підвищення кваліфікації вчителів, їхніми керівниками, викладачами та співробітниками.*

***Ключові слова:** педагогіка, історія, освіта, кафедра, заклад, взаємозв'язок.*

Svitlana Zolotukhina

Doctor of Pedagogy, professor, Head of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

ORSID 0000-0002-3535-5974

E-mail: kaf_pedagogik@ukr.net

Ol'ha Bashkir

Doctor of Pedagogy, associate professor, professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical

University; Kharkiv, Ukraine

ORSID 0000-0001-5237-9778

E-mail: boi83@ukr.net

**EDUCATIONAL RELATIONS OF DEPARTMENTS OF PEDAGOGY OF
INSTITUTIONS OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION**

Abstract. The educational contacts of departments of pedagogy of institutions of higher pedagogical education of Ukraine of the second half of the twentieth century are studied. The active cooperation of the departments of pedagogy with the institutions of general secondary and higher education on the bases of the basic schools and departments, school offices of pedagogy, pedagogical classes, clubs, educational research laboratories, and experimental sites is considered. The specifics of the relationship between departments and scientific institutions, institutes of teacher professional development, their heads, teachers and employees are revealed.

Key words: pedagogy, history, education, department, institution, interconnection.

Светлана Золотухина, Ольга Башкир

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СВЯЗИ КАФЕДР ПЕДАГОГИКИ ЗАВЕДЕНИЙ
ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В публикации исследуются образовательные связи кафедр педагогики заведений высшего педагогического образования Украины второй половины XX в. для совершенствования содержания и практики подготовки будущих учителей; рассматривается активное сотрудничество кафедр педагогики с учреждениями общего среднего и высшего образования на базах опорных школ и кафедр, пришкольных кабинетов педагогики, педагогических классов, клубов, учебно-исследовательских лабораторий, экспериментальных площадок; раскрывается характер взаимосвязи кафедр с научными учреждениями, институтами повышения квалификации учителей, их руководителями, преподавателями и сотрудниками.

Ключевые слова: педагогика, история, образование, кафедра, заведение, взаимосвязь.

Svitlana Zolotukhina, Ol'ha Bashkir

An extended abstract of a paper on the subject:

“Educational relations of departments of pedagogy of institutions of higher pedagogical education”

Problem setting. The reforms of the higher pedagogical education of Ukraine in the conditions of European integration processes and implementation of the Concept of “New Ukrainian School” in the field of general secondary education introduce new requirements for the training of pedagogical workers, predetermine the search for alternative models of personal development of those who receives higher pedagogical education and academic support of the individual educational trajectory of students, causes transformation of

institutions of higher pedagogical education (IHPE) into powerful branches of professional growth of specialists of education.

The promising work of IHPE is contributed not only by cohesion of teamwork of their structural units (faculties, departments, student organizations and so on), but also by interaction with other educational institutions, establishing close relations with them, organizing joint events and projects.

Recent research and publications analysis. Unfortunately, the issue of educational relations between educational institutions remains beyond the attention of scholars. IHPE is known to have autonomous status, which allows them to carry out an independent choice of means of tasks realization, the right to act freely from the state legislation within the constitution. Responsibility for failures is borne by the autonomous institution, there still should be control by the state, researchers studying the specifics of their activities, and its results should be available to the public. At present, there is a loss of proper communication between IHPE and even schools, which calls into question the theoretical training and practicality of its use.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the experience of maintaining the relations between departments of pedagogy of institutions of higher pedagogical education and other educational institutions in the second half of the twentieth century.

Paper main body. In order to get acquainted with the school and various forms and methods of its work in the 1950s, the Ministry of Education of the UkrSSR gave order to establish a close relation between schools and the state pedagogical institutes (SPI). The cooperation of departments of pedagogy of SPI with schools was implemented on the basis of concluded agreements; common integrated sessions, seminars were conducted, methodological developments were carried out, teachers attended contests of pedagogical skills, they were involved into scientific work and so forth.

Institutes were assigned to basic schools in order to provide favourable conditions for interaction “school - pedagogical higher educational institution”. Departments of Pedagogy took the most active part in studying the work of those schools. Thus, they studied the experience of experimental schools, their curricula, provided educational and methodical

assistance to pedagogical workers, conducted experiments on the constructing and testing of programs and textbooks, took active part in seminars for school heads and directors of studies.

The forms of interaction between the departments of pedagogy and schools included lectures, attending lessons by department employees with further discussion with teachers; open (“exemplary”) lessons and educational activities; teacher consultations during the preparation of reports for pedagogical reading; cooperation with SPI departments in order to study the experience of “leading light teachers”; special structures for the study and generalization of advanced pedagogical experience (for example, the University of Advanced Teachers' Experience at the K. D. Ushynskyi Odessa SPI, the Faculty of Young Teachers in Kyiv, Kryvyi Rih, Poltava, Kharkiv and other SPI); scientific and pedagogical laboratories, experimental sites; supporting departments of pedagogy and so on.

Departments of Pedagogy attached the great importance to the study and generalization of the experience of work of boarding schools in the period under research; the staff of the departments developed special textbooks for these institutions, programs of courses and special seminars, experiments were conducted to improve the methods of controlling the implementation of home task, organization of clubs and local lore studies at the bases of institutions.

The relation between departments of pedagogy and institutions of higher education, in particular with the domestic and foreign higher education partners, is evident. It was aimed at raising the level of qualification of the teachers of IHPE, conducting trainings for teachers and students, conferences for the purpose of studying the methods of psychological and pedagogical research, pedagogical practice of future specialists of education.

The article clarifies that the connection “school - pedagogical institution of higher education” provides the following: enriching courses of psychological and pedagogical disciplines, professional disciplines and methods of their teaching with concrete actual material; approaching of theoretical courses near to the needs of life; using of opportunities of each subject to form students professional-pedagogical beliefs; introducing of methods, forms of teaching and education ensuring the formation of creative professional position of future teachers; creating such an atmosphere in institutes that would exclude the irresponsible attitude of students to their duties, contribute to the development of their sense of professional duty, responsibility, exactingness, readiness to work creatively in the chosen field; increasing prestige of professional self-education among students; unification and improvement of training of pedagogical personnel at the national level; increase of readiness of future teachers for professional activity, etc.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування вищої педагогічної освіти України в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації Концепції у сфері загальної середньої освіти «Нова українська школа» висуває нові вимоги до підготовки педагогічних працівників, зумовлює пошук альтернативних моделей особистісного розвитку здобувачів вищої педагогічної освіти й академічного супроводу індивідуальної освітньої траєкторії студентів, спричиняє перетворення закладів вищої педагогічної освіти (ЗВПО) на потужні осередки професійного зростання фахівців освітянської справи.

У всьому світі визнано, що інвестиції в освіту сприяють не тільки ефективності викладання, учіння, наукових досліджень, а й розширенню

Conclusions of the research. Thus, the educational relations of the departments of pedagogy of institutions of higher pedagogical education were saturated and objective in accordance with the requirements of the twentieth century second half. They provided for active cooperation with institutions of general secondary and higher education (basic schools, school offices of pedagogy, pedagogical classes, clubs, research laboratories, and experimental sites), scientific institutions, institutes of teacher professional development, their heads, teachers and employees. Approved forms of interaction include joint meetings of the heads of departments of pedagogy and psychology of institutions of higher pedagogical education, conferences, base schools and support departments, patronage work, lectures, conversations, seminars, integrated sessions of departments of pedagogy with school boards, departments of methods and so on.

нових робочих місць, нових продуктів і послуг, становленню регіонального розвитку й економічного зростання. Ефективність підготовки фахівців у ЗВПО багато в чому залежить від здатності самого закладу готувати конкурентоспроможних на ринку праці випускників, що забезпечується мобільністю закладу, його відкритістю до співпраці, готовністю постійно аналізувати та запозичувати ефективні новітні освітні технології. Налагодженій потужній і прогресивній діяльності ЗВПО сприяє згуртованість командної роботи не лише їхніх структурних ланок (факультетів, кафедр, студентських організацій тощо), а й взаємодія з іншими закладами освіти, налагодження з ними тісних зв'язків, організація спільних заходів і проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які

спирається автор. На жаль, питання освітніх зв'язків закладів освіти залишається поза увагою науковців. ЗВПО мають статуси автономії, що дозволяє їм здійснювати самостійний вибір засобів реалізації завдань, право діяти вільно від державного законодавства в межах конституції. Відповідальність за невдачі несе автономна установа, однак контроль з боку держави, дослідників, які б вивчали специфіку їхньої діяльності, повинен здійснюватися, а його результати висвітлюватися перед громадськістю. Автономія не повинна передбачати замкненість закладів освіти один від одного. Однак сьогодні спостерігається втрата належного зв'язку ЗВПО навіть зі школами, про що наголошують Е. Бутова, Ю. Бутов, що призводить до серйозних розбіжностей у майбутніх учителів щодо трактування форм і методів навчання, педагогічних прийомів, ставить під сумнів теоретичну підготовку й практичність її використання [2, с. 25].

На організації нової моделі навчання й учіння, які мають бути пріоритетними серед новацій у закладах вищої освіти з метою підготовки висококваліфікованих спеціалістів для ринку праці та зміцнення державної економіки, а також соціального розвитку, наголошують у своїх дослідженнях К. Квінтана, Ж.-Г. Мора, П. Перез, Л. Віла [25]. Автори переконують, що реалізація реформ вищої освіти потребує більш глибокого розуміння можливих компромісів між різними типами задіяних ресурсів, зокрема й закладів освіти.

Наукова робота С. Россано, А. Мірман, Т. Кестін, Т. Бакен [26] спрямована на дослідження «академічного підприємництва», зосередженого на взаємодії між університетською науковою діяльністю та трансфером технологій у формі спільних досліджень, ліцензування та патентування. Дослідниками піднімається питання щодо ролі академічного

підприємництва в освіті та навчанні. Навички активного життя, зумовлені сучасними викликами, ефективно формуються за допомогою проблемного навчання, де фокус від навчання, орієнтованого на вчителя, переміщується на навчання, орієнтованого на учнів, за активної участі останніх. Тому з огляду на перспективи, дослідниками представлено вплив проблемного навчання в контексті співробітництва між університетами та бізнесом на розвиток навичок міжвишівського спілкування. Згідно з результатами дослідження проблемне навчання на базі такого співробітництва впливає на такі міжособистісні навички студентів, як робота в команді та спілкування, і є перспективним підходом до навчання підприємницької діяльності та прокладає шлях для довгострокової та інтенсивнішої діяльності співробітництва.

М. Ранга, С. Темел, М.-Л. Ар, Р.-Б. Єсілай, Ф.-В. Сукал [27] у своєму дослідженні переймаються питаннями розробки й активного впровадження новітніх інноваційних технологій у практику закладів вищої освіти Туреччини. Результати дослідження авторів свідчать про низький (на ранньому етапі (30 років тому)) та достатній (сучасний етап) рівень використання інноваційних технологій через низьку науково-орієнтовану науково-дослідну спроможність ЗВО, інституційні перешкоди для патентування, ліцензування та спільного використання відповідних технологій, низьку обізнаність щодо прав і політики розповсюдження інтелектуальної власності, відсутність взаємодії між університетами, університетами та промисловістю у формі контрактних досліджень, спільних проектів і публікацій, консультацій тощо.

Про запровадження системи заходів щодо підвищення рівня професійної діяльності викладачів ЗВО на національному та міжнародному рівнях

наголошують дослідники Київського університету імені Бориса Грінченка [22], роль наукових досліджень і публікацій як показних успішності наукової громади Польщі розкрито в праці польських науковців [21]. Дослідниками піднімалися різноманітні теми про вплив міжнародного співробітництва на вдосконалення навчальних програм ЗВО країн Європейського Союзу [23], взаємозв'язку освітніх інституцій, спрямованих на впровадження освітніх змін ЗВО [24].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Зв'язок ЗВПО з іншими закладами освіти традиційно здійснюється силами їхніх структурних одиниць. Важливу роль у цьому відіграють кафедри педагогіки ЗВПО, що забезпечують підготовку педагогічних і науково-педагогічних працівників нової генерації, координують педагогізацію освітнього процесу, спрямовують професіоналізацію навчання майбутніх учителів, здійснюють розробку актуальних проблем педагогічної науки. Педагогічними кафедрами активно проводяться теоретичні й емпіричні дослідження, численні конференції, наради, здійснюється масштабне написання статей, колективних монографій. Однак спостерігається втрата багатоаспектності значення цих заходів як форм обміну досвідом підготовки вчителів на національному рівні. Кожна кафедра зокрема, а ЗВПО - загалом працює за принципом «сама в собі», не здійснюючи порівняльну характеристику своєї діяльності з діяльністю інших подібних установ.

Актуалізація апробованого й упровадження сучасного світового досвіду підготовки вчителів забезпечується тісними налагодженими контактами кафедр педагогіки ЗВПО з іншими освітніми установами, серед яких важливе місце посідають заклади загальної середньої та вищої освіти, наукові установи, інститути підвищення

кваліфікації вчителів тощо. Співпраця з їхніми керівниками, викладачами та співробітниками сприяє вдосконаленню й уніфікації оновленого змісту й досвіду підготовки педагогічних кадрів нової генерації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З метою налагодження тісних зв'язків кафедр педагогіки ЗВПО із закладами освіти на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної школи варто звернутися до досвіду подібної роботи в минулому для узагальнення, зіставлення й вилучення кращих здобутків. Мета статті: виявити досвід підтримки зв'язків кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти з іншими освітніми установами в другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Співпраця кафедр педагогіки ЗВПО із закладами загальної середньої освіти є найважливішим важелем реформування багаторівневої підготовки педагогічних кадрів, від чого залежить фундаментальність, конкретність і професійна спрямованість навчально-виховної діяльності. З метою глибокого ознайомлення зі школою та різноманітними формами та методами її роботи в 1950-х роках Міністерство освіти УРСР дало вказівки встановити між ними та державними педагогічними інститутами (ДПІ) тісний зв'язок, залучивши викладачів кафедр інститутів до організації та проведення лекцій для вчителів та учнів, налагодження методичної роботи, допомоги школі з виявлення й узагальнення передового досвіду вчителів, залучення педагогів до наукової роботи тощо [6, с. 13]. Міністерство зобов'язало викладачів долучитися до проведення уроків у школі зі свого фаху (не менше 30 год на рік). Проведені викладачами уроки зараховувалися до їхнього річного

навантаження, а оплата за ці години зберігалася за вчителями школи.

Співробітництво кафедр зі школами здійснювалося на основі укладених договорів, практикувалися спільні інтегровані засідання кафедр і шкіл, семінари, методичні розробки, учителі відвідували конкурси педагогічної майстерності, їх долучали до наукової роботи [8, с. 63]. Однак наукова робота мала не описовий характер, а була ґрунтовним експериментальним дослідженням, яке проходило за безпосередньої участі науковців кафедр разом із районними відділами народної освіти у формі спостережень, уроків і виховних заходів, роботи з учителями та батьками [10, с. 79-80].

У свою чергу вчителі, директори та завучі шкіл брали участь у навчальному процесі зі студентами: залучали їх до організації й проведення екскурсій у школах, лабораторіях і семінарських заняттях, керівництві курсовими роботами. У позаурочній діяльності співробітництво виявлялося в спільно проведених не лише виховних заходах, а й засіданнях *педагогічних клубів* [9, с. 140].

З метою забезпечення сприятливих умов для взаємодії «школа – педагогічний виш» за інститутами закріплювалися базові школи, у вивченні роботи яких кафедри педагогіки брали найактивнішу участь. Так, наприклад, кафедра педагогіки Харківського ДПІ ім. Г.С. Сковороди вивчала досвід роботи експериментальної восьмирічної школи Харкова №91, навчальні плани закладу, надавала навчально-методичну допомогу.

Базовими школами для Київського ДПІ імені О.М. Горького були школи №№ 8, 30, 41, 58, 73, 82. На зламі 1960-1970-х років у школі-інтернаті в м. Василькові проводилася експериментальна перевірка нових програм і підручників для початкових класів [20, с. 15]. Для шкіл «підшефного» Києво-Святошинського району кафедрою педагогіки складено

тематику семінару для директорів і завучів шкіл, кожний член кафедри готував доручену йому тему доповіді [19, с. 43]. Колектив кафедри дотримувався спільної думки, що базові школи варто організовувати для кожної кафедри, взаємодія з ними покращує її наукову роботу, сприяє підвищенню якості лекцій. Члени кафедри в базових школах як частину педагогічного навантаження проводили уроки з предмета свого фаху, виховні заходи [18, с. 12].

Описуючи взаємодію кафедри педагогіки Київського ДПІ імені О.М. Горького зі школами Київщини, Чернігівщини, Тернопільщини, її керівник С. Литвинов однією з форм їхньої співдружності називав лекційну діяльність, коли члени кафедр приділяли увагу аналізу досвіду липецьких, кіровоградських, ростовських учителів-новаторів, підкреслювали можливість творчого використання їхнього досвіду. До форм взаємодії кафедр педагогіки зі школами С.А. Литвинов відніс також відвідування членами кафедр уроків учителів із подальшим їх обговоренням; проведення викладачами відкритих («зразкових») уроків і виховних заходів; консультації під час підготовки доповіді на педагогічні читання, де найефективніше можна поєднати практику з теорією (узагальнення позитивного досвіду, зосередження на шляхах його теоретичного осмислення); співпрацю з окремими кафедрами методик з метою вивчення досвіду кількох «учителів-маяків», які відзначилися як висококваліфіковані майстри своєї справи; виступи на курсах інститутів удосконалення вчителів тощо [13, с. 2]. Пошуки нових форм взаємодії зі школами описувалися членами кафедр у наукових роботах і використовувалися під час викладання курсу педагогіки.

На підставі співпраці зі школами кафедра педагогіки та психології Криворізького ДПІ дійшла висновку, що зв'язок «школа – педагогічний виш»

забезпечує таке: поліпшення психолого-педагогічної підготовки викладачів; використання можливостей кожного навчального предмета для формування в студентів професійно-педагогічних переконань; запровадження методів, форм навчання й виховання, які б забезпечували формування творчої професійної позиції майбутніх педагогів; створення в інститутах такої атмосфери, яка виключала б безвідповідальне ставлення студентів до своїх обов'язків, сприяла б розвитку в них почуття професійного обов'язку, відповідальності, вимогливості, готовності творчо працювати в обраній сфері; підвищення серед студентів престижності професійної самоосвіти [16, с. 92].

У досліджуваній період велике значення кафедри педагогіки надавали вивченню досвіду роботи *шкіл-інтернатів*. Так, у 1958 р. кафедра Одеського ДПІ ім. К.Д. Ушинського запланувала розробку нової комплексної теми «*Організація навчально-виховної роботи в школі-інтернаті*», передбачаючи аналіз й узагальнення досвіду роботи шкіл-інтернатів №4, №5 Одеси та Ананьєва [11, с. 56]. Кафедрою педагогіки Київського ДПІ ім. О.М. Горького розроблено курс «*Методика виховної роботи школи-інтернату*», який читав Г.І. Прокопенко, і підручник до нього; на базі школи-інтернату №6 (Пуща Водиця) було проведено експеримент щодо вдосконалення методів керівництва виконанням домашніх завдань [19, с. 61]. У Черкаському ДПІ кафедрою педагогіки розроблено та впроваджено в практику спецсеминар, присвячений вивченню питань морального виховання в школах-інтернатах Черкащини, зокрема Золотоніському інтернаті; організації на їхніх базах клубної та краєзнавчої роботи [4, с. 53].

Позитивну роль у покращенні професійної підготовки студентів, практичної спрямованості курсів лекцій і практичних занять відіграла робота

кафедри педагогіки Одеського ДПІ ім. К.Д. Ушинського з вивчення й наукового узагальнення досвіду роботи школи-інтернату №6 м. Одеси, Біляївської опорної школи. Велика за обсягом експериментальна робота з дослідження нових методів викладання в умовах середньої школи, зокрема програмованого навчання, проводилася також на базах міських шкіл №№ 26, 29, 38 та ін. Це сприяло збагаченню конкретним матеріалом із досвіду роботи школи лекцій і практичних занять із предметів психолого-педагогічного циклу, фахових дисциплін і методики їх викладання, наближало теоретичні курси до потреб життя, практики закладів загальної середньої освіти [17, с. 44-47].

Варто відзначити роботу кафедри педагогіки Херсонського ДПІ зі школою-інтернатом №1 міста. На початковому етапі члени кафедри були не готові здійснювати повноцінну підготовку студентів до роботи в інтернатах, оскільки для цього було недостатньо навчально-методичної літератури. Враховуючи це, кафедра педагогіки вирішила у вигляді експерименту залишити за собою право читати тільки загальнотеоретичний і дидактичний матеріал з курсу методики виховної роботи в школах-інтернатах. З метою розкриття специфіки виховної роботи в цих закладах, на кафедру запрошувалися передові вчителі та вихователі. Крім того, студентам надавалася можливість спостерігати за освітнім процесом закладу [7, с. 122].

Важливими формами ділового співробітництва школи й ДПІ Кривого Рогу були постійно діючі семінари для директорів шкіл, інспекторів рай(міськ)вно Дніпропетровської області, а також учителів фізики, математики, технічної праці, що їх проводили кафедри педагогіки й психології [16, с. 93].

В означений період спостерігається тісна взаємодія кафедр педагогіки з фаховими кафедрами ДПІ.

Зокрема в Одеському ДПІ імені К.Д. Ушинського така співпраця сприяла організації *Університету передового досвіду вчителів*, який працював на базі інституту з 1961 року. До складу університету входило 14 факультетів, які очолювалися провідними спеціалістами фахових кафедр. Роботу факультетів координувала кафедра педагогіки. Університет мав велику популярність серед учителів міста й області, створював умови для ефективної роботи з розповсюдження досвіду кращих шкіл [1, 49].

Вагомою з точки зору дослідження є організація при кафедрах педагогіки різноманітних лабораторій та педагогічних класів як на базі інститутів, так і пришкольних. Наприклад, *науково-дослідна лабораторія експериментальної дидактики* (ЛЕД) при кафедрі педагогіки Харківського ДПІ імені Г.С. Сковороди працювала на базі середньої школи №94 м. Харкова. Крім того до лабораторії було прикріплено Харківські середні школи №3, №33, №83. Співробітники ЛЕД розробляли основні напрями досліджень і їхнє науково-методичне забезпечення, підтримували безпосередній зв'язок з учителями та науковцями, проводили експериментальну роботу в школах й аналіз її результатів. До роботи в лабораторії залучалися викладачі не лише кафедри педагогіки й психології, але й інших кафедр інституту [15, с. 178].

При кафедрі педагогіки й психології Одеського ДПІ ім. К.Д. Ушинського діяла *науково-дослідна психолого-педагогічна лабораторія* [12, с. 44], яка контактувала з Республіканським інститутом психології, з Науково-дослідним інститутом педагогіки, із Центром програмованого навчання при АПУССР; організовувала пленарні засідання науково-методологічних конференцій із програмованого навчання, займалася організацією й проведенням експериментів, зокрема з питань

класифікації методів навчання, організації навчального процесу.

Співпраця з Інститутом удосконалення вчителів м. Одеси сприяла проведенню кафедрою педагогіки Одеського ДПІ імені К.Д. Ушинського експерименту за новою програмою в початкових класах Кодимського району. Експериментальні дослідження показали, що 4-річна програма для початкових класів за умови тогочасних вимог і наочних методів могла бути засвоєна за три роки й одночасно забезпечити досить високий розвиток розумових здібностей дитини. Завдання експерименту – скоротити курс початкової освіти з чотирьох до трьох років.

Науково-дослідним інститутом педагогіки УРСР складено проспекти нових програм для 1-3 класів з усіх предметів. Для успішного використання нових програм кафедрою педагогіки *перевірено* можливості засвоєння їхнього матеріалу учнями шкіл при різних умовах навчання; *правильність* розподілу навчального матеріалу кожного року навчання; *складено* і на практиці *апробовано* нові підручники, які відповідали новим програмам і завданням навчально-виховного процесу в початкових класах; *розроблено й покращено* методи й методичні прийоми навчально-виховного процесу відповідно до вимог навчання; *визначено* навчально-матеріальну базу; *підготовлено* вчителів початкових класів до переходу на навчання й виховання за новими програмами.

У рамках дослідження встановлено відповідність програм віковим особливостям учнів, підручників для першого класу; проведено тритижневі курси перепідготовки вчителів, де акцентувалося на дидактичних знаннях; визначено обсяг інформації, який необхідно дати дітям упродовж трьох років навчання; підготовлено учнів та їхніх батьків до сприйняття нової програми; розроблено оптимальні умови

педагогізації батьків; визначено психологічне та психічне навантаження на дітей упродовж уроку (45хв) і всього робочого дня (чотирьох уроків), відповідність форм і методів роботи; розроблено й упроваджено теоретичний курс для управлінців школи, план виїздів членів кафедри педагогіки в експериментальні школи; оголошено завдання вчителям, задіяним в експерименті (вести постійне спостереження за сприйняттям і засвоєнням матеріалу та фіксувати все в щоденнику спостережень); розподілено роботу не лише між кафедрами педагогіки і психології, а також елементарної математики, російської й української мов.

Виразним є зв'язок кафедр педагогіки із закладами вищої освіти, зокрема із вітчизняними та зарубіжними вишами-партнерами, спрямований на підвищення рівня кваліфікації викладачів. Так, завідувачі кафедр педагогіки розробляли перспективні плани підвищення науково-педагогічної кваліфікації викладачів педагогіки та психології шляхом направлення їх на стажування до відповідних кафедр (секцій) провідних вишів України та зарубіжжя [14, с. 8]. Педагогічні кабінети проводили обмін досвідом із кабінетами інших ДПП України, поповнювалися комплектами підручників середньої школи, надавали допомогу вчителям міст і областей.

Співробітництво між кафедрами педагогіки та психології Харківського ДПП імені Г.С. Сковороди й секції педагогіки Магдебурзької вищої педагогічної школи імені Вайнерта полягало в читанні викладачами кафедр педагогіки та психології різних спецкурсів. Кожен рік по черзі установи організовували конференції аспірантів психолого-педагогічних кафедр з метою вивчення методик психолого-педагогічних досліджень; один раз на п'ять років викладачі проводили семінари

з різних актуальних тем; щороку студенти (10-15 осіб) Харківського ДПП імені Г.С. Сковороди проходили практику в піонерських таборах Німеччини [8, с. 68-69; 20, с. 15].

Кафедра педагогіки Київського ДПП ім. О.М. Горького співпрацювала із секцією педагогіки Лейпцігського педагогічного інституту [20, с. 9(оборот)] з метою обміну досвідом, науково-методичними матеріалами з педагогіки, психології, педагогічної практики, публікаціями з актуальних питань педагогічної науки, взаєморецензування наукових праць. З 1988 р. кафедрою педагогіки Мелітопольського ДПП налагоджено творчі й наукові зв'язки з лабораторією «Макаренко-реферат» Марбурзького університету [5, с. 65]

Інтенсивна організація роботи кафедр педагогіки стосовно розробки нових програм із педагогічних дисциплін, розгляду питань підготовки педагогічних кадрів спричинила практичне впровадження Міністерством освіти СРСР *нарад завідувачів кафедр педагогіки та психології*, які також сприяли обміну досвідом роботи кафедр. Одна з таких нарад була організована в місті Володимирі 2-4 червня 1970 р. у складі 345 педагогічних інститутів союзу. Подібними заходами Академія педагогічних наук прагнула укріпити контакти з кафедрами педагогіки [3, с. 7].

У лютому 1981 р. з метою поліпшення навчально-виховного процесу, узагальнення та поширення передового досвіду викладання психолого-педагогічних і фахових дисциплін, піднесення ролі кафедр у зростанні якості підготовки фахівців для освітньої галузі наказом Міністерства освіти УРСР від 27 лютого 1981 р. на базі 14 інститутів республіки створено *опорні кафедри* відповідно до наказу «*Про затвердження опорних кафедр педінститутів республіки*». Статус опорної кафедри забезпечував найсприятливіший режим регулярному проведенню розширених

засідань, майстер-класів, науково-практичних конференцій, організації науково-методичних нарад і семінарів, стажувань, перепідготовки викладачів педагогічних інститутів, учнівських олімпіад, конкурсів тощо. Метою засідань опорних кафедр педагогіки (Глухівського ДПІ, Горлівського ДПІ, Кам'янець-Подільського ДПІ, Полтавського ДПІ, Слов'янського ДПІ, Харківського ДПІ ім. Г.С. Сковороди тощо) був обмін їхнім досвідом з іншими кафедрами у викладанні педагогічних дисциплін [9, с. 77].

Співпраця з керівниками, викладачами та співробітниками закладів освіти здійснювалася у формі політзанять, нарад і консультацій, доповідей, конференцій, дискусій, лекцій, проведення й участь у семінарах і курсах з підвищення кваліфікації вчителів, надання методичної допомоги працівникам дошкільних установ, школам в організації навчально-виховної роботи, створення й забезпечення роботи секцій методики викладання у вищій школі. *Робота з управлінським персоналом* закладів охоплювала організацію, розробку програм і проведення семінарів для директорів шкіл.

У ході дослідження встановлено, що в ДПІ України в досліджуваний період надавали великого значення проблемі педагогічної профорієнтації. Для цього в низці педагогічних інститутів, зокрема в Київському, Криворізькому, Полтавському, Харківському та ін., на громадських засадах було створено *факультети молодого вчителя*, слухачами якого були учні 9-х і 10-х класів. Організація роботи факультетів стала значним внеском у систему відбору

в педагогічний зво молоді, здатної виявляти інтерес до педагогічної професії. В окремих школах міст були організовані педагогічні факультативи й гуртки, які також сприяли відбору й підготовці молоді для вступу в ДПІ.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Беручи до уваги вище наведене можемо сформулювати такі основні висновки. По-перше, освітні зв'язки кафедр педагогіки закладів вищої педагогічної освіти були насиченими й об'єктивними згідно з вимогами другої половини ХХ сторіччя. По-друге, змістом освітніх зв'язків передбачено активну співпрацю з закладами загальної середньої та вищої освіти (опорні школи, пришкільні кабінети педагогіки, педагогічні класи, клуби, навчально-дослідні лабораторії, експериментальні майданчики), науковими установами, інститутами підвищення кваліфікації вчителів, їхніми керівниками, викладачами та співробітниками. По-третє, серед апробованих форм взаємодії визначено спільні наради завідувачів кафедр педагогіки та психології закладів вищої педагогічної освіти, конференції, засідання опорних кафедр, шефська робота, лекції, бесіди, семінари, інтегровані засідання кафедр педагогіки зі шкільними радами, кафедрами методик.

Серед перспективних напрямів подальших наукових розвідок є виявлення впливу освітніх зв'язків кафедр педагогіки на рівень педагогічної підготовки майбутніх учителів на сучасному етапі розвитку закладів вищої педагогічної освіти України.

Список літератури

1. Башкір, О. І. (2016) Особливості діяльності кафедри педагогіки Одеського державного педагогічного інституту імені К.Д. Ушинського (1945-1970р.р.). *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*.

Випуск 50 – 51. С. 47 – 57 Режим доступу: <http://problemypedosvity.uirpa.edu.ua/article/view/103453/108548>

2. Бурова, Е. В. & Буров, Ю. В. (2013) Організації педагогічної практики у процесі взаємодії «Вищий педагогічний навчальний заклад – загальноосвітня

школа» другої половини ХХ століття. *Наукова скарбниця освіти Донецчини*. №3 (16). С. 22 – 25.

3. Годовой план научно-исследовательской работы кафедры педагогики ОГПИ им. К.Д. Ушинского за 1969. *Государственный архив Одесской области*. Оп.1. Спр. 633. 14 с.

4. Гусак, М. Н. (1965) Досвід організації роботи спецсеминару з педагогіки. *Вища педагогічна освіта*. Вип.1. С. 51 – 54

5. Елькін, М. В., & Окса, М. М. (2013) Консеквенти становлення і розвитку кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (1922-2014 рр.). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. №. 2. С. 60 – 69.

6. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти УРСР (1958). №8. С.13.

7. Ігнат'єв, О. Т. (1965) Про співдружність працівників шкіл і кафедр педагогіки в підготовці майбутніх учителів. *Вища педагогічна освіта*. Вип.1. С. 120 – 123.

8. Кафедра педагогіки ХГПИ им. Г.С. Сковороды. Протоколы №№1-16 заседаний кафедры и документы к ним. *Государственный архив Харьковской области*. Ф. Р – 4293. Спр.585. 135с.

9. Кафедра педагогіки. Протоколы №1 – 18 заседаний кафедры и документы к ним. *Государственный архив Харьковской области*. Ф.Р-4293. Спр.568. 180с.

10. Кафедра педагогіки ХГПИ им. Г.С. Сковороды. *Государственный архив Харьковской области*. Ф. Р-4293. Оп. «Информация о научно-исследовательской работе ХГПИ им. Г.С. Сковороды за 1988г.». Спр.584. С. 74-85.

11. Книга протоколів засідань кафедри педагогіки і психології (1957-1958рр.) *Державний архів Одеської області*. Ф. 6570. Оп.1. Спр.64. 78с.

12. Книга протоколов кафедры педагогики и психологи (1962-1964р.р.).

Государственный архив Харьковской области. Ф. Р-4293. Оп.3. Спр. 79. 70с.

13. Литвинов, С. (1963) Кафедра педагогіки і вчитель. *Радянська освіта*. №3 (1210).

14. Отчет об учебно-методической работе кафедры педагогики за 1965-1966 уч.год. *Государственный архив г. Киева*. Ф. 346. Оп.2. Спр.2492. 18с.

15. Отчет о научно-исследовательской работе института за 1969г. *Государственный архив Харьковской области*. Оп. 2. Спр. 545. 380с.

16. Педвуз – школа. (1986) *Радянська школа*. №4. С. 92 – 93.

17. Переписка с министерством просвещения УССР, министерством высшего и среднего специального образования УССР об организации и проведении научной работы, подготовке кадров через аспирантуру. *Государственный архив Харьковской области*. Ф. Р-4293. Оп.1. Спр. 410. 70с.

18. План и отчет об учебно-методической и научно-исследовательской работе кафедры за 1962-1963н.р. *Государственный архив г. Киева*. Ф. 346. Оп. 2. Спр.2087. С. 30.

19. План и отчет об учебно-методической и научно-исследовательской работе кафедры педагогики за 1959-1960 уч.год. *Государственный архив г. Киева*. Ф. 346. Оп.2. Спр.1706. 66с.

20. Протоколы заседаний кафедры общей педагогики за 1969-1970 гг. *Государственный архив г. Киева*. Ф. 346. Оп.2. Спр.2998. 95с.

21. Katarzyna, K., Michalak, B. & Piechowiak-Lamparska, J. (2018) Publication Effectiveness of Academia Employees in Poland: A Case Study. *The New Educational Review*, Vol. 54, № 4. P. 62-75. [in Poland]

22. Khoruzha, L., Bratko, M., Kotenko, O., Melnychenko, O. & Proshkin, V. (2019) The Study of the Higher School Lecturer's Competence in Ukraine: Diagnostics and Analytics. *The New*

Educational Review, Vol. 55, №3. P. 233-246. [in Poland]

23. Halász, G., & Michel, A. (2011) Key Competences in Europe: interpretation, policy formulation and implementation. *European Journal of Education*, 46(3), P. 289–306. [in France]

24. Semenets-Orlova, I. (2017) Procedural aspects of educational changes: empirical findings at institutional level. *Advanced Education*. 7 (64-67). P. 64 – 67.

25. Quintana Carmen Delia Davila, Mora Jose-Gines, Perez Pedro J. & Vila Luis E. Enhancing (2016). The Development Of

References:

1. Bashkir, O. I. (2016) *Osoblyvosti diial'nosti kafedry pedahohiky Odes'koho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu imeni K. D. Ushyn'skoho (1945-1970)* [Features of the Department of Pedagogy of the Odessa State Pedagogical Institute named after KD Ushinskogo (1945-1970)]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. Vyp. 50-51. 390p. Access mode: <http://problemypedosvity.uipa.edu.ua/article/view/103453/108548> [in Ukrainian]

2. Burova, E. V. & Burov, Yu. V. (2013) *Orhanizatsii pedahohichnoi praktyky u protsesi vzaiemodii «Vyschyj pedahohichnyj navchal'nyj zaklad – zahal'noosvitnia shkola» druhoi polovyny XX stolittia* [Organization of pedagogical practice in the process of interaction "Higher pedagogical educational institution - secondary school" of the second half of XX century] *Naukova skarbnitsia osvity Donechchyny*. №3 (16). P. 22-25 [in Ukrainian]

3. *Hodovoj plan nauchno-yssledovatel'skoj raboty kafedry pedahohiky OHPY im. K.D. Ushyn'skoho za 1969*. [The annual plan of the research work of the Department of Pedagogy of the OGPI named after K.D. Ushinsky for 1969.] *Hosudarstvennyj arkhiv Odesskoj oblasti*. Op.1. Spr. 633. 14p. [in Ukrainian]

4. Husak, M. N. (1965) *Dosvid orhanizatsii roboty spetsseminaru z pedahohiky*. [Experience in the organization

Competencies: the role of UBC. *European Journal of Education*, 51 (1).

26. Ranga Marina, Temel Serdal, Ar Ilker Murat, Yesilay Rustem Baris & Sukan Fazilet Vardar (2016) Building Technology Transfer Capacity in Turkish Universities: a critical analysis. *European Journal of Education*, 51 (1).

27. Rossano Sue, Meerman Arno, Kesting Tobias & Baaken Thomas (2016) The Relevance of Problem-based Learning for Policy Development in University-Business Cooperation. *European Journal of Education*, 51 (1).

of a special seminar on pedagogy]. *Vyscha pedahohichna osvita*. Vyp.1. P. 51-54 [in Ukrainian]

5. El'kin, M. V. & Oksa, M. M. (2013) *Konsekventy stanovlennia i rozvytku kafedry pedahohiky i pedahohichnoi majsternosti Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho (1922-2014 rr.)*. [Consequences of the formation and development of the pedagogical and pedagogical department of Melitopol State Pedagogical University named after Bogdan Khmelnytsky (1922-2014)] *Naukovyj visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. №.2.P.60-69 [in Ukrainian]

6. *Zbirnyk nakaziv ta rozporiadzhen' Ministerstva osvity URSR* [Collection of orders and orders of the Ministry of Education of the USSR]. (1958). №8. P.13 [in Ukrainian]

7. Ihnat'iev, O. T. (1965) *Pro spivdruzhnist' pratsivnykiv shkil i kafedr pedahohiky v pidhotovtsi majbutnikh uchyteliv* [About community of workers of schools and departments of pedagogy in the preparation of future teachers] *Vyscha pedahohichna osvita*. Vyp.1. P. 120-123 [in Ukrainian]

8. *Kafedra pedahohiky KhHPY im. H.S. Skovorody. Protokoly №№1-16 zasedanyj kafedry y dokumenty k nym*. [Pedagogical Departments in Preparing Future Teachers Department of Pedagogy of KHPI. Minutes №1-16 meetings of the

department and documents to them]. Hosudarstvennyj arkhiv Khar'kovskoj oblasti. F. R-4293. Spr.585. 135 p. [in Ukrainian]

9. *Kafedra pedagogiki. Protokoly №№1-18 zasedanij kafedry i dokumenty k nim.* [Department of Pedagogy. Minutes №1 - 18 meetings of the department and documents to them]. Gosudarstvennyj arhiv Har'kovskoj oblasti. F.R-4293. Spr.568. 180p. [in Ukrainian]

10. *Kafedra pedagogiki HGPI im. G.S. Skovorody* [Department of Pedagogy of KHP]. Gosudarstvennyj arhiv Har'kovskoj oblasti. F. R-4293. Op. «Informacija o nauchno-issledovatel'skoj rabote HGPI im. G.S. Skovorody za 1988g.». Spr.584. P. 74-85. [in Ukrainian]

11. *Knyha protokoliv zasidan' kafedry pedahohiky i psykholohii* [Book of minutes of meetings of the department of pedagogy and psychology]. (1957-1958rr.). Derzhavnyj arkhiv Odes'koi oblasti. F. 6570. Op.1. Spr.64. 78p. [in Ukrainian]

12. *Kniga protokolov kafedry pedagogiki i psihologi* [Book of protocols of the department of pedagogy and psychologists]. (1962-1964r.r.). Gosudarstvennyj arhiv Har'kovskoj oblasti. F. R-4293. Op.3. Spr. 79. 70p. [in Ukrainian]

13. Lytvynov, S. (1963) *Kafedra pedahohiky i vchytel'. Radians'ka osvita.* [Department of Pedagogy and Teacher]. №3 (1210). (12 sichnia) [in Ukrainian]

14. *Otchet ob uchebno-metodicheskoy rabote kafedry pedagogiki za 1965-1966 uch.god* [Report on educational and methodological work of the Department of Pedagogy for 1965-1966 academic year]. Gosudarstvennyj arhiv g. Kiev. F. 346. Op.2. Spr.2492. 18p. [in Ukrainian]

15. *Otchet o nauchno-issledovatel'skoj rabote instituta za 1969g.* [Report on research work of the Institute for 1969]. Gosudarstvennyj arhiv Har'kovskoj oblasti. Op. 2. Spr. 545. 380p. [in Ukrainian]

16. *Pedvuz – shkola.* [Pedsuz - school]. (1986) Radians'ka shkola. №4. P. 92-93. [in Ukrainian]

17. *Perepiska s ministerstvom prosveshhenija USSR, ministerstvom vysshego i srednego special'nogo obrazovanija USSR ob organizacii i provedenii nauchnoj raboty, podgotovke kadrov cherez aspiranturu.* [Correspondence with the Ministry of Education of the USSR, the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the USSR on the organization and conduct of scientific work, training of staff through graduate school]. Gosudarstvennyj arhiv Har'kovskoj oblasti. F. R-4293. Op.1. Spr. 410. 70p. [in Ukrainian]

18. *Plan i otche ob uchebno-metodicheskoy i nauchno-issledovatel'skoj rabote kafedry za 1962-1963 r.* [The plan and the report on the teaching and methodological and research work of the department for 1962-1963]. Gosudarstvennyj arhiv g. Kiev. F. 346. Op. 2. Spr.2087. P. 30. [in Ukrainian]

19. *Plan i otchet ob uchebno-metodicheskoy i nauchno-issledovatel'skoj rabote kafedry pedagogiki za 1959-1960 uch.god.* [The plan and the report on the educational-methodical and research work of the department of pedagogy for 1959-1960 academic year]. Gosudarstvennyj arhiv g. Kiev. F. 346. Op.2. Spr.1706. 66p. [in Ukrainian]

20. *Protokoly zasedanij kafedry obshhej pedagogiki za 1969-1970u.g.* [Minutes of meetings of the department of general pedagogy for 1969-1970]. Gosudarstvennyj arhiv g. Kiev. F. 346. Op.2. Spr.2998. 95p. [in Ukrainian]

21. Katarzyna, K., Michalak, B. & Piechowiak-Lamparska, J. (2018) *Publication Effectiveness of Academia Employees in Poland: A Case Study.* The New Educational Review, Vol. 54, № 4. 62-75. [in Poland]

22. Khoruzha, L., Bratko, M., Kotenko, O., Melnychenko, O. & Proshkin, V. (2019) *The Study of the Higher School Lecturer's Competence in Ukraine: Diagnostics and Analytics.* The New Educational Review, Vol. 55, №3. 233-246. [in Poland]

23. Halász, G., & Michel, A. (2011). Key Competences in Europe: interpretation, policy formulation and implementation. *European Journal of Education*, 46(3), 289–306. doi:10.1111/j.1465–3435.2011.01491.x. [in France]
24. Semenets-Orlova, I. (2017) Procedural aspects of educational changes: empirical findings at institutional level. *Advanced Education*. 7 (64-67). 64-67. DOI: 10.20535/2410-8286.82887 [in Ukrainian]
25. Quintana Carmen Delia Davila, Mora Jose-Gines, Perez Pedro J. & Vila Luis E. Enhancing (2016). The Development Of Competencies: the role of UBC. *European Journal of Education*, 51 (1). DOI: 10.1111/ejed.12162
26. Ranga Marina, Temel Serdal, Ar Ilker Murat, Yesilay Rustem Baris & Sukan Fazilet Vardar (2016). Building Technology Transfer Capacity in Turkish Universities: a critical analysis. *European Journal of Education*, 51 (1). DOI: 10.1111/ejed.12164.
27. Rossano Sue, Meerman Arno, Kesting Tobias & Baaken Thomas (2016). The Relevance of Problem-based Learning for Policy Development in University-Business Cooperation. *European Journal of Education*, 51 (1). DOI: 10.1111/ejed.12165.
- Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019*

Світлана Резнік

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-8310-1242
E-mail: svreznik@i.ua

ЛІДЕРСЬКИЙ СТИЛЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. Результати проведеного дослідження показали, що викладачі вищої школи найбільшою мірою проявляють демократичний стиль. У той же час практично половина студентів вказують, що авторитарний стиль або притаманний викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з демократичним та ліберальним. Визначено необхідність цілеспрямованого розвитку у викладачів вищої школи здатності використовувати у навчальній практиці найбільш ефективний демократичний стиль.

Ключові слова: викладацьке лідерство, стиль, викладачі вищої школи, авторитарний, демократичний, ліберальний стилі.

Svitlana Reznik

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: svreznik@i.ua

LEADER STYLE OF UNIVERSITY TEACHERS

Abstract. The results of the conducted research have shown that university teachers most commonly display democratic style in their work. At the same time, nearly half of students indicate that authoritarian style is either peculiar to teachers to a greater extent than others, or to the same extent as democratic and liberal styles. There is determined the need in a purposeful development in university teachers the ability of applying the most efficient democratic style in their teaching practice.

Key words: teaching leadership, style, university teachers, authoritarian, democratic, liberal styles.

Светлана Резник

ЛИДЕРСКИЙ СТИЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация. Результаты проведенного исследования показали, что преподаватели высшей школы в наибольшей степени проявляют демократический стиль. В то же время практически половина студентов указывают, что авторитарный стиль или присущ преподавателям в большей степени, чем другие, или в равной степени с демократическим и либеральным стилями. Определена необходимость целенаправленного развития у преподавателей высшей школы способности использовать в учебной практике наиболее эффективный демократический стиль.

© Світлана Резнік, 2019

Ключевые слова: преподавательское лидерство, стиль, преподаватели высшей школы, авторитарный, демократический, либеральный стили.

Svitlana Reznik

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Leader style of university teachers”

Problem setting. An important problem in modern theory and methodology of professional education is teaching leadership development. For a university pedagogue this means, according to the distributed leadership theory, performing administrative functions that includes, for instance, initiative responsibility for a certain sector of work, presiding at meetings, and other various activities. Another direction of teaching leadership development is immediately connected with pedagogic work. Teaching leadership development is a perspective direction of researches the practical significance of which is connected with ensuring high teaching and learning results at higher education institutions.

Recent research and publications analysis. The problems of the essence and peculiarities of teaching leadership, its influencing the teaching process, the traits peculiar to leading teachers are viewed in works by K. Von Esch, H. Zacher, E. Johnson, J. Little, O. Palamarchuk, T. Reinhardt, E. Szeto, E. Stone, A. Cheng, R. Cheung, et al. The problem of teaching leadership development is actively developed by modern teaching community. At the same time, the problem of determining the peculiarities of leadership styles in university teachers at Ukrainian higher education establishments is insufficiently developed.

Paper objective. The goal of the article is determining the prevalence of leadership styles among the teachers at a technical university.

Paper main body. To determine the prevalence of leadership styles the authors undertook a polling of students. The research was conducted at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”.

The total number of respondents amounted to 410 students, 254 of whom were humanities students, and 156 were technical students. The method of the research was polling, for statistical analysis the researchers applied the Student's criterion and the Fisher's criterion.

The interpreting of the results was conducted after computing the arithmetic mean of all students' answers, which showed which of the styles are more typical for university teachers. To obtain additional data, apart from the calculations by percentages of leadership styles prevalence given by students, translation of these evaluations into ranking ones.

Conclusions of the research. Thus, on the results of the conducted research, it was determined that the most characteristic of teachers (nearly 60%) is the democratic style, while the liberal style was displayed by teachers least of all (about 22%). At the same time, a considerable number of teachers (about 40%) use the authoritarian style. This data enable to note, that by students' estimations, about the same number of teachers may use both the most favorable leadership style (the democratic) and undesirable ones (the authoritarian and the liberal).

The prevailing majority of students (nearly 60%) think that democratic style in university teachers is displayed to a greater extent than the others. And just a little more than 20% of students scored the authoritarian style in teacher most often; for the liberal style such share was only 7.6%. At the same time, nearly half of the students state that the authoritarian style is either peculiar to teachers to a greater extent than the others, or to the same extent as the other two styles.

Comparison of the responses given by students of humanitarian and technical profiles enabled to determine that the level of

manifestation of the authoritarian and the liberal styles by teachers in these two groups was estimated by the respondents nearly identically. Humanitarian students estimate the manifestation level of the democratic style statistically more frequently than technical students. There is no considerable difference in the number of students within these two groups who estimate the manifestation of correspondently the authoritarian, the democratic, and

the liberal styles of teachers as being prevalent in comparison with other styles.

The obtained results enable to note the need in deliberate training university teachers for developing their ability to adjust their teaching style and to use the most efficient democratic style in teaching practices. Further pedagogic researches may be directed at solving this problem.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливою проблемою сучасної теорії та методики професійної освіти є розвиток викладацького лідерства. Для педагога вищої школи, згідно з теорією розподіленого лідерства, це означає виконання адміністративних функцій, що включає, наприклад, ініціативну відповідальність за певний напрям роботи, проведення зборів, різноманітну організаційну діяльність. Інший напрям розвитку викладацького лідерства пов'язаний безпосередньо із педагогічною роботою. Так, модель, розроблена Р. Чеунг, Т. Реінхардт, Е. Стоне та Й. Літтеле, передбачає чотири напрями діяльності для викладацького лідерства: співробітництво (наставництво, допомога, тренінги для інших викладачів, сприяння співпраці між викладачами та розвитку викладацької спільноти); забезпечення ресурсів (розробка, адаптація та розповсюдження навчальних засобів, наукових матеріалів, сучасних технологій, інноваційних педагогічних ідей), пропаганда (інформування про сучасні наукові дослідження та можливості інтеграції науки та навчальних планів, участь у академічних дискусіях, вдосконалення наукової підготовки студентів); моделювання (практичне удосконалення навчального процесу, аналіз та обговорення досвіду високоякісного навчання, впровадження ефективних методик навчання) [8]. Розвиток викладацького лідерства є перспективним напрямом

досліджень, практична значущість яких пов'язана із забезпеченням високої результативності викладання та навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми сутності, особливостей викладацького лідерства, його впливу на навчальний процес, рис, які притаманні викладачам-лідерам розглядаються у працях К. Вон Есч, Н. Зачер, Е. Йохнсон, Й. Літтеле, О. Паламарчук, Т. Реінхардт, Е. Сзето, Е. Стоне, А. Ченг, Р. Чеунг тощо [8, 10, 11, 12, 13 та ін.].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проблема розвитку викладацького лідерства активно розробляється сучасною педагогічною спільнотою. У той же час недостатньо дослідженою є проблема визначення особливостей лідерських стилів викладачів вищої школи в українських закладах вищої освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення розповсюдженості лідерських стилів викладачів технічного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усвідомлення розповсюдженості лідерських стилів серед викладачів вищої школи важливо для удосконалення їхньої педагогічної майстерності зокрема та навчального процесу у закладі вищої освіти

загалом. Так, у дослідженнях О. Бота, М. Дахар, А. Заман, М. Нуссаян, С. Тулбуре, Ф. Фаїзе, А. Хіваз було визначено, що лідерський стиль викладачів впливає на академічну успішність студентів: найкраща успішність пов'язана з демократичним стилем викладача, найгірші показники – при ліберальному; авторитарний стиль дає гірші результати, ніж демократичний, але кращі, ніж ліберальний [7, 9]. У дослідженні Ю. Терлецької визначено, що ці три стилі суттєво впливають на ефективність фахової діяльності викладача вищої школи [6].

Згідно з педагогічним дослідженням, найбільш бажаним є демократичний стиль викладача (О. Беляєва, О. Бота, М. Дахар, І. Зязюн, О. Козлова, О. Савчук, С. Тулбуре та ін.) [1, 3, 4, 5, 7, 9]. Найбільш негативний – ліберальний (О. Бота, М. Дахар, І. Зязюн, О. Козлова, С. Тулбуре та ін.) [3, 4, 7, 9].

Стосовно авторитарного викладацького стилю думки науковців та результати досліджень суперечливі. Найчастіше відзначається, що, хоча цей стиль може призводити до позитивних навчальних результатів, але загалом він є менш бажаним та сприятливим, ніж демократичний. Зокрема, І. Зязюн та ін. зазначають, «якщо ми обираємо авторитарний стиль у своїй взаємодії, то можемо розраховувати на предметний результат, проте психологічний клімат у процесі виконання справи не буде сприятливим: робота йде лише під контролем, немає відповідальності, гальмується становлення колективістських якостей, розвивається тривожність», стосовно ж демократичного стилю – «у цьому разі ми не можемо зразу розраховувати на високий предметний результат. Проте оскільки формується почуття відповідальності, підвищується творчий тонус, поступово розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, то ми забезпечуємо стабільний результат у праці і закладаємо міцний підмурівок розвитку особистості» [3, с.217].

Деякі з дослідників розглядають авторитарний, демократичний, ліберальний

стилі через призму педагогічного спілкування (О. Беляєва, О. Жданова-Неділько), але більшість – через особливості управлінської діяльності педагогів (І. Зязюн, Ю. Терлецька, О. Козлова, О. Савчук).

Зокрема, І. Зязюн та ін. характеризують ці три стилі так: «авторитарний учитель, самочинно визначаючи спрямованість діяльності групи, вказує, хто з ким повинен працювати, як робити. Це гальмує ініціативу учнів. Головні форми взаємодії: наказ, вказівка, інструкція, догана... Педагог, що обрав демократичний стиль, спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і підключити всіх до активної участі в обговоренні роботи. Основні способи взаємодії: заохочення, порада, інформація, координація, що розвиває в учнів упевненість у собі, ініціативність... Ліберальний учитель прагне не втручатися в життя, колективу, легко підкоряючись часто-густо суперечливим впливам. Форми його роботи зовні нагадують демократичні, але через відсутність власної активності і зацікавленості, нечіткість програми і брак відповідальності у самого керівника робота йде на самоплив, виховний процес некерований. Результати праці значно нижчі» [3, с. 217].

О. Козлова відзначає, що «якщо розглядати взаємодію викладача з аудиторією з позицій класифікації, запропонованої К. Левіном, можна сказати, що авторитарний викладач виходить з того, що студенти не люблять навчатися і за будь-якої нагоди уникають навчальної діяльності, у них нема честолобства і вони бажають, аби ними керували. Щоб змусити студентів навчатися, необхідні примус, контроль та погроза покарання. Авторитарний викладач чітко структурує роботу студентів і майже не дає їм свободи в прийнятті рішень, для того, щоб забезпечити виконання навчальної роботи, вдається до заборон без попусків, може здійснювати психологічний тиск, зазвичай у вигляді погроз... Демократичний викладач виходить з того, що якщо

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

студенти розділяють навчальні цілі, вони будуть використовувати самоуправління та самоконтроль, здатні до творчого вирішення завдань. Такий викладач обирає механізми впливу, що апелюють до потреб більш високого рівня: потреби в приналежності, високій меті, автономії та самовираженні, уникає нав'язування своєї волі чи свого бачення студентам. Студенти користуються широкою свободою у виконанні завдань. Визначивши загальні цілі, викладач надає інструкції у формі пропозицій, дозволяє студентам сформулювати свої власні цілі відповідно до тих, що він сформулював. Замість того, щоб здійснювати жорсткий контроль за студентами в процесі їхньої самостійної роботи, демократичний викладач очікує, коли роботу буде виконано до кінця, щоб провести її оцінку. Схвалення та покарання надаються з порадами, розпорядження та заборони – з дискусіями. Демократичний викладач намагається зробити навчальні завдання більш привабливими для студентів, створити ситуацію, в якій вони самі будуть певною мірою мотивувати себе, оскільки сама робота, за своєю природою, є винагородою... Ліберальний викладач дає студентам майже повну свободу у визначенні власних цілей та в контролі за своєю роботою, виконує мінімум роботи як керівник» [4, с. 196-198].

О. Беляєва, характеризуючи ці стилі, акцентує увагу на особливостях спілкування викладача зі студентами: «ознаки авторитарного стилю: тотальний контроль за виконанням будь-якого

завдання; психологічний тиск і дискомфорт у спілкуванні; суб'єктивне оцінювання досягнутих результатів. Основними формами взаємодії при авторитарному стилі є наказ, інструкція, догана. Педагог, для якого характерний авторитарний стиль, зазвичай небагатослівний (хоча іноді – навпаки), у нього переважає «керівний» або «директивний» тон і неприпустимість заперечення... Демократичний стиль ґрунтується на думці як окремого студента, так і усього студентського колективу. «Педагог-демократ» намагається донести мету діяльності до свідомості кожного; сформувати особистісно й соціально значущий мотив діяльності; розвивати впевненість студента в собі, у власних силах; стимулювати самостійність; урахувати індивідуальні схильності й задатки; заохочувати ініціативність. Основними формами взаємодії при демократичному стилі є побажання, прохання, порада... Ліберальний стиль, в термінології К. Левіна – «потуральний». У цілому характеризується відсутністю системи організації навчальної діяльності студентів і контролю за виконанням визначених робіт, формальністю, намаганням уникнути відповідальності за те, що відбувається в навчальній аудиторії. Основна форма взаємодії – умовляння. Найбільшим недоліком ліберального стилю є відсутність цілеспрямованої діяльності з боку викладача» [1, с. 18-19].

Узагальнюючи педагогічні дослідження, ми визначили критерії та характеристики лідерських стилів викладача відповідно до них (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика лідерських стилів викладачів вищої школи

Критерії	Лідерські стилі викладача		
	Авторитарний стиль	Демократичний стиль	Ліберальний стиль
Постановка цілей та завдань у навчальному процесі	Викладач вирішує «що», «як» та «коли» мають робити студенти	Студенти беруть участь у виборі способів вирішення навчальних завдань, у плануванні «індивідуального шляху розвитку та навчання»	Нечіткість цілей, викладач не втручається у вирішення навчальних завдань студентами, усувається від керівництва навчальним процесом
Організація навчального процесу	Значна та постійна увага на досягнення цілей, незалежно від особливостей студентів	Значна та постійна увага на досягнення цілей з урахуванням особливостей студентів	Все йде за течією, нестача «зворотнього зв'язку» для студентів

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ**

Продовження таблиці

Контроль	Жорсткий, послідовний	Сильний, послідовний	Слабкий, непослідовний, низький рівень вимог
Ставлення до студентів	Байдуже, не враховується точка зору, інтереси та побажання студентів	Інтерес, увага до студентів, врахування їх індивідуальних потреб та побажань	Байдуже, суперечливе
Спілкування	Формальне, обмежена можливість для висловлювання власної точки зору, критичних поглядів. Переважає монологічність	Доброзичливе, заохочуються критичні судження, дискусії, активність. Переважає діалогічність	Формальне, викладач ухиляється від організації взаємодії зі студентами
Дисципліна	Жорстко контролюється	Контролюється	Некерована
Мотивація студентів	Більше негативна	Більше позитивна	Некерована
Форми взаємодії	Суб'єкт-об'єктна. Наказ, вказівка, інструкція, догана	Студентоцентрирована. Суб'єкт-суб'єктна. Заохочення, порада, інформування, координація	Умовляння, інформування. Переважає невтручання у роботу студентів
Особисті риси студентів, які заохочуються	Підпорядкування, залежність, слухняність, пасивність	Ініціативність, самостійність, впевненість у собі, креативність, відповідальність	Самостійність, невпевненість
Визначальні якості викладача	Владність, домінантність, самовпевненість, догматичність, вимогливість, відповідальність, організованість	Доброзичливість, тактовність, вимогливість, гнучкість, креативність, відповідальність, організованість	Невпевненість, некомпетентність, пасивність

Для визначення розповсюдженості лідерських стилів викладачів було проведено опитування студентів. Дослідження проводилось у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». В опитуванні взяли участь майбутні інженери-комп'ютерщики, інженери-машинобудівники, інженери-електрики, інженери-фізики, майбутні менеджери, психологи, педагоги. Це дозволило узагальнити різнобічні оцінки студентів, які мали досвід спілкування з викладачами як технічних, так і гуманітарних дисциплін. Серед студентів інженерних спеціальностей взяти участь у дослідженні запрошувались ті, хто обрав із дисциплін для вільного вибору

студентів – курси педагогічної спрямованості (відповідно до навчальних планів, це могли бути «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання у вищій школі»). Майбутні психологи та педагоги також вивчали педагогічні дисципліни як обов'язкові. Із майбутніми менеджерами було проведено спеціальну бесіду. Тобто перед проведенням опитування відбулось навчання студентів стосовно сутності викладацьких стилів, проводилось обговорення щодо особливостей кожного стилю, наводились приклади поведінки викладачів для кожного стилю. Завдяки такій роботі студенти добре розуміли питання анкети. Крім того, в інструкції анкетного опитування давалось пояснення щодо лідерських стилів

викладачів, які студентам пропонувалось оцінити, при виникненні додаткових питань вони мали можливість звернутись за поясненнями. Загальний обсяг вибірки склав 410 студентів, із них 254 – гуманітарного профілю та 156 – технічного.

Питання анкети передбачало оцінку студентом у процентному співвідношенні від 0 до 100 кожного лідерського стилю (авторитарного, демократичного, ліберального) відповідно до свого сприйняття, визначення того, які стилі використовувались викладачами більшою або меншою мірою під час їхнього навчання у ЗВО. Окремо наголошувалось, що загальна сума відповідей студентів за всіма стилями може бути більше 100, оскільки один й той же викладач може поєднувати декілька стилів спілкування, й у різних ситуаціях поводитись по-різному.

Інтерпретація результатів проводилась після обчислення середнього арифметичного всіх відповідей студентів, що показало, які стилі є більш характерними для викладачів вищої школи. Для отримання додаткових даних, окрім розрахунків за тими процентами, які поставили студенти розповсюдженості лідерських стилів, ми зробили також переведення цих оцінок у рангові. Тобто, якщо певному стилю студент ставив найбільший процент, то цій відповіді призначався ранг 3, при найменшому проценті – ранг 1, при рівних значеннях призначався середній ранг. Обчислення результатів за рангами дозволяло додатково визначити, яка кількість студентів вважає превалюючим той або інший стиль.

Участь в опитуванні студентів різних спеціальностей дозволила порівняти сприйняття лідерських стилів викладачів студентами технічного та гуманітарного профілю. Для статистичного аналізу результатів анкетування використовувався критерій Стьюдента. Критичне значення

дорівнювало для $p \leq 0.01$ $t_{кр} = 2,58$ для $p \leq 0.05$ $t_{кр} = 1,96$.

Для статистичного аналізу відповідей студентів, переведених у ранг, використовувався критерій Фішера. Критичне значення дорівнювало для $p \leq 0.01$ $\phi_{кр} = 2,31$, для $p \leq 0.05$ $\phi_{кр} = 1,64$.

У даному випадку використовувався критерій Фішера, оскільки відбувалось порівняння кількості студентів, які поставили певний ранг кожному із лідерських стилів викладачів, тобто двох показників, що характеризують частоту ознаки, яка має два значення (наприклад, кількість респондентів, що поставили ранг 3 певному стилю та кількості респондентів, які цього не зробили). Застосування ж іншого критерію – критерію Стьюдента – для аналізу результатів відповідей у процентному співвідношенні пов'язано з перевіркою рівності середніх значень у двох незалежних групах.

За результатами проведеного опитування студенти вважають, що найбільш характерним для викладачів є демократичний стиль. Середнє арифметичне всіх відповідей студентів – 57,4 %. Ліберальний стиль є найменш розповсюдженим для викладачів (середнє арифметичне – 21,9 %).

Потрібно відзначити, що хоча з точки зору студентів у поведінці викладачів переважає демократичний стиль, але у значній кількості ситуацій викладачі використовували авторитарний (середнє арифметичне 38,7 % всіх відповідей). Більше того, якщо скласти прояв авторитарного та ліберального стилів викладачів, то виявляється, що за оцінкою студентів кількість ситуацій, в яких вони стикались із небажаними стилями викладацької поведінки майже дорівнює (навіть дещо перевищує) прояву демократичного викладацького стилю (60,6 % та 57,4 % відповідно).

Наочно розповсюдженість лідерських стилів викладачів за

результатом опитування студентів показано на рис. 1.

Переведення процентних оцінок студентів у ранг дозволило визначити, що 22,7 % студентів вважають, що авторитарний стиль переважає серед двох інших, при цьому 26,6 % респондентів відзначили, що авторитарний переважає демократичний, 68,3 % – що авторитарний переважає ліберальний.

Вважають, що демократичний стиль переважає серед двох інших 57,3 % студентів, при цьому 60,9 % опитаних осіб вказали, що демократичний переважає авторитарний, 84,6 % – що демократичний переважає ліберальний.

Тільки 7,6 % студентів відзначають, що ліберальний стиль переважає серед двох інших, при цьому 17,1 % – що ліберальний переважає авторитарний, 11,9 % – що ліберальний переважає демократичний.

Порівняння того, якому стилю студенти давали більші оцінки за допомогою переведення оцінок у ранг, дозволяє побачити, що переважає більшість студентів (майже 60 %) ставили демократичний стиль на перше місце, як стиль, що проявляється у викладачів більшою мірою. І тільки трохи більше 20 % студентів ставили найбільші оцінки авторитарному стилю викладачів.

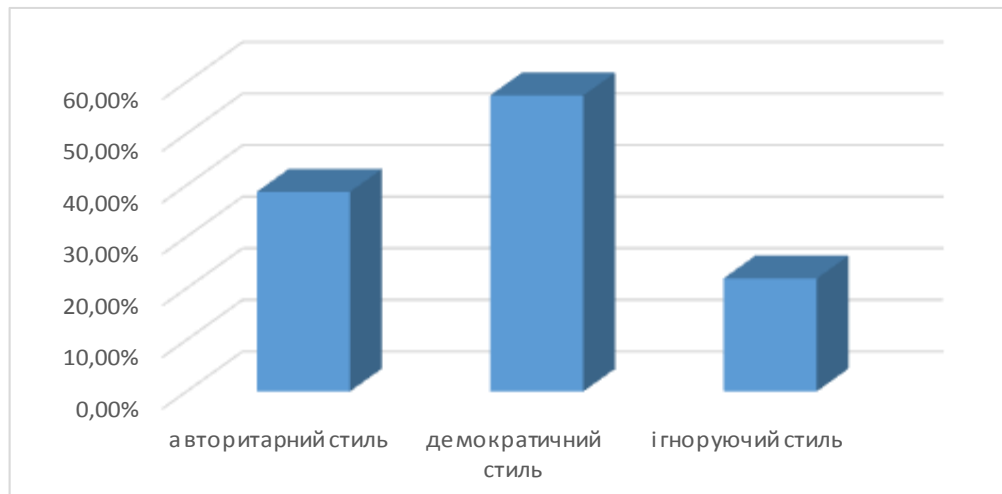

Рисунок 1 – Рівень прояву лідерських стилів викладачів вищої школи за оцінкою студентів, %

При цьому 12,4 % респондентів вважають, що авторитарний та демократичний стилі викладачів проявляються однаковою мірою, 14,6 % – що однаково проявляється авторитарний та демократичний, і тільки 3,4 % студента поставили однакові оцінки демократичному та ліберальному викладацькому стилю. Тобто хоча тільки близько 20 % студентів вважають, що авторитарний стиль є домінуючим, але практично половина студентів (47 %) вказують, що авторитарний стиль або притаманний

викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з двома іншими. І хоча для демократичного стилю такі оцінки є набагато більшими (73,1 % студентів), вважаємо, що оцінка студентами прояву авторитарного стилю викладачів є досить високою й має бути проведена спеціальна робота для того, щоб стиль викладання був сприятливішим для студентів.

Наочно порівняння рангових оцінок прояву лідерських стилів викладачів показано на рис. 2.

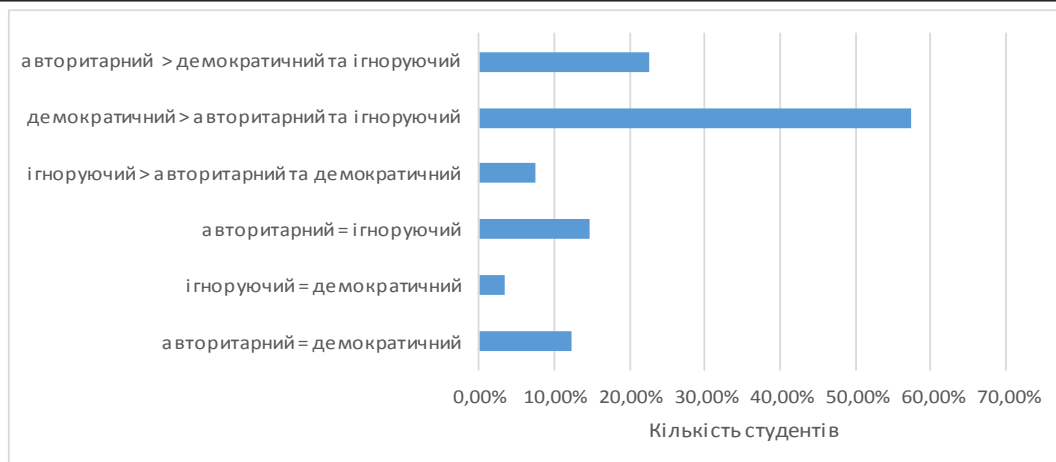

Рисунок 2 – Кількість студентів, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями, %

Порівняння відповідей студентів гуманітарного та технічного профілю дозволило визначити, що рівень прояву авторитарного та ліберального стилів у цих двох групах респондентів оцінюють майже однаково. Студенти вважають, що авторитарний стиль характерний для 38,7 % та 38,8 % викладачів відповідно, ліберальний – для 21,3 % та 22,9 %

викладачів відповідно. В обох групах вважають, що демократичний стиль є найбільш розповсюдженим у діяльності викладачів. При цьому студенти гуманітарного профілю оцінюють рівень прояву демократичного стилю вище (59,9 %), ніж студенти технічного (53,4 %). Порівняння оцінок двох груп показано на рис. 3.

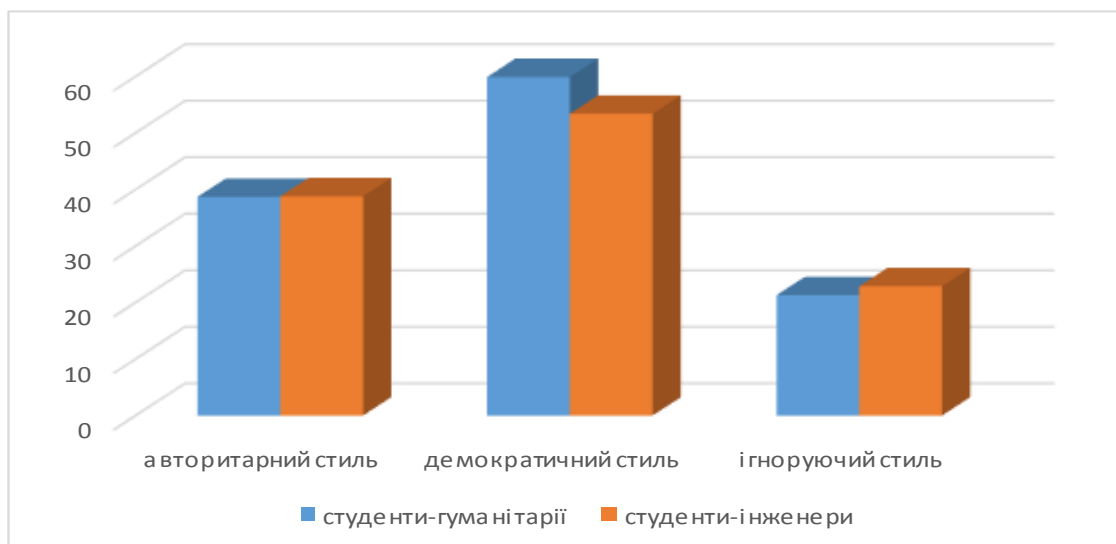

Рисунок 3 – Рівень прояву лідерських стилів викладачів за оцінкою студентів гуманітарного та технічного профілів, %

Статистичний аналіз за критерієм Стьюдента, дозволив визначити, що різниця в оцінці демократичного стилю

студентами гуманітарного та технічного профілю є значущою (табл. 2).

Таблиця 2 – Значущість рівнів прояву лідерських стилів викладачів за оцінкою студентів гуманітарного та технічного профілів

Лідерський стиль викладачів	Групи студентів, %		Критерій Стьюдента
	студенти-гуманітарії	студенти-інженери	
Авторитарний стиль	38,7	38,8	$t_{\text{емп}} = 0$
Демократичний стиль	59,9	53,4	$t_{\text{емп}} = 3^*$
Ліберальний стиль	21,3	22,9	$t_{\text{емп}} = 0,8$

* – значуще для $p \leq 0,01$

Отже, можна припустити, що викладачі гуманітарних дисциплін переважно оцінюються студентами значно більш демократичними (для $p \leq 0,01$), ніж викладачі технічних.

Порівняння рангових оцінок студентів гуманітарного та технічного профілю дозволяє визначити, що в обох групах приблизно однакова кількість респондентів вказала авторитарний стиль як більш характерний для викладачів, ніж два інших стилі. Серед студентів гуманітарного профілю таких було 22,4 %, серед студентів технічного – 23,1 %. При цьому 25,9 % студентів-гуманітаріїв вважає, що авторитарний стиль переважає демократичний, а 67,3 % – що авторитарний переважає ліберальний, серед студентів-інженерів таких було 27,6 % та 69,9 % відповідно.

Дещо більша кількість студентів гуманітарного профілю (59,1 %) вважає, що демократичний стиль переважає два інших, порівняно зі студентами технічного профілю (54,5 %). При цьому 62,2 % студентів-гуманітаріїв вважає, що демократичний стиль переважає авторитарний, а 86,6 % – що демократичний переважає ліберальний, серед студентів-інженерів таких було 27,6 % та 69,9 % відповідно.

Дещо менша кількість студентів гуманітарного профілю (6,3 %) вважає,

що ліберальний стиль викладачів переважає два інших, порівняно зі студентами технічного профілю (9,6 %). При цьому 16,5 % студентів-гуманітаріїв вважає, що ліберальний стиль переважає авторитарний, а 11 % – що ліберальний переважає демократичний, серед студентів-інженерів таких було 17,9 % та 13,7 % відповідно.

Вважають, що авторитарний та демократичний стиль викладачів проявляється однаковою мірою 11,8 % студентів гуманітарного профілю та 13,5 % студентів технічного. Дещо більшою є кількість студентів гуманітарного профілю, ніж технічного, які вважають, що однаковою мірою серед викладачів є розповсюдженим авторитарний та ліберальний стилі (16,1 % та 12,3 % відповідно). Майже в два рази більша кількість студентів технічного профілю, ніж гуманітарного вважають, що кількість викладачів із демократичним та ліберальним стилем однакова (5,1 % та 2,4 % відповідно).

Наочно порівняння рангових оцінок студентами гуманітарного та технічного профілю прояву лідерських стилів викладачів показано на рис. 4.

Результати статистичного аналізу за критерієм Фішера показано у табл. 3.

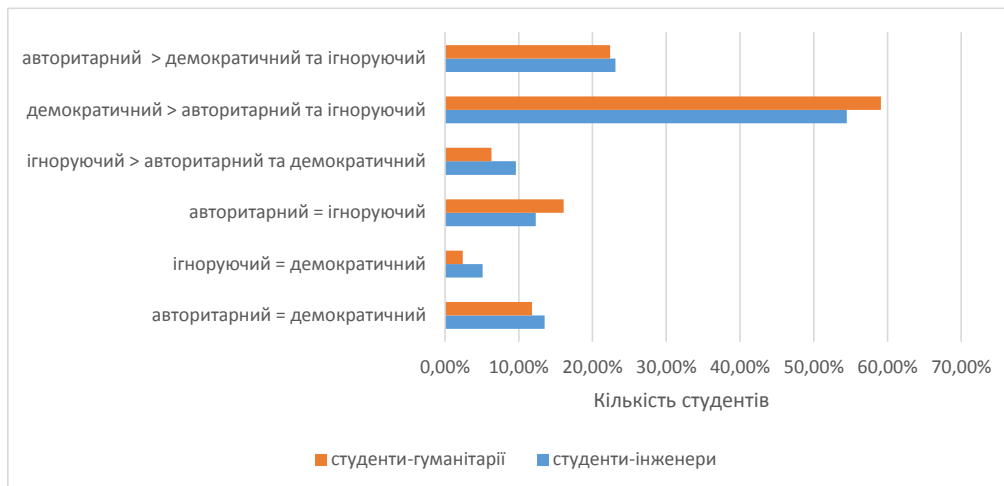

Рисунок 4 – Кількість студентів гуманітарного та технічного профілю, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями, %

Таблиця 3 – Значущість різниці кількості студентів гуманітарного та технічного профілю, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями

Лідерський стиль викладачів	Кількість студентів, %		Критерій Фішера
	студенти-гуманитарії	студенти-інженери	
Авторитарний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	22,4 %	23,1 %	$\varphi_{\text{емп}} = 0.167$
Демократичний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	59,1 %	54,5 %	$\varphi_{\text{емп}} = 0.914$
Ліберальний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	6,3 %	9,6 %	$\varphi_{\text{емп}} = 1.209$

Як видно з таблиці 3, немає значущої різниці у кількості студентів, які оцінюють прояв відповідно авторитарного, демократичного та ліберального стилю більшим у порівнянні з іншими стилями.

Висновок з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, за результатами проведеного дослідження було визначено, що найбільш характерним для викладачів (майже для 60 %) є демократичний стиль, а ліберальний стиль викладачі проявляють найменше (біля 22 %). У той же час досить значна кількість викладачів (біля

40 %) використовує авторитарний стиль. Ці дані дозволяють відзначити, що за оцінкою студентів приблизно однакова кількість викладачів може використовувати як найбільш сприятливий лідерський стиль (демократичний), так і – небажані (авторитарний та ліберальний).

Переважає більшість студентів (майже 60 %) вважають, що демократичний стиль у викладачів вищої школи проявляється більшою мірою, ніж інші. І тільки трохи більше 20 % студентів ставили найбільші оцінки авторитарному стилю викладачів; для ліберального стилю таких студентів було

тільки 7,6 %. У той же час практично половина студентів вказують, що авторитарний стиль або притаманний викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з двома іншими.

Порівняння відповідей студентів гуманітарного та технічного профілю дозволило визначити, що рівень прояву авторитарного та ліберального стилів викладачів у цих двох групах респонденти оцінюють майже однаково. Студенти гуманітарного профілю оцінюють рівень прояву демократичного стилю статистично значуще вище, ніж студенти технічного. Немає значущої

різниці у кількості студентів у цих двох групах, які оцінюють прояв відповідно авторитарного, демократичного та ліберального стилю викладачів більшим у порівнянні з іншими стилями.

Отримані результати дозволяють відзначити необхідність цілеспрямованого навчання викладачів вищої школи для розвитку їхньої здатності корегувати власний стиль та використовувати у навчальній практиці найбільш ефективний демократичний стиль. На вирішення цієї проблеми можуть бути спрямовані подальші педагогічні дослідження.

Список літератури:

1. Беляєва, О.М. (2017). Педагогічне спілкування викладача вищої школи: стилі та моделі. В *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей II Всеукр. наук.-практичн. конференції* (сс. 15-21). Полтава: ВДНЗУ «УМСА».

2. Жданова-Неділько, О. (2013). Майстерність педагогічного діалогу як основи дидактичної комунікації при підготовці майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності*, 12, 70 – 75.

3. Зязюн, І.А., Крамущенко, Л.В. & Кривонос, І.Ф. (1997). *Педагогічна майстерність*. К.: Вища школа.

4. Козлова, О.С. (2013). Соціально-психологічні чинники професійного іміджу викладача внз. *Актуальні проблеми психології*, 4(9), 191 – 200.

5. Савчук, О.В. (2009). Впровадження інтерактивних методик навчання як складова процесу трансформації освіти. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*, 157, 151 – 156.

6. Терлецька, Ю.М. (2016). Залежність ефективності фахової діяльності викладачів вищої школи від їх стилю управління. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*, 3(20), 87 – 93.

7. Bota, O.A., & Tulbure, C. (2017). The Relationship Between Leadership Styles

and Pupils' School Results. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 23, 460-467.

8. Cheung, R., Reinhardt, T., Stone, E., & Little, J. W. (2018). Defining teacher leadership. *Phi Delta Kappan*, 100(3), 38 – 44.

9. Dahar, M.A., Faize, F.A., Niwaz, A., Hussain, M.A., & Zaman, A. (2010). Relationship between the Leadership Styles and Academic Achievement at the Secondary Stage in Punjab. *International Journal of Academic Research*, 2(6), 459 – 462.

10. Palamarchuk, O. (2015). The leading role of teachers in the development of higher education. *International journal of University and Leadership*, 1, 37 – 41.

11. Szeto, E., & Cheng, A. Y.-N. (2018). Principal-teacher interactions and teacher leadership development: beginning teachers' perspectives. *International Journal of Leadership in Education*, 21(3), 363 – 379.

12. Von Esch, K.S. (2018). Teacher leaders as agents of change. Creating contexts for instructional improvement for english learner students. *Elementary School Journal*, 119(1), 152-178.

13. Zacher, H., & Johnson, E. (2015). Leadership and creativity in higher education. *Studies in Higher Education*, 40(7), 1210 – 1225.

References:

1. Byelyayeva, O.M. (2017). *Pedagogichne spilkuvannya vykladacha*

vy`shhoyi shkoly` : sty`li ta modeli [A university teacher's pedagogic communication: styles and models]. V Aktual`ni py`tannya lingvisty`ky`, profesijnoyi lingvody`dakty`ky`, psy`xologiyi i pedagogiky` vy`shhoyi shkoly` : zbirny`k statej II Vseukr. nauk.-prakty`chn. konferenciyi (pp. 15 – 21). Poltava: VDNZU «UMSA» [in Ukrainian]

2. Zhdanova-Nedil`ko, O. (2013). *Majsternist` pedagogichnogo dialogu yak osnovy` dy`dakty`chnoyi komunikaciyi pry` pidgotovci majbutn`ogo vchy`telya* [Skillfulness in pedagogic dialogue as a foundation of didactic communication when training a teacher-to-be]. Vy`toky` pedagogichnoyi majsternosti, 12, 70 – 75 [in Ukrainian]

3. Zyazyun, I.A., Kramushhenko, L.V. & Kry`vonos, I.F. (1997). *Pedagogichna majsternist`* [Pedagogic skillfulness]. K.: Vy`shha shkola [in Ukrainian]

4. Kozlova, O.S. (2013). *Social`no-psy`xologichni chy`nny`ky` profesijnogo imidzhu vy`kladacha vnz* [Socio-psychological constituents of a university teachers professional image]. Aktual`ni problemy` psy`xologiyi, 4(9), 191 – 200 [in Ukrainian]

5. Savchuk, O.V. (2009). *Vprovadzhennya interakty`vny`x metody`k navchannya yak skladova procesu transformaciyi osvity`* [Introduction of interactive teaching methods as an element of the education's transformation process]. Visny`k Cherkaskogo universy`tetu. Seriya Pedagogichni nauky`, 157, 151 – 156 [in Ukrainian]

6. Terlec`ka, Yu.M. (2016). *Zalezhnist` efekty`vnosti faxovoyi diyal`nosti vy`kladachiv vy`shhoyi shkoly` vid yix sty`lyu upravlinnya* [Dependence of university teachers' professional activities on their managerial style]. Naukovy`j visny`k Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya Psy`xologichni nauky`, 3(20), 87 – 93 [in Ukrainian]

7. Bota, O.A., & Tulbure, C. (2017). The Relationship Between Leadership Styles and Pupils' School Results. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 23, 460-467.

8. Cheung, R., Reinhardt, T., Stone, E., & Little, J. W. (2018). Defining teacher leadership. *Phi Delta Kappan*, 100(3), 38 – 44.

9. Dahar, M.A., Faize, F.A., Niwaz, A., Hussain, M.A., & Zaman, A. (2010). Relationship between the Leadership Styles and Academic Achievement at the Secondary Stage in Punjab. *International Journal of Academic Research*, 2(6), 459 – 462.

10. Palamarchuk, O. (2015). The leading role of teachers in the development of higher education. *International journal of University and Leadership*, 1, 37 – 41.

11. Szeto, E., & Cheng, A. Y.-N. (2018). Principal-teacher interactions and teacher leadership development: beginning teachers' perspectives. *International Journal of Leadership in Education*, 21(3), 363 – 379.

12. Von Esch, K.S. (2018). Teacher leaders as agents of change. Creating contexts for instructional improvement for english learner students. *Elementary School Journal*, 119(1), 152 – 178.

13. Zacher, H., & Johnson, E. (2015). Leadership and creativity in higher education. *Studies in Higher Education*, 40(7), 1210 – 1225.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Микола Лютий

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка
І. Зязюна, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
E-mail: liutynikolai@gmail.com

УЯВЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРО ПОКАЗНИКИ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Анотація. В статті розглянуто поняття «лідерська компетентність» в контексті діяльності викладача закладу вищої освіти як особистісне утворення, що забезпечує професійну успішність та прагнення до саморозвитку. На основі теоретичного аналізу продемонстровано, що основними структурними компонентами лідерської компетентності є лідерські якості, знання, уміння та цінності. Визначено, що базовим структурним елементом лідерської компетентності є лідерські якості, які забезпечують спрямованість особистості на подальший саморозвиток лідерських знань та умінь. Висвітлено результати дослідження за участі викладачів закладів вищої освіти та магістрантів (майбутніх викладачів з педагогіки вищої школи), що присвячене вивченню уявлень респондентів про показники лідерської компетентності. Якісний аналіз проведеного дослідження вказує на те, що майбутні викладачі вищої школи мають досить стереотипні уявлення про лідерську компетентність, при цьому вони не враховують велику кількість її значущих показників.

Ключові слова: лідер, лідерська компетентність, показники лідерської компетентності, викладач вищої школи, магістрант, професійний розвиток.

Mykola Liutyi

post-graduate student of the Department of Pedagogy and Psychology of Management of Social Systems named after I. Ziaziun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine
E-mail: liutynikolai@gmail.com

PERCEPTIONS OF THE PARTICIPANTS OF THE EDUCATION PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION ABOUT LEADERSHIP COMPETENCE INDICATORS OF THE FUTURE LECTURER

Abstract. The article deals with the notion of "leadership competence" in the context of the activity of a lecturer of a higher education institution as a personal formation, which ensures professional success and the desire for self-development. Based on theoretical analysis, it has been demonstrated that the main structural components of leadership competence are leadership qualities, knowledge, skills and values. It is determined that the basic structural element of

© Микола Лютий, 2019

leadership competence are leadership qualities that ensure the orientation of the individual to further self-development of leadership knowledge and skills. The results of the research with the participation of lecturers of higher education institutions and undergraduates (future lecturers of higher education) are devoted to the study of respondents' perceptions of indicators of leadership competence. The qualitative analysis of the conducted research indicates that the future teachers of higher education have rather stereotypical ideas about leadership competence, at the same time they do not take into account a large number of its significant indicators.

Key words: leader, leader competence, lecturer of higher education institution, indicators of leadership competence, undergraduate students, professional development.

Николай Лютый

**ПРЕДСТАВЛЕНИЯ УЧАСТНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ О ПОКАЗАТЕЛЯХ ЛИДЕРСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ**

***Аннотация.** В статье рассмотрено понятие «лидерская компетентность» в контексте деятельности преподавателя учреждения высшего образования как личностное образование, обеспечивающее профессиональную успешность и стремление к саморазвитию. На основе теоретического анализа показано, что основными структурными компонентами лидерской компетентности являются лидерские качества, знания, умения и ценности. Определено, что базовым структурным элементом лидерской компетентности являются лидерские качества, которые обеспечивают направленность личности на дальнейшее саморазвитие лидерских знаний и умений. В статье освещены результаты исследования с участием преподавателей высших учебных заведений и магистрантов (будущих преподавателей по педагогике высшей школы), которое было посвящено изучению представлений респондентов о показателях лидерской компетентности. Качественный анализ результатов исследования указывает на то, что будущие преподаватели высшей школы имеют достаточно стереотипные представления о лидерской компетентности и не учитывают большое количество ее значимых показателей.*

***Ключевые слова:** лидер, лидерская компетентность, преподаватель высшей школы, показатели лидерской компетентности, магистранты, профессиональное развитие.*

Mykola Liutyi

An extended abstract of a paper on the subject:

“Perceptions of the participants of the education process of higher education institution about leadership competence indicators of the future lecturer”

***Problem setting.** The Laws of Ukraine "On higher education" (2014) state that participants in the educational process have the right to academic freedom, which implies*

"the independence of participants in the educational process during the conduct of pedagogical, scientific and / or innovation activity ". It is academic freedom that

guarantees the continuous development of a lecturer on an individual trajectory, which allows him to take into account his interests, knowledge, skills, existing competencies and provides a continuous movement towards professional self-development in the scientific and pedagogical field. At the same time, the institutional autonomy of universities, enshrined in the aforementioned laws, according to several researchers, may act as a limiting factor for the realization of academic freedoms of lecturers, substantially reducing the possibilities of professional self-realization. In such a light, academic freedoms become inadequate, and the right that a lecturer has to fight in the face of administrative barriers.

In order to realize academic freedoms in a modern university, a high school lecturer should have a formed leadership competence that will manifest itself at all levels from personality traits to prevailing knowledge, skills and leadership behaviors. And this competence should be formed even while studying in the magistracy.

Recent research and publications analysis. Today, in the scientific literature, several directions can be found in defining the notion of "competence". Domestic scientists see in the concept of "competence": 1) the personality trait, which determines its ability to implement certain aspects of professional activity (M. Golovan); 2) the direction and ability of a specialist to fully realize the potential in the process of professional activity (Yu. Tatur); 3) the ability of a specialist to realize existing knowledge, skills and abilities, as well as a constant search for ways of self-development and self-improvement (I. Agapov, S. Shishov); 4) experience-based system of knowledge, skills, professional and personal qualities and professional norms and models of specialist's behavior (T. Hura). Summarizing these definitions we can state that competence is an organized system of

knowledge, skills and personal qualities of a person, supported by successful experience of their use and ensure the high efficiency of professional human activity and readiness for constant self-development.

In recent foreign studies, the emphasis is on the study of skills and behavioral manifestations of leadership as indicators of established leadership competence. In domestic studies, the prevailing view is that leadership competence is a complex formation, which includes personality traits, knowledge and skills, and behavioral patterns.

Paper objective is to provide theoretical substantiation and empirical verification of the structure and indicators of leadership competence of the future lecturer of higher education institution.

Paper main body. A questionnaire was developed for interviewing respondents, in which the participants of the study needed to assess the significance of different indicators of leadership competence, which were grouped into four blocks in accordance with the abovementioned structure of leadership competence. The study used a 10-point scale.

The first block contained the psychological qualities of the leader. This list includes: intelligence, extraversion, self-consciousness, emotional stability, openness, motivation, social intelligence, reflectivity, emotional intelligence. The second unit included leadership skills: the ability to solve problems, interact with others, plan, perform social assessment, behavioral flexibility, motivation. The third block included the knowledge of the leader: knowledge of theories of leadership, leadership styles and opportunities for their application in different situations, team management technologies, rules and laws of management, conflict resolution, emotional management techniques. The fourth unit contained the values of the leader and included a list of values: respect for others, service to others, honesty, justice, community.

All proposed indicators of leadership skills of a high school lecturer were highly praised by respondents belonging to a group of lecturers. For any of the indicators, their score was not lower than 7.5 points, which indicates the correctness of the determined indicators in the structure of leadership competence. The analysis of the results showed that the future lecturers are characterized by somewhat distorted ideas about the importance of many indicators of leadership competence in the activities of the leading lecturer.

Conclusions of the research. The study of ideas about the importance of leadership competency indicators has shown that future lecturers underestimate the importance of reflexivity, self-awareness, motivation, planning, social assessment, theoretical knowledge and values of service and community in the activities of the leader.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В Законі України «Про вищу

освіту» (2014р.) визначено, що учасники освітнього процесу мають право на академічну свободу, що передбачає «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності» (стаття 1) [6]. Саме академічна свобода є запорукою неперервного розвитку викладача за індивідуальною траєкторією, що дозволяє враховувати його інтереси, знання, вміння, наявні компетентності та забезпечує неперервний рух до професійного саморозвитку в науковій та науково-педагогічній сфері. Разом з тим, інституційна автономія університетів, що закріплена згаданими вище законами, на думку ряду дослідників (Н. Давидової, Н. Маслової, О. Линовицької), може

Обviously, without understanding the importance of these indicators of leadership competence, future lecturers of higher education will not seek their development, which will impede the manifestation of their leadership potential in professional activities.

The conducted theoretical analysis points to the lack of comprehensive empirical research on the leadership competence of high school teachers, therefore, we believe that the most significant areas of further research on a specific topic are: 1) an empirical study of the level of development of leadership competence of high school teachers; 2) an empirical study of the formation of leadership competences of future teachers of higher education; 3) empirical verification of the theoretical model of leadership competence of a teacher of higher education using methods of multidimensional mathematical statistics.

виступати обмежувальним фактором для реалізації академічних свобод викладачів, суттєво звужуючи можливості професійної самореалізації. Тому академічні свободи стають не даністю, а тим правом, яке викладач вищої школи має виборювати, зіштовхуючись із адміністративними перепонами [4, 9, 10].

Актуальність теми дослідження визначається одним із основних завдань Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, а саме необхідністю «трансформації університетів у центри незалежної думки, які здатні підготувати професіоналів та згенерувати ідеї для прискореної модернізації країни» [7, с. 10]. Така трансформація можлива лише за рахунок реалізації академічної свободи викладачів, необхідною умовою якої є високий рівень лідерської компетентності. На думку українських науковців С. Калашнікової та О. Романовського, запорукою професійного розвитку сучасного викладача є лідерство, що

реалізується в науковій та науково-педагогічній роботі сучасного фахівця [7, с.11,11, с. 65]. Т. Гура та І. Костира підкреслюють, що запорукою самореалізації фахівця виступають лідерський потенціал та лідерська позиція особистості [11, с. 33]. Саме лідерство, що проявляється у професійній діяльності фахівця виступає в ролі рушійної сили, що здатна переборювати адміністративні перепони та втілювати в життя інноваційні підходи у викладанні та науково-дослідній роботі викладача вищої школи. При цьому, наявності лише лідерського потенціалу чи лідерських якостей у педагога вищої школи недостатньо. Для реалізації академічних свобод в умовах сучасного університету педагог вищої школи має володіти сформованою лідерською компетентністю, що буде проявлятися на всіх рівнях від особистісних рис до сформованих знань, навичок та лідерських моделей поведінки. І формуватися така компетентність має ще під час навчання в магістратурі. Варто підкреслити, що лідерська компетентність можлива лише у випадку свідомого ціннісного ставлення фахівця до лідерства та усвідомлення себе як лідера. Тому, на нашу думку, стартовою позицією в дослідженні лідерської компетентності майбутніх викладачів вищої школи має виступати дослідження уявлень магістрантів педагогіки вищої школи щодо змісту та структури дефініції «лідерська компетентність».

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема лідерства широко досліджується українськими вченими: Б. Головешко (формування лідерських якостей майбутніх менеджерів), Т. Гурою (лідерський потенціал), С. Калашніковою (інституційне лідерство), В. Міляєвою (освітнє лідерство),

О. Паламарчук (викладання на засадах лідерства), О. Пономарьовим (етичні та моральні проблеми лідерства в освіті), О. Романовським (лідерство в освіті, бізнесі, державному управлінні), С. Резнік (розвиток організаційних та лідерських здібностей). Лідерська компетентність досліджується переважно в контексті професійної діяльності фахівця, зокрема вивчаються умови формування лідерської компетентності підприємців (О. Єрмоленко, В.Лугова), військових (О. Безлущка), лікарів (О. Ткачук), державних службовців (І. Козюра). І хоча дослідниками здійснювалися спроби дослідження процесу розвитку лідерської компетентності майбутніх викладачів вищої школи (В. Марченко, В. Хвисюк), зміст та структура даного явища залишаються не обґрунтованими.

Тема лідерської компетентності досліджується зарубіжними вченими більше двох десятиліть, зокрема вивчаються: місце та роль лідерських якостей та атрибутів у структурі лідерської компетентності (С. Заккаро, К. Кемп, П. Бейдер) [19]; вплив лідерської компетентності на ефективність діяльності (В. Пілайнен, Т. Ківенен, Дж. Ламінтананен) [18]; лідерські навички в структурі лідерської компетентності (А. Перейра, М. Пестана, П. Олівейра) [15]. Зарубіжні вчені переважно зосереджені на вивченні впливу лідерської компетентності на успішність діяльності і не вивчають умови та принципи її формування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Аналіз останніх публікацій робить очевидним відсутність єдиного підходу до розуміння сутності та змісту показників лідерської компетентності викладача закладу вищої освіти, що суттєво утруднює розробку та перевірку педагогічних умов її

формування. Оскільки лідерську компетентність можливо формувати тільки в умовах свідомого ставлення майбутніх викладачів закладів вищої освіти до лідерства, на перший план виходить потреба у дослідженні уявлень учасників освітнього процесу закладу вищої освіти про лідерську компетентність та її показники.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в емпіричному вивченні уявлень учасників освітнього процесу про показники лідерської компетентності майбутнього викладача закладу вищої освіти.

Згідно з метою статті визначені такі завдання:

1. Проаналізувати поняття «компетентність» та «лідерська компетентність».

2. На основі теоретичного аналізу визначити показники лідерської компетентності.

3. Емпірично дослідити уявлення учасників освітнього процесу про значущість показників лідерської компетентності викладача вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні в науковій літературі можна констатувати існування декількох напрямів у визначенні поняття «компетентність». Розглянемо напрацювання вітчизняних вчених щодо визначення поняття «компетентність». Компетентність – це :

1) риса особистості, що обумовлює її здатність до реалізації певних аспектів професійної діяльності (М. Головань) [2, с. 24];

2) спрямованість та здатність фахівця до повної реалізації потенціалу в процесі здійснення професійної діяльності (Ю. Татур) [13, с. 20];

3) здатність фахівця до реалізації наявних знань, вмінь та навичок, а також постійний пошук шляхів саморозвитку та самовдосконалення (І. Агапов, С. Шишов) [14, с. 59];

4) відпрацьована досвідом система знань, умінь, навичок, професійно-особистісних якостей та професійних норм і моделей поведінки спеціаліста (Т. Гура) [3, с. 46].

Узагальнюючи вище згадані дослідження, можемо констатувати, що компетентність являє собою організовану систему знань, вмінь, навичок та особистісних якостей людини, що підкріплюються успішним досвідом їх використання та забезпечують високу ефективність професійної діяльності людини та готовність до постійного саморозвитку. Як і будь-яке інше системне утворення, компетентність може існувати тільки внаслідок наявності високого рівню розвитку усіх її компонентів. Саме системність робить компетентність стійкою для зовнішніх впливів і забезпечує не тільки успішність діяльності фахівця, а й його здатність опиратися неконструктивним проявам у діяльності інституцій, до яких він належить.

Досліджуючи зміст поняття освітнього лідерства, португальські вчені А. Перейра, М. Пестана та П. Олівейра дійшли висновку, що складовими лідерської компетентності виступають: 1) здатність до лідерської поведінки та прийняття рішень; 2) розвинені навички міжособистісної взаємодії; 3) наявність етичної компетентності; 4) інтегрованість у життя організації. Описані показники були визначені авторами на основі емпіричного дослідження, що охоплювало опитування учасників освітнього процесу з наступною факторизацією даних, що й призвела до формування такої структури. Дослідники звертають увагу, що саме ці показники

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

забезпечує сформованість паттернів лідерства, які є свідченням сформованої лідерської компетентності [15, с. 894].

Лідерська компетентність розглядається через призму умінь фахівця В. Пілайненом та Т. Ківіненом. Зокрема вони виділяють три групи умінь: фахові уміння (вузько спеціальні вміння, що належать до конкретної професійної сфери), операційні уміння (пов'язані з організацією та самоорганізацією діяльності незалежно від її сфери), загальні лідерські уміння (вирішення проблем, постановка цілей, комунікація та ін.) [18, с. 96].

В роботах закордонних науковців переважає акцент на вивченні умінь та поведінкових проявів лідерства як показників сформованої лідерської компетентності. У вітчизняних же дослідженнях, переважає думка, що лідерська компетентність являє собою складне утворення, що містить і особистісні риси, і знання, і навички, і поведінкові патерни. Так, В. Кульчицький визначає лідерську компетентність як «сукупність особистісних якостей молодого людини (ціннісно-смыслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом її діяльності в певній соціально і особистісно-значущій сферах». Важливим є те, що лідерська компетентність, на думку дослідника не може розглядатися у відриві від його професійної діяльності [8, с. 69].

Підтримує думку попереднього науковця О. Бойко в контексті дослідження лідерської компетентності майбутніх офіцерів. Так, на його думку, «Лідерська компетентність – це складова професійної компетентності офіцера, інтегральна характеристика його професійної здатності й готовності кваліфіковано провадити лідерську діяльність відповідно до фахової кваліфікації на основі системи професійних знань, навичок, умінь і досвіду лідерської поведінки, емоційного інтелекту, комале-

ксу сформованих лідерських цінностей, мотивів, еталонів, ставлень, якостей і корпоративної культури» [1, с. 15]. Як і в попередньому дослідженні акцент робиться на інтегрованості лідерської компетентності в професійну діяльність фахівця і розглядається невідривно від неї.

Досліджуючи показники лідерської компетентності менеджерів освіти, В. Жигір визначила чотири компоненти:

- знання в сфері лідерства, що містять не тільки емпіричні знання, отримані в ході управлінської діяльності, а й теоретичні (теорії лідерства, технології лідерського впливу, теорії лідерських стилів тощо), які виступають у ролі інструментів аналізу власної лідерської поведінки;

- уміння в сфері лідерства, що містять уміння самоорганізації та самоуправління, командної роботи, ефективної комунікації, делегування, розв'язання конфліктів, мотивування, генерування нових ідей, тощо;

- здатності в сфері лідерства, а саме: здатності до постійного руху вперед, прийняття складних рішень, досягнення цілей, ефективної взаємодії, формування команди;

- якості особистості, до яких було віднесено психологічну надійність, емоційний інтелект, адекватну самооцінку, високу мотивацію досягнення, відповідальність та ін. [5, с. 36].

Узагальнюючі наведені вище підходи, ми виділили чотири структурні складові лідерської компетентності: психологічні якості особистості, лідерські уміння, знання в сфері лідерства та лідерські цінності.

Для оцінки уявлень учасників освітнього процесу закладу вищої освіти про структуру лідерської компетентності було проведено пілотажне дослідження, на основі якого сформовано три вибірки

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

дослідження, до яких увійшли 26 викладачів вищої школи (досвід роботи на науково-педагогічних посадах варіюється від 8 до 31 року) та 48 магістрантів першого та другого років навчання за спеціальностями «Педагогіка вищої школи» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» та «Педагогіка» Харківської державної академії фізичної культури та спорту. Репрезентативність вибірки забезпечувалася: 1) залученням учасників освітнього процесу двох різних закладів вищої освіти; 2) залученням представників різних вікових категорій; 3) формуванням складної стратифікованої вибірки з використанням рандомізації.

Перед здійсненням дослідження було також проведено опитування 48 магістрантів, в ході якого необхідно було оцінити рівень лідерської компетентності педагогів за 5-бальною шкалою: 1 – лідерська компетентність нерозвинена, 5 – лідерська компетентність розвинена на дуже високому рівні. На основі цього опитування викладачі були розділені на 2 групи: «викладачі – лідери» (середній бал 3,5 і вище) – 12 осіб, «викладачі – не лідери» (середній бал 3,4 та нижче) – 14 осіб.

Для опитування респондентів було розроблено анкету, в якій учасникам дослідження необхідно було оцінити значущість різних показників лідерської компетентності, що були згруповані в чотири блоки згідно з визначеною вище структурою лідерської компетентності.

Перший блок містив психологічні якості лідера. Перелік якостей лідера було сформовано згідно з результатами досліджень С. Заккаро, К. Кемпа та П. Бейдера, які склали перелік якостей на основі мета-аналізу досліджень, присвячених

лідерству [19, с. 104]. До цього переліку входять такі показники: інтелект, екстраверсія, самосвідомість, емоційна стабільність, відкритість, мотивація, соціальний інтелект, рефлексивність, емоційний інтелект.

Другий блок містив лідерські уміння, перелік яких було складено на основі моделі лідерських умінь М. Мамфорда та С. Заккаро, і включає в себе: уміння вирішувати проблеми, взаємодіяти з іншими, планувати, здійснювати соціальну оцінку, поведінкову гнучкість, мотивування себе та інших [16, с. 13].

Третій блок містив знання лідера, що були визначені на основі описаної вище моделі лідерської компетентності В. Жигірь. До знань лідера було віднесено: знання теорій лідерства, стилів лідерства та можливостей їх застосування в різних ситуаціях, технологій командного управління, правил та законів менеджменту, шляхів розв'язання конфліктів, технік управління емоціями [5, с. 36].

Четвертий блок містив цінності лідера та включав перелік цінностей сформований П. Нортхаусом: повага до інших, служіння іншим, чесність, справедливість, спільність [17, с. 331-334].

Під час проведення анкетування респондентам пропонувалося оцінити значущість кожної з характеристик за 10-бальною шкалою, де 1 бал – характеристика зовсім не потрібні педагогу-лідеру, 10 – характеристика обов'язково потрібна педагогу-лідеру. На основі дослідження було здійснено порівняльний аналіз уявлень педагогів вищої школи зі стажем та магістрантів-майбутніх викладачів вищої школи (табл.1).

*ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА,
УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ*

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз уявлень учасників освітнього процесу закладу вищої освіти про значущість показників лідерської компетентності

Показник	Середня оцінка значущості (в балах)		
	Магістранти (n=48)	Викладачі- лідери (n=12)	Викладачі-не лідери (n=14)
Якості лідера			
Інтелект	8,6	8,9	9,1
Екстраверсія	9,2	7,6	8,1
Самосвідомість	6,4	8,5	8,2
Емоційна стабільність	7,8	8,8	8,2
Відкритість	9,2	8,9	8,4
Мотивація	7,3	9,4	8,2
Соціальний інтелект	8,7	8,9	8,7
Рефлексивність	7,8	9,2	8,4
Емоційний інтелект	9,3	9,2	9,4
Уміння лідера			
Вирішення проблем	8,3	9,5	8,4
Ефективна взаємодія з іншими	8,7	8,8	8,8
Планування	7,2	9,3	8,8
Соціальна оцінка	6,2	8,8	7,5
Поведінкова гнучкість	7,6	8,1	8,3
Самотивація	7,9	9,2	8,5
Мотивація інших	9,2	9,1	9,3
Знання лідера			
Теорії лідерства	3,6	7,5	6,2
Стилі лідерства	6,1	8,3	8,1
Технології командної взаємодії	7,5	8,4	8,2
Правила та закони менеджменту	4,1	7,9	6,2
Шляхи розв'язання конфліктів	9,1	9,0	8,8
Техніки управління емоціями	8,2	8,5	7,6
Цінності лідера			
Повага до інших	8,8	9,3	8,5
Служіння іншим	6,1	7,5	6,5
Чесність	9,3	9,4	9,1
Справедливість	8,5	8,8	8,6
Спільність	4,3	8,2	5,4

Всі запропоновані показники лідерської компетентності викладача вищої школи були високо оцінені респондентами, що входять до групи викладачів-лідерів. За

жодним з показників їхня оцінка не була нижчою за 7,5 балів, що вказує на коректність визначених показників у структурі лідерської компетентності.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

Порівняльний аналіз результатів дослідження вказує на те, що при оцінці якостей викладача з розвинутою лідерською компетентністю респонденти всіх трьох груп дають схожі результати за показниками. Вони вказують на такі складові лідерської компетентності, як: інтелект (загальна сума знань, вмінь, навичок), відкритість, соціальний інтелект (сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії), емоційний інтелект (група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних і емоцій оточуючих). Отже, всі учасники освітнього процесу однаково високо оцінюють значущість цих показників у структурі лідерської компетентності. Разом з тим є й розбіжності. Так, викладачі-лідери вище, ніж представники двох інших груп респондентів оцінюють значущість самосвідомості, емоційної стабільності, рефлексивності та мотивації.

При оцінці умінь лідера оцінки виявилися схожими за показниками: ефективна взаємодія з іншими, поведінкова гнучкість, мотивація інших. Викладачі-лідери оцінюють вище, ніж респонденти інших груп значущість умінь вирішення проблем, планування, соціальної оцінки, самомотивації.

Оцінюючи важливі для компетентного лідера знання, респонденти всіх трьох груп приблизно однаково визначили значущість знань технологій командної взаємодії, шляхів розв'язання конфліктів, технік управління емоціями. Викладачі-лідери вище, ніж респонденти інших груп оцінюють значущість знань теорій лідерства, стилів лідерства, правил та законів менеджменту.

При оцінці цінностей необхідних компетентному лідеру близькими виявилися оцінки респондентів трьох груп за показниками: повага до інших, чесність,

справедливість. Викладачі-лідери вище, ніж респонденти інших груп оцінюють цінність служіння іншим та цінність спільності.

Таким чином, аналіз результатів показує, що магістранти-майбутні викладачі педагогіки вищої школи характеризуються дещо викривленими уявленнями про значущість багатьох важливих показників лідерської компетентності в діяльності педагога-лідера.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В ході проведеного дослідження нами зроблені наступні висновки:

1) компетентність являє собою організовану систему знань, вмінь, навичок та особистісних якостей людини, що підкріплюються успішним досвідом їх використання та забезпечують високу ефективність професійної діяльності людини та готовність до постійного саморозвитку;

2) лідерська компетентність – це багатокомпонентне утворення, що містить лідерські якості, уміння та знання і цінності, вона є рисою особистості, що забезпечує професійну успішність особистості та прагнення до постійного саморозвитку і навчання;

3) дослідження уявлень про значущість показників лідерської компетентності показали, що майбутні викладачі вищої школи недооцінюють значущість рефлексивності, самосвідомості, мотивації, планування, соціальної оцінки, теоретичних знань та цінностей служіння та спільної діяльності лідера. Очевидно, це пов'язано з тим, що не розуміючи важливості цих показників в структурі лідерської компетентності, майбутні викладачі-педагоги вищої школи не будуть прагнути до їхнього розвитку, що в майбутньому перешкоджатиме проявам

*ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА,
УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ*

їхнього лідерського потенціалу в професійній діяльності.

Проведений аналіз вказує на недостатню розробку комплексних емпіричних досліджень лідерської компетентності викладачів вищої школи, тому вважаємо, що найбільш значущими напрямками подальших досліджень із

визначеної тематики є: проведення емпіричного дослідження щодо рівня розвитку лідерської компетентності та її сформованості у майбутніх педагогів вищої школи; емпірична перевірка теоретичної моделі лідерської компетентності педагога вищої школи з використанням методів багатовимірної математичної статистики. Навчальний посібник. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети». 44 с.

Список літератури:

1. Бойко, О. (2017) Ціннісна концепція формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України у ВВНЗ. *Військова освіта*. № 2. С. 7–18.
2. Головань, М.С. (2008) Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду [Текст]. Вища освіта України. № 3. С. 23–30.
3. Гура, Т.В. (2011) Дослідно-експериментальна перевірка впровадження моделі формування управлінської компетентності у випускників електромашинобудівних спеціальностей. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. Х. : НТУ «ХП». Вип. 1. С. 45–54.
4. Давидова, Н. (2018) Академічна свобода та автономія закладу вищої освіти. *Цивільне право і процес*. №6. С. 21–24.
5. Жигір, В. І. (2015) Сутність та зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 130. С. 34–37.
6. Закон України «Про вищу освіту». (2014) *Відомості Верховної Ради України*. № 1556-VII
7. Калашнікова, С.А. (2016) Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти:
8. Кульчицький, В. (2018) Патріотизм як фактор формування лідерської компетентності молодшої людини. *Молодь і ринок* № 6 (163). С. 66–71.
9. Линовицька, О. (2011) Академічні свободи та університетська автономія. *Вища освіта України*. № 3. С. 27–31.
10. Маслова, Н. Г. (2012) Зміст і структура академічної свободи з урахуванням ролі відповідних суб'єктів у науково-освітньому процесі. *Форум права* № 4. С. 646–652.
11. Романовський, О.Г., Гура, Т. В., Резнік, С. М., Панфілов, Ю. І, Черкашин, А. І., Костира, І. В. & Бондаренко, В. В. (2018) Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. Х.: НТУ«ХП». 195 с.
12. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (2014) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%202011_11_2014.pdf.
13. Татур, Ю.Г. (2004) Компетентність в структурі моделі качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*. № 3. с. 20– 26.
14. Шишов, С.Е. & Агапов, И.Г. (2002) Компетентностный подход к образованию: прихоть или необходимость? *Стандарты и мониторинг в образовании*. №2. С. 58–62.

15. Parreira, A., Pestana, M. & Oliveira, P. (2018) Assessing educational leadership: a competence-complexity based test. *Ensaio: aval.pol.públ.Educ.* № 26. P. 890 – 910.
16. Mumford, M. D. Zaccaro, S. J., Harding, F. D., Jacobs, T. O. & Fleishman, E. A. (2000) Leadership Skills for a Changing World: Solving Complex Social Problems. *Leadership Quarterly.* № 11(1). P. 11–35.
17. Northouse, P. G. (2016) Leadership: Theory and Practice. Peter G. Northouse. 7 th edition: Western Michigan University. 520 p.
18. Pihlainen, V., Kivinen, T. & Lammintakanen, J. (2016) Management and leadership competence in hospitals: a systematic literature review. *Leadersh Health Serv (Bradf Engl).* №29(1). P. 95–110.
19. Zaccaro, S.J., Kemp, C. & Bader, P. (2004) Leader traits and attributes. The nature of leadership. Thousand Oaks, CA: Sage. P. 101–124.
- References:**
1. Bojko, O. (2017) *Tsinnisna kontsepsiia formuvannia liders'koi kompetentnosti majbutnikh ofitseriv Zbrojnykh Syl Ukrainy u VVNZ.* [Value Concept for Forming Leadership Competence of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine]. *Vijs'kova osvita*, vol. 2, pp. 7–18 [in Ukrainian]
2. Holovan', M.S. (2008) *Kompetentsiia i kompetentnist': dosvid teorii, teorii dosvidu.* [Competence and competence: experience of theory, experience theory]. *Vyscha osvita Ukrainy*, vol.3, pp. 23–30 [in Ukrainian]
3. Hura, T.V. (2011) *Doslidno-eksperymental'na perevirka vprovadzhennia modeli formuvannia upravlins'koi kompetentnosti u vypuskniviv elektromashynobudivnykh spetsial'nostej.* [Experimental-experimental verification of implementation of the model of managerial competence formation in graduates of electromechanical specialties]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nykh systemamy: filosofiia, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia*, Kh. : NTU “KhPI”, vol. 1, pp. 45–54 [in Ukrainian]
4. Davydova, N. (2018) *Akademichna svoboda ta avtonomiia zakladu vyschoi osvity.* [Academic freedom and autonomy of higher education institutions]. *Tsyvil'ne pravo i protses*, vol. 6, pp. 21–24 [in Ukrainian]
5. Zhyhir', V. I. (2015) *Sutnist' ta zmist liders'koi kompetentnosti majbutn'oho menedzhera osvity.* [The essence and content of leadership competencies of the future education manager]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Pedahohichni nauky*, vol. 130, pp. 34–37 [in Ukrainian]
6. *Zakon Ukrainy «Pro vyschu osvitu»* [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, № 1556-VII [in Ukrainian]
7. Kalashnikova, S.A. (2016) *Rozvytok liders'koho potentsialu suchasnoho universytetu: osnovy ta instrument.* [Development of leadership potential of the modern university: foundations and tools]. *Navchal'nyj posibnyk*, K.: DP «NVTs «Priorytety», 44 p. [in Ukrainian]
8. Kul'chyts'kyj, V. (2018) *Patriotyzm iak faktor formuvannia liders'koi kompetentnosti molodoi liudyny.* [Patriotism as a factor in the formation of a young person's leadership competence]. *Molod' i rynek*, vol.6 (163), pp. 66-71 [in Ukrainian]
9. Lynovyts'ka, O. (2011) *Akademichni svobody ta universytets'ka avtonomiia.* [Academic freedoms and university autonomy]. *Vyscha osvita Ukrainy*, vol. 3., pp. 27–31 [in Ukrainian]
10. Maslova, N.H. (2012) *Zmist i struktura akademichnoi svobody z urakhuvanniam roli vidpovidnykh sub'iektiv u naukovo-osvitn'omu protsesi.* [The content and

structure of academic freedom, taking into account the role of relevant actors in the scientific and educational process]. Forum prava, vol. 4., pp. 646–652 [in Ukrainian]

11. Romanovs'kyj, O.H., Hura, T. V., Reznik, S. M., Panfilov, Yu. I., Cherkashyn, A. I., Kostyria, I. V. & Bondarenko, V. V. (2018) *Formuvannia liderov koi pozytsii majbutnikh inzheneriv u zakladakh vyschoi tekhnichnoi osvity*. [Formation of leadership position of future engineers in higher technical education institutions]. Kharkiv: NTU«KhPI», 195 p. [in Ukrainian]

12. *Strategiya reformuvannya vyshchoyi osvity v Ukraini do 2020 roku* (2014). [A strategy for reforming higher education in Ukraine by 2020]. Access mode: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf. [in Ukrainian]

13. Tatur, Yu.H. (2004) *Kompetentnost' v strukture modely kachestva podgotovky spetsyalysta*. [Competence in the structure of the quality model of specialist training]. Vysshee obrazovanye sehodnia, Vol. 3., pp. 20–26 [in Russian]

14. Shyshov, S.E. (2002) *Kompetentnostnyj podkhod k obrazovaniyu: prykhot' yly neobkhodymost'*? [Competency-based approach to education: whim or necessity?]. Standarty y monitorynh v obrazovanyy, vol. 2., pp. 58–62 [in Russian]

15. Parreira, A. (2018) Assessing educational leadership: a competence-complexity based test. Ensaio: aval.pol.públ. Educ., vol. 26, pp.890–910.

16. Mumford M.D. (2000) Leadership Skills for a Changing World: Solving Complex Social Problems. *Leadership Quarterly*, vol. 11(1)., pp. 11–35.

17. Northouse, P. G. (2016) *Leadership: Theory and Practice*. 7 th edition: Western Michigan University, 520 p.

18. Pihlainen, V. (2016) Management and leadership competence in hospitals: a

systematic literature review. *Leadersh Health Serv (Bradf Engl)*, Vol. 29(1), pp. 95–110.

19. Zaccaro, S.J. (2004) *Leader traits and attributes*. Thousand Oaks, CA: Sage., pp. 101–124.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Олена Касьянова

доктор педагогічних наук, професор, завідувач, кафедра педагогіки, філософії та мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-3165-5440

E-mail: pedagogics@med.edu.ua

Ганна Швецова

кандидат педагогічних наук, старший викладач, кафедра педагогіки, філософії та мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-9298-7126

E-mail: pedagogics@med.edu.ua

Гульнара Шахова

старший викладач, кафедра педагогіки, філософії та мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-5192-783X

E-mail: pedagogics@med.edu.ua

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ
ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ**

Анотація. У статті розглянуто актуальність використання ІКТ на основі мультимедійних технологій як засобу підвищення якості навчального процесу у системі післядипломної освіти. У статті виокремлено можливості інтерактивної дошки і програмного забезпечення Smart Notebook, які можна використовувати в організації навчального процесу сучасних фахівців з охорони здоров'я в системі післядипломної освіти. Наведено приклади елементів навчально-методичного забезпечення, розроблених в середовищі програмного забезпечення Smart Notebook

Ключові слова: інтерактивна дошка, післядипломна освіта, професійна діяльність, мультимедійні технології, навчально-методичне забезпечення, програмне забезпечення Smart Notebook.

Olena Kasyanova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head, Department of Pedagogy, Philosophy and Language Training, Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education; Ukraine

Email: pedagogics@med.edu.ua

Hanna Shvetsova

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pedagogy, Philosophy and Language Training, Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education; Ukraine

Email: pedagogics@med.edu.ua

© Олена Касьянова, Ганна Швецова, Гульнара Шахова, 2019

Hulnara Shahova

Senior Lecturer, Department of Pedagogy, Philosophy and Language Training, Kharkiv
Medical Academy of Postgraduate Education; Ukraine
Email: pedagogics@med.edu.ua

**INFORMATION & COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS A MEANS OF
IMPROVING THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE
SYSTEM OF POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION**

Abstract. The article discusses the relevance of the use of ICT-based multimedia technology as a means of improving the quality of the educational process in the system of postgraduate education. The article highlights the features of interactive whiteboard and Smart Notebook software, which can be used in the educational process of modern health professionals in the system of postgraduate education. Examples of teaching and methodological elements developed in the Smart Notebook software are provided.

Keywords: interactive whiteboard, postgraduate education, professional activity, multimedia technologies, teaching and methodological support, Smart Notebook software.

Елена Касьянова, Анна Швецова, Гультара Шахова

**ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК
СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В СИСТЕМЕ
ПОСЛЕДИПЛОМНОГО МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В статье рассмотрена актуальность использования ИКТ на основе мультимедиа технологий как средства повышения качества учебного процесса в системе последипломного образования. В статье выделены возможности интерактивной доски и программного обеспечения Smart Notebook, которые можно использовать в организации учебного процесса современных специалистов по здравоохранению в системе последипломного образования. Приведены примеры элементов учебно-методического обеспечения, разработанных в среде программного обеспечения Smart Notebook

Ключевые слова: интерактивная доска, последипломное образование, профессиональная деятельность, мультимедиа технологии, учебно-методическое обеспечение, программное обеспечение Smart Notebook.

Olena Kasyanova, Hanna Shvetsova, Hulnara Shahova

An extended abstract of a paper on the subject of:

**“Information & Communication Technologies as a Means of Improving the Quality of
the Educational Process in the System of Postgraduate Medical Education”**

Problem setting. Computerization is a characteristic feature of the modern world. Today, one of the significant achievements in the area of computer devices in the organization of the educational process at all levels of education is the implementation of multimedia-based ICT. One of the topical trends in the use of multimedia technologies in the educational process of modern postgraduate education has been the active introduction of interactive software and technology training complex based on the

SMART Board (interactive whiteboard) as a means of improving the quality of the educational process.

Recent research and publications analysis. Information & communication technologies and the issues of their use in education are researched by scientists and educators from almost the moment of their emergence. The analysis of scientific literature shows increased level of interactivity of modern educational technologies which affects the quality of perception of educational material.

The works of S.P. Labuts'koi, V.V. Osadchoko, V.I. Levandovycha are devoted the questions of substantiation of methods of using interactive tools in the learning process. The analysis of recent research also reveals a broad interest in the comprehensive introduction of multimedia, including the SMART Board, into the educational process at different levels of training. Researchers from the issue of implementation of multimedia in the learning process pay attention to the organizational aspects of learning and expand the experience of using these tools to achieve diverse educational goals.

Paper objective. Analysis of possibilities and disclosure features of using Smart Notebook software as a means of improving the quality of the educational process of modern healthcare professionals in the system of postgraduate education.

Paper main body. Considering the rapid growth of information that lecturers and listeners have to deal with, ICTs should ensure fast and unlimited access to it. Nowadays the ability of a person to work with streams of different kind of information especially relevant and required: selection of its contents, structuring, colorful and attractive presentation of the results of his work. These are the skills most needed in an information society environment. The lecturer should create motivation for realizing the need to use ICT both for the study of individual disciplines and for the purpose of self-education. As the well-trained specialist has a decisive influence on the effectiveness of the learning process in

general and the healthcare industry in particular, he must constantly improve his skills and be ready to use advanced technology.

On the cycles of TI, the Department of Pedagogics, Philosophy and Language Training at KhMAPE conducted a questionnaire on the readiness of the listeners to use advanced innovations in the area of ICT in their professional activity. The analyzed data showed that 71.5% of respondents are ready for this activity and have some experience in this field, 18.5% - rarely use the described technologies and 10% do not use them at all. It was also interesting that 57.8% of the respondents who are ready to use and actively use ICT innovations noted lack of their own knowledge and partial ownership of the functions and capabilities of a number of computer programs and multimedia complexes.

In order to improve the quality of the educational process of modern healthcare professionals in the system of postgraduate education, lecturers of the Department of Pedagogics, Philosophy and Language Training at KhMAPE use the features of the SMART Board and Smart Notebook software, creating on their basis elements of educational and methodological support to thematic cycles in pedagogics and languages.

Because to achieve this goal, it is often necessary to create your own products in the Smart Notebook software environment, therefore, there is a need to operate tools on a high-level. In order to optimize the process of creating our own development in the Smart Notebook software environment, in our macro approach we have gone from building "graphic primitives", on the basis of which we create "graphic invariants", which can be further combined into "graphic objects". This approach reduced time spent and unified the process of creating your own developments in the Smart Notebook software environment.

Conclusions of the research. The use of the interactive whiteboard plays a significant role in the formation of both the language and pedagogical competence of healthcare professionals, increasing the

efficiency of the educational process. We see the ways for further scientific researches in exploring the possibilities of using the interactive whiteboard in the teaching of medical disciplines.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інформатизація є характерною ознакою сучасного світу. Проникнення інформаційних ідей, засобів і технологій у виробництво, освіту, інфраструктуру та побут – це основні риси розвитку суспільства ХХІ ст. Однією з тенденцій розвитку сучасної післядипломної освіти є підвищення якості навчання за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це обумовлено виходом навчального процесу на якісно новий рівень, відповідним удосконаленням методичних підходів до організації педагогічного процесу, методичного забезпечення, а також широкими можливостями сучасних ІКТ.

Доступні для широкого загалу, саме ІКТ організують таку взаємодію суб'єктів навчання, яка мотивує і стимулює творчу та експериментальну діяльність, надаючи практично не обмежені можливості для самостійної та спільної творчої діяльності викладача та слухача.

На сьогодні одним із вагомих досягнень у сфері застосування комп'ютерних пристроїв у організації навчального процесу на всіх ланках освіти є впровадження ІКТ на основі мультимедійних технологій. Останні використовуються для створення, обробки, зберігання та візуалізації інформації за допомогою системи комплексної взаємодії візуальних і аудіо ефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з включенням сучасних технічних і програмних засобів текстової, графічної, аудіо- і відеоінформації.

Одним із актуальних напрямків використання мультимедійних технологій у навчальному процесі сучасної післядипломної освіти стало активне впровадження інтерактивного програмно-технологічного навчального комплексу на основі SMART Board (інтерактивна дошка), як засобу підвищення якості навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Підвищення якості навчання є необхідною умовою формування інформаційного суспільства та конкурентоспроможної економіки. При цьому актуальною є проблема їх раціонального використання у навчальному процесі системи вищої та післядипломної медичної освіти та самоосвіти [8]. Інформаційно-комунікаційні технології та питання їх використання в освіті досліджуються вченими та педагогами практично з самого моменту їх виникнення. Вони, як найбільш «молодий» і перспективний з точки зору дослідників вид інформаційних технологій, стали предметом великої кількості наукових досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує збільшення рівня інтерактивності сучасних технологій навчання, що впливає на якість сприйняття навчального матеріалу. Питанням обґрунтування методик застосування інтерактивних засобів у процесі навчання присвячено роботи С.П. Лабутської, В.В. Осадчого, В.І. Левандовича [3, 5, 7] та ін.

Використання у ЗВО інформаційно-комунікативних технологій дозволяє вирішити низку освітніх завдань: удосконалення методик викладання; модернізація системи навчальної діяльності тих, хто навчається, запровадження елементів наукового дослідництва, посилення їх самостійної

творчої роботи; поліпшення системи контролю якості навчання слухачів [8].

Аналіз останніх досліджень також розкриває широкий інтерес до всебічного впровадження мультимедіа, у тому числі комплексу SMART Board у навчальний процес різного рівня підготовки фахівців. У багатьох літературних джерелах детально описано призначення, компонентний склад та інструментарій цього інтерактивного навчального комплексу [2, 6]. SMART Board (інтерактивна дошка) це комплекс, до якого входять: сенсорний екран, приєднаний до персонального комп'ютера, зображення з якого передається на дошку за допомогою мультимедійного проектора. За допомогою спеціального маркера на дошці можливо викликати різні функції інтерфейсу користувача, а проектор дозволяє працювати у мультимедійній середі, поєднуючи класичну презентацію з демонстрацією інформації із Інтернету, комп'ютера або інших носіїв інформації (флеш-пам'ять, відеокамера тощо). Smart Notebook це програмне забезпечення, із широкими можливостями інструментарію по створенню занять та презентацій із різних предметних галузей.

Дослідниками з питання впровадження мультимедійних засобів у навчальний процес приділяється увага організаційним аспектам навчання та поширюється досвід використання цих засобів для досягнення різнопланових навчальних цілей [1, 6, 9].

У публікаціях наголошується, що використання інтерактивної дошки дозволяє створювати інформаційно-комунікаційне середовище, в якому можливо використовувати як традиційні, так й інноваційні педагогічні технології навчання. Комплекс надає нові можливості з організації навчального процесу, що реалізуються завдяки програмному забезпеченню комплексу, яке легко адаптується з найбільш

поширеними програмними додатками та відкриває для викладача широкі можливості по розробці інтерактивних навчальних елементів, дидактичних матеріалів, авторських навчальних програм [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На жаль, аналіз публікацій свідчить, що реальний стан по впровадженню мультимедійних технологій у навчальний процес закладів післядипломної освіти фахівців з охорони здоров'я на практиці ще далекій від бажаного рівня. Проблема полягає в тому, що поза увагою залишається питання опанування та використання можливостей програмного забезпечення Smart Notebook повною мірою, а не лише його окремих презентаційних частин. Тільки за умови повноцінного впровадження програмне забезпечення Smart Notebook може бути ефективним засобом підвищення якості навчального процесу сучасних фахівців з охорони здоров'я в системі післядипломної освіти, суттєво впливаючи на розширення спектра форм, методів і засобів обміну інформацією в процесі навчання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета даної статті, полягає в аналізі можливостей та розкритті особливостей використання програмного забезпечення Smart Notebook як засобу підвищення якості навчального процесу сучасних фахівців із охорони здоров'я в системі післядипломної освіти.

Поставлена мета реалізовуватиметься через розв'язання наступних завдань:

- дати загальну характеристику програмному забезпеченню Smart Notebook;
- виокремити можливості інтерактивної дошки і програмного забезпечення Smart Notebook, які можна використовувати в організації навчаль-

ного процесу сучасних фахівців з охорони здоров'я в системі післядипломної освіти;

- навести приклади елементів навчально-методичного забезпечення, розроблених в середовищі програми Smart Notebook.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині система освіти в Україні динамічно розвивається на всіх ступенях і рівнях, що зумовлене утвердженням нової філософії у суспільстві, яка укріплює пріоритет вільної, самостійної, такої, що саморозвивається особистості, спрямованої до творчого самовизначення. Більше того, в сценарії розвитку України як відносно молодій державі, що є інноваційним соціально-економічним комплексом, освіті відводиться роль двигуна системних змін у суспільстві, підґрунтям до яких є Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" [5].

Освітній процес у системі післядипломної медичної освіти характеризується обробкою та вивченням великих обсягів наукової інформації, що є необхідною умовою підготовки компетентних фахівців. Перед слухачем ставиться завдання не тільки засвоєння навчального матеріалу, а й аналітичного дослідження значних обсягів інформації, оскільки значне місце в діяльності фахівців з охорони здоров'я займає науково-дослідницька діяльність, яка передбачає роботу з великими масивами інформації.

Ураховуючи стрімке зростання обсягу інформації, з якою доводиться працювати викладачам і слухачам, ІКТ повинні забезпечити швидкий і необмежений доступ до неї. Нині особливо актуальними і затребуваними є вміння людини працювати з потоками різного виду інформації: відбір її змісту, структуризація, барвисте і привабливе представлення результатів своєї роботи.

Саме такі навички найнеобхідніші в умовах інформаційного суспільства. Викладач має створити мотивацію до усвідомлення необхідності застосовувати ІКТ як для вивчення окремих навчальних дисциплін, так і з метою самоосвіти. Тому всі викладачі мають активно їх використовувати.

Оскільки на ефективність процесу навчання взагалі та медичної галузі зокрема вирішальний вплив має добре підготовлений фахівець, відповідно він має постійно підвищувати свою кваліфікацію та бути готовим до використання передових технологій. Пропонуємо розглянути схему процесу професійного становлення фахівця з охорони здоров'я в умовах інформаційного суспільства (Рис. 1).

На схемі зображений процес професійного становлення фахівця з охорони здоров'я в умовах інформаційного суспільства в ідеалі. Однак, на практиці інколи доводиться спостерігати не сприйняття ІКТ та відсутність бажання занурюватися в тонкощі створення та використання власних інформаційних продуктів. Очевидно, що розв'язувати цю проблему потрібно у ЗВО та в закладах післядипломної освіти. Це можуть бути навчальні курси з кожної дисципліни на зразок „Застосування інформаційних технологій у викладанні анатомії”, або окремих модулів тем у кожній із предметних методик. У будь-якому разі ми стикаємося зі складнощами: по-перше не кожен спеціаліст у галузі інформатики готовий заглибитись у методичні тонкощі іншої предметної галузі; по-друге – фахівець з охорони здоров'я не завжди володіє достатньою інформаційною компетентністю, що дозволила б йому широко використовувати інформаційні технології. Проте основним усе ж залишається бажання суб'єктів навчального процесу вивчати та використовувати в навчальному процесі інновації із галузі ІКТ.

Рисунок 1 - Схема процесу професійного становлення фахівця з охорони здоров'я в умовах інформаційного суспільства

На циклах ТУ кафедру педагогіки, філософії та мовної підготовки ХМАПО було проведено анкетування щодо готовності слухачів використовувати передові інновації із галузі ІКТ у професійній діяльності. Проаналізовані дані засвідчили наступне: 71,5% респондентів готові до такої діяльності та мають окремі напрацювання в цьому напрямку, 18,5% - рідко звертаються до можливостей описаних технологій і 10% не використовують їх взагалі. Цікавим також стало те, що 57,8% від кількості респондентів, що готові до використання інновацій із галузі ІКТ та активно послуговуються ними відзначили несистемність власних знань та часткове володіння функціями й можливостями ряду комп'ютерних програм та мультимедійних комплексів.

Стимулюючим фактором до освоєння ІКТ стає практика використання мультимедійних продуктів, яка показує, що спеціалісти, зайняті змістом свого навчального курсу, не завжди мають можливість брати участь у процесі створення мультимедійних програм. Програмісти виконують їх без урахування досвіду педагогічної роботи, специфіки змістового параметру конкретного навчального матеріалу. Разом із тим для

педагогів-початківців необхідні добре структуровані та змістовно наповнені програми, готові до використання в реальному навчальному процесі. Відповідно досвідчений педагог не завжди готовий сприймати та використовувати навіть добре продумані готові програми, оскільки він, як педагог-професіонал, має свою концептуальну лінію, своє бачення розв'язання предметної проблеми. Окреслена проблема актуальна як для що безперервно здійснюють підвищення кваліфікації, так і для викладачів, які з ними працюють.

У будь якому разі, бажання якісно працювати, підвищувати власний професіоналізм та сучасний рівень розвитку мультимедійних технологій роблять можливим для викладача та слухача самостійно створювати мультимедійні продукти для лекції, практичного заняття чи самостійної роботи, використовуючи готовий матеріал (словники, енциклопедії; атласи, самовчителі різних мов; електронні підручники; відео-фрагменти фізичних дослідів, виконуваних вправ, побудови фігури тощо), а також своє особисте бачення, виходячи з досвіду роботи не володіючи при цьому основами

програмування. Такі заготовки занять можна зберігати, тільки завжди удосконалюючи. Перший раз створюючи мультимедійний продукт, підготовка до заняття потребує великої затрати зусиль та часу, але в майбутньому значно полегшить роботу.

Найбільш доцільно використувати мультимедійні технології на заняттях, які вимагають від викладача максимального використання наочності, а від слухача постійної уваги, а також лекцій, які несуть велике теоретичне навантаження. Зміст мультимедійного матеріалу має відповідати вимогам навчальної програми, містити не лише теоретичну, а й практичну інформацію та не перетворюватися на видовище замість навчальної роботи.

Ураховуючи вищевикладене та з огляду на швидкі темпи розвитку ІКТ, зокрема такої їх підсистеми як мультимедійні технології, можемо зазначити, що намагання окремих педагогів відсторонитись від них гальмує не лише процес засвоєння знань слухачами, а й процес професійного вдосконалення самого викладача. Тому пропонуємо більш прицільно розглянути можливості мультимедійних технологій на прикладі комплексу SMART Board та програмного забезпечення Smart Notebook, щоб краще розуміти переваги організації навчального процесу сучасних фахівців з охорони здоров'я в системі післядипломної освіти з їх застосуванням.

Актуальність впровадження в процес навчання сучасних фахівців з охорони здоров'я в системі післядипломної освіти інтерактивної дошки і програмного забезпечення Smart Notebook зумовлені низкою переваг, які дає змогу отримати застосування цих засобів: стимулювання пізнавального інтересу слухачів, комплексне використання аудіо- та візуальних ефектів у процесі навчання, підвищення рівня індивідуалізації навчання, збільшення

інформаційної ємності занять без шкоди якості засвоєння матеріалу, залученість більшої кількості каналів сприйняття навчальної інформації, використання комп'ютерного тестування, завдяки якому можна миттєво оцінити знання слухачів, розібрати помилки, запропонувати виконати схоже завдання ще раз, реалізація предметних і міжпредметних проектів різних видів: пошукового, дослідницького, творчого.

Із метою підвищення якості навчального процесу сучасних фахівців із охорони здоров'я в системі післядипломної освіти викладачі кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки ХМАПО послуговуються можливостями комплексу SMART Board та програмного забезпечення Smart Notebook, створюючи на їх основі елементи навчально-методичного забезпечення до циклів тематичного удосконалення з педагогіки та мов.

Оскільки у багатьох наукових публікаціях та самовчителях [2,6,9] досить широко висвітлено питання інструментарію програмного забезпечення Smart Notebook, ми не будемо детально зупинятися на властивостях та можливостях кожного окремого інструменту, а наведемо загальну таблицю найбільш функціональних, що дають можливість реалізувати принцип наочності в навчанні (табл. 1).

Робота з інтерактивною дошкою може проводитися у двох напрямках: 1) використання готових інтерактивних програм у процесі навчання; 2) розробка авторських програм для підвищення ефективності процесу навчання.

Оскільки для досягнення поставленої мети заняття досить часто доводиться створювати власні продукти в середовищі програмного забезпечення Smart Notebook, відповідно виникає необхідність оперування інструментарієм на високому рівні.

Таблиця 1 - Можливості інструментарію програмного забезпечення Smart Notebook

Інструменти	Можливості	Навчальний вплив
	Написати або намалювати, виділити кольором	Виділення важливих частин зображення; зосередження уваги на суттєвих складових навчального матеріалу
	Зробити позначки на екрані	Зосередження уваги на екранних об'єктах, поживлення подання навчального матеріалу; актуалізація навчального матеріалу; систематизація знань
	Вставка аудіо- та відеофрагментів	Посилення емоційного впливу, можливість обговорювати навчальний матеріал при зупинці показу відео або прослуховуванні аудіо записів.
	Обирання, перетягування й відпускання об'єктів	Групування об'єктів, визначення спільних і відмінних рис, підписи до об'єктів, перевірка на відповідність частин цілому, стимулювання асоціативного мислення.
	Виділення або приховування окремих частин екрану	Частина екрана або відповіді до завдання можна приховати до потреби.
<i>Продовження таблиці 1.</i>		
	Створення фігур	Використовується під час створення “графічних інваріантів”, які в подальшому можуть використовуватися як частини “графічних примітивів”, об'єднаних у “графічні об'єкти”.
	Відмінити або повернути останню виконану дію	Можливість повернутися на крок назад для аналізу / виправлення помилок або експериментування з об'єктом вивчення

Задля оптимізації процесу створення власних розробок в середовищі програмного забезпечення Smart Notebook, у своєму макропідході ми пішли від побудови “графічних примітивів”, на основі яких створюються “графічні інваріанти”, що далі можна об'єднувати в “графічні об'єкти”. “Графічні примітиви” були виділені спираючись на аналіз інструментарію програмного забезпечення Smart Notebook: пряма лінія; довільна лінія; овал; прямокутник; довільний об'єкт і текст. Відповідно до основних можливостей поєднання та редагування “графічних примітивів” у середовищі програмного забезпечення Smart Notebook було виділено перелік “графічних інваріантів”: стрілка; ламана; перетин прямих; багатокутник; дотична; сполучення кіл; дотик кіл. Об'єднання “графіч-

них примітивів” та “графічних інваріантів” у “графічні об'єкти” відбувалось залежно від навчальних потреб предметних галузей. Такий підхід дозволив скоротити витрати часу та уніфікувати процес створення власних розробок в середовищі програмного забезпечення Smart Notebook.

У якості зразка пропонуємо розглянути інтерактивну вправу, створену в середовищі програмного забезпечення SMART Notebook. Під час викладання циклу ТУ “Англійська мова” слухачам досить часто доводиться стикатися з необхідністю поповнення лексичного запасу та опанування новою термінологією дотичною до їх фаху. Із метою покращення запам'ятовування та розуміння значення іншомовних слів, слухачам пропонується виконання вправи “Ментальна карта” (рис. 1 а та б).

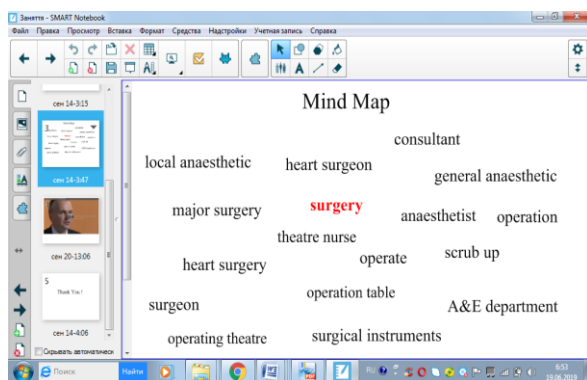

Рис. 1 а

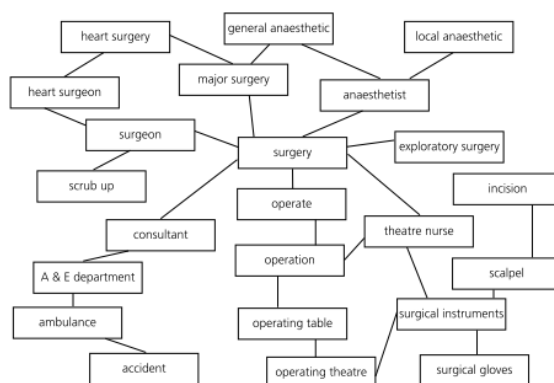

Рис. 1 б

Рисунок 1 а та б - Фрагменти вправи “Ментальна карта” в середовищі програмного забезпечення SMART Notebook

Обирається ключове слово теми, та слова і терміни пов'язані із ним. Необхідно побудувати ментальну карту з поданих слів та встановити відповідні взаємозв'язки між кожним із них. Реалізація такої вправи в середовищі програмного забезпечення SMART Notebook із використанням інтерактивної дошки сприяє не тільки кращому запам'ятовуванню, а й реалізації принципів: інтерактивності (взаємодія “інтерактивна дошка – слухач”, “інтерактивна дошка – викладач – слухач”), полісенсорності (одночасне включення в процес сприйняття та обробки інформації різних органів чуття: дотик, слух, зір), колективної взаємодії (діяльність кожного слухача активізуються шляхом співпраці в мікрогрупах або колективно).

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Застосуванням SMART-підходу спрямоване на досягнення таких цілей у процесі

навчання: S (Self Directed) – забезпечення можливостей для самостійного визначення, що саме вивчати, та ефективної організації самонавчання); M (Motived) – мотивування активної пізнавальної діяльності; A (Adaptive) – адаптування методів, місця та часу навчання для конкретного суб'єкта, який бажає придбати освітні послуги; R (Resource Free) – забезпечення вільного доступу до освітніх ресурсів; T (Technology Embedded) – перманентне забезпечення процесу навчання сучасними технологіями.

Використання інтерактивної дошки відіграє значну роль у процесі формування як мовної, так і педагогічної компетенції фахівців з охорони здоров'я, підвищуючи ефективність навчально-виховного процесу. Перспективи подальших наукових досліджень ми вбачаємо у розгляді можливостей використання інтерактивної дошки у процесі викладання дисциплін медичного профілю.

Список літератури:

1. Smart-освіта: ресурси та перспективи (2014): матеріали міжнар. наук.-метод. конф., 16 –17 жовтня 2014 р. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 350 с.

2. Бонч-Бруєвич, Г.Ф., Абрамов, В.О & Косенко, Т.І. (2007) Методика застосування технології SMART Board у навчальному процесі: навчальний

посібник. Київ: КМПУ імені Б. Д. Грінченка. 102 с.

3. Интерактивная доска SMART Board. Сайт сообщества пользователей интерактивных досок [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://smartboard.com.ua/ru/howtos/13.htm>

4. Осадчий, В. В., Осадча, К. П. & Сердюк, І. М. (2011) Використання мультимедійного проектора та електронної інтерактивної дошки в навчально-виховному процесі ВНЗ: навч.-метод. посібник. Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД". 132 с.

5. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16 жовт. 2012р. №5460-VI. [Електронний ресурс]. Режим доступа:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T113715.html

6. Лапінський, В. (2008) Робота з мультимедійною дошкою: навч. посібник. К.: Шкільний світ. 112 с.

7. Семеніхіна, О.В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до SMART-суспільства [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://irbis-nbuv.gov.ua>

8. Хвисяк, О.М., Марченко, В.Г. & Касьянова, О.М. (2018) Використання технології 3-D візуалізації у післядипломній медичній освіті на засадних принципах Stem-освіти: метод. рекомендації. Х.: ХМАПО. 36 с.

9. Якубов, С. & Якінін Я. (2011) Технології SMART та навчальні матеріали. *Hi-Tech у школі*. № 3–4. С. 8–11.

References:

1. Smart-osvita: resursy ta perspektyvy: materialy mizhnar. nauk.-metod. konf. (2014) [Smart education: resources and perspectives]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2014. 350 p. [in Ukrainian]

2. Bonch-Bruievych, H.F., Abramov, V.O & Kosenko, T.I. (2007) Metodyka zastosuvannya tekhnolohii SMART Board u navchal'nomu protsesi: navchal'nyj posibnyk. [Methods of applying SMART Board technology in the learning process: a tutorial]. K.: KMPU imeni B. D. Hrinchenka. 102 p. [in Russian]

3. Interaktivnaja doska SMART Board. Sajt soobshhestva pol'zovatelej interaktivnyh dosok [SMART Board interactive whiteboard. The site of a community of interactive whiteboard users]. [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupa: <http://smartboard.com.ua/ru/howtos/13.htm> (data obrashhenija 16.08.2019). [in Russian]

4. Osadchij, V. V., Osadcha, K. P. & Serdiuk, I. M. (2011) Vykorystannia mul'tymedijnoho proektora ta elektronnoi interaktyvnoi doshky v navchal'no-vykhovnomu protsesi VNZ: navch.-metod.

posibnyk. [Using a multimedia projector and an electronic interactive whiteboard in the educational process of universities: teaching method. manual]. Melitopol': TOV "Vydavnychij budynok MMD". 132 p. [in Ukrainian]

5. Pro priorytetni napriamy innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16 zhovt. 2012r. №5460-VI. [On Priority Areas of Innovation in Ukraine: The Law of Ukraine of 16 October. 2012]. [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupa: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T113715.html [in Ukrainian]

6. Lapins'kyj, V. (2008) Robota z mul'tymedijnoiu doshkoju: navch. posibnyk [Working with a multimedia board: tutorial. manual]. K.: Shkil'nyj svit. 112 p. [in Ukrainian]

7. Semenikhina, O.V. Novi paradyhmy u sferi osvity v umovakh perekhodu do SMART-suspil'stva [New paradigms in the field of education in the transition to the SMART-society]. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupa: <http://irbis-nbuv.gov.ua> [in Ukrainian]

8. Khvysiuk, O.M., Marchenko, V.H. & Kas'ianova, O.M. (2018) Vykorystannia tekhnolohii 3-D vizualizatsii u pisliadyplomnij medychnij osviti na zasadchikh pryntsypakh Stem-osvity: metod. rekomend. [The use of 3-D imaging technology in postgraduate medical education on the basic principles of Stem

education: a method. recommendation]. Kh.: KhMAPO. 36 p. [in Ukrainian]

9. Yakubov S. & Yakinin Ya. (2011) Tekhnolohii SMART ta navchal'ni materialy. [SMART Technologies and Study Materials]. Hi-Tech u shkoli. № 3–4. P. 8–11. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019.

Тетяна Солодовник

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-7772.993878

E-mail: solodovnik_t_a@i.ua

Жанна Богдан

кандидат психологічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-1560-9516

E-mail: janna.bogdan1979@gmail.com

Наталія Серeda

кандидат мистецтвознавства, доцент, кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-8472-0117

E-mail: sereda.nataliia.khpi@gmail.com

**ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
ВІРТУАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДІ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ**

***Анотація.** У статті розглянуто певні особливості віртуального спілкування
активних інтернет-користувачів студентського віку; проведено емпіричне
дослідження; визначено гендерні відмінності особистісних характеристик молоді під
час інтернет-комунікацій.*

***Ключові слова:** спілкування, віртуальне спілкування, віртуальна реальність,
інформаційні технології, гендер, гендерні відмінності, студентський вік, активні
інтернет-користувачі.*

Tetiana Solodovnyk

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and
Psychology of Social Systems Management of the academician I. Zyazyun, National
Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7772.993878

E-mail: solodovnik_t_a@i.ua

Zhanna Bogdan

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management of the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1560-9516

E-mail: janna.bogdan1979@gmail.com

Nataliia Sereda

Candidate of Art Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management of the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-8472-0117

E-mail: sereda.nataliia.khpi@gmail.com

GENDER DIFFERENCES OF PERSONAL CHARACTERISTICS BY VIRTUAL COMMUNICATION AMONG YOUNG STUDENTS

Abstract. The article deals with certain features of virtual communication between active Internet users of student age; an empirical study was conducted; gender differences of personal characteristics by virtual communication among young students were determined.

Key words: communication, virtual communication, virtual reality, information technologies, gender, gender differences, student age, active internet users.

Татьяна Солодовник, Жанна Богдан, Наталья Серeda

ГЕНДЕРНЫЕ ОТЛИЧИЯ ЛИЧНОСТНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ВИРТУАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ МОЛОДЕЖИ И СТУДЕНЧЕСКОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые особенности виртуального общения активных интернет-пользователей студенческого возраста, проведены эмпирические исследования; определены гендерные различия личностных характеристик молодежи в интернет-коммуникациях.

Ключевые слова: общение, виртуальное общение, виртуальная реальность, информационные технологии, гендер, гендерные отличия, студенческий возраст, активные интернет-пользователи.

Tetiana Solodovnyk, Zhanna Bogdan, Nataliia Sereda

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Gender differences of personal characteristics by virtual communication among young students”

Problem setting. Today, over a billion people on our planet use the Internet. Computers and the Internet came into human life very quickly, sometimes displacing other spheres of life. This problem is particularly serious for young people, because they are, firstly, influenced by negative trends, and secondly, quickly adapt to and catch on

everything new that modern scientific and technological progress offers.

Recent research and publications analysis. The works of E. Ilyin, Sh. Bern are dedicated to gender studies; various aspects of virtual communication were considered in the works of N. Grabar, O. Nemesh, G. Ostapenko, V. Posokhova; personal characteristics and gender aspects of communication between Internet users have been researched by such scientists as O. Goroshko, Z. Ryabikina and others.

Paper objective is to identify empirically and interpret the gender differences of personal characteristics by virtual communication among active Internet users of student age.

Paper main body. According to statistics, men are more likely to use computer technologies and the global network than women because, firstly, they are more versed in current scientific and technological advancements, and secondly, women have been forbidden to study and work for a long time. When choosing a future profession, women are more likely to choose humanities than men.

Studies of gender psychology confirm significant differences in the characteristics of male and female communications. Women during conversation are focused on receiving feedback from the interlocutor, establishing mutual understanding; they pay more attention to the appearance and facial expressions, while men's communication is aimed towards resolving specific matters. Virtual communication has many similarities with communication in the real world, but, at the same time there are many differences. First of all, it is mediated by a computer or other device, and the interaction takes place in virtual reality. A person has the opportunity to communicate without the presence of a partner, and does not communicate with the real person, but rather with someone whom the interlocutor imagines themselves to be and wants to represent. So not real people but those whom

people pretend to be take part in communication.

Particular attention should be paid to social networks where so-called friendly communication or interest-based communication takes place. It seems that one has many friends and supporters, he/she is popular and sociable, but most often, this is a false idea, and in reality the person can be completely lonely. Virtual communication creates a sense of anonymity and security, you can be frank and bold in statements and judgments, provide false information, deceive, manipulate, impersonate other people, even of another gender.

The experimental study involved male and female students, active Internet users, in the number of 128 people (67 men and 61 women).

In order to identify gender differences of personal characteristics by virtual communication among students, the Sixteen Personality Factor Questionnaire, 16 PF (R. Cattell) and the Diagnosis of emotional intelligence (N. Hall) were applied. After conducting an empirical research, a correlation between the personal characteristics of active Internet users of student age and gender was obtained.

Data obtained by R. Cattell's Sixteen Personality Factor Questionnaire correspond to the normal distribution, so the method of one-way analysis of variance was used for calculating the level of significance of differences in the obtained indicators in two groups. We estimated the probability of differences by blocks of personal characteristics: communicative, intellectual, emotional.

Conclusions of the research. Male students who communicate in the Internet actively are distinguished by the following personal characteristics: a desire to communicate, courage and spontaneity in social contacts, a need for emotional connections but with a high focus on strengthening and maintaining their independence, dominance in relationships,

emotional stability, high self-control, honesty, propensity to experimentation, initiative in relationships, initiative to control, management of nascent relationships and absolute rejection of control over oneself.

Female students, who are active Internet users, have a high orientation towards communication but with a tendency to adapt, dependence on the group, passivity in contact establishment, caution in choosing a partner, emotional instability, the

spontaneous behavior bordering on volatility, conservatism, lack of initiative in the relationship and expectation of the initiative from others, dependence on other people's opinion, which causes avoidance of responsibility.

It is revealed that women have a higher index of emotional intelligence than men, as well as its individual indicators, such as self-motivation, recognition of other people emotions.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні мережею Інтернет користується 4,39 мільярда населення нашої планети (за даними компаній We Are Social та Hootsuite) [1]. Комп'ютери і Інтернет дуже швидко увірвалися у життя людини, іноді виштовхуючи інші сфери життєдіяльності. Особливо серйозно ця проблема стосується молоді, оскільки молода людина, по-перше, піддається впливу негативних тенденцій, а по-друге, швидше пристосовується і розуміє усе нове, що пропонує сучасний науково-технічний прогрес.

Звичайно, що не можна розглядати глобальну мережу тільки з негативної точки зору. Завдяки ній багато чого стало простішим і доступнішим для людей, зокрема спілкування з рідними й близькими, що знаходяться на великій відстані, навчальна інформація (підручники, посібники, довідники, статті, тести тощо), замовлення товарів і послуг, пошук та обмін інформацією професійного та ділового характеру, можливість відкрити власний бізнес, навчатися або працювати дистанційно.

Проте, поряд з тими позитивними змінами, що вніс в наше життя Інтернет, виникла значна кількість проблем, серед яких: шахрайство, шкідливий вплив на здоров'я, особливо дітей та підлітків, Інтернет-залежність. На особливу увагу

заслуговує проблема заміни живого спілкування віртуальним, в основному серед людей молодого віку. Доступність інформаційних технологій, інноваційних пристроїв (гаджетів), мережі Інтернет дозволяють спілкуватися будь з ким у будь-який час майже без обмежень; така кількість потенційних співрозмовників створює уявлення про широке коло знайомих та друзів різного віку, статі, професії, соціального статусу. У людини виникає почуття, що вона є частиною спільноти, і частково, а іноді й повністю, віртуальне спілкування замінює реальне. На жаль, такі тенденції вже мають шкідливе розповсюдження, коли людина, найчастіше молода, повністю занурюється у віртуальний світ із уявними друзями, і як наслідок - виникають проблеми у реальному житті, неможливість налагоджувати контакти й спілкуватися з живими людьми.

Особливої актуальності проблеми віртуального спілкування набувають у зв'язку з активним запровадженням дистанційних технологій до системи сучасної освіти, а також переходом комунікацій різних видів і напрямів у віртуальний світ. Так, за ініціативи президента України прискорено процес діджиталізації комунікацій між суспільством та владою (проекти «Країна в смартфоні», «Електронний уряд» тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано

розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Дослідженню гендера присвячені роботи Є. Ільїна, Ш. Берна [2, 3], різні аспекти віртуального спілкування розглянуто у працях Н. Грабара, О. Немеш, Г. Остапенко, В. Посохової [4, 5, 6, 7], особистісні характеристики та гендерні аспекти спілкування інтернет-користувачів досліджували такі науковці, як О. Горошко, Рябікіна З. [8, 9] та інші. Гендерні відмінності Інтернет-користувачів та особливості їхнього віртуального спілкування є темою досліджень зарубіжних вчених, зокрема Jackson L., Ervin K. & Gardner P.; Ono H. & Zavodny M.; Weiser E.; Herring S. тощо [10, 11, 12, 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На сьогодні існують публікації, в яких розглядаються проблеми взаємодії та комунікацій у віртуальному просторі різних соціальних груп, проте досліджень, присвячених визначенню гендерних відмінностей особистісних характеристик віртуального спілкування активних інтернет-користувачів студентського віку недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): за результатами використання емпіричних методів наукового пізнання визначити гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування активних інтернет-користувачів студентського віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За статистикою чоловіки частіше користуються комп'ютерними технологіями та глобальною мережею, ніж жінки, оскільки по-перше, більше розуміються на сучасних досягненнях науково-технічного прогресу, по-друге, тривалий історичний проміжок часу жінкам було заборонено займатися наукою та працювати, до теперішнього

часу жінки під час вибору майбутньої професії частіше обирають гуманітарні спеціальності, ніж чоловіки.

У професійній діяльності чоловіки також більше користуються комп'ютерними та інформаційними технологіями, швидше й з більшою легкістю опановуючи нові програми, електронні пристрої. Чоловіки, на відміну від жінок, швидше знаходять необхідну інформацію, користуються Інтернет-комунікаціями, здійснюють придбання товарів через Інтернет-магазини, і взагалі більше часу проводять в Інтернет-просторі. Комп'ютерні ігри також здебільшого розраховані на чоловічу аудиторію, жінки більше часу перебувають на різноманітних форумах та у соціальних мережах, спілкуючись з віртуальними співрозмовниками та однодумцями.

Спілкування є особливим видом діяльності людини, має складну структуру та виконує багато функцій, таких як комунікативна, когнітивна, емотивна, естетична тощо, як зазначає О. Леонтьєв, «будь-яка людська діяльність неможлива поза спілкуванням». Спілкування є важливою соціальною потребою людини для створення й підтримки дружніх, сімейних, професійних зв'язків, для приналежності до якоїсь групи, для відчуття єдності з іншими людьми.

У межах цієї публікації ми дотримуємося визначення, що спілкування – «це складне соціально-психологічне явище, яке є однією з умов формування та розвитку особистості, ефективною взаємодією між людьми у всіх сферах життєдіяльності, пов'язаною з почуттями, емоціями, переживаннями, роздумами» [14, с. 283]. Будь-яке спілкування включає в себе не тільки комунікативне повідомлення, а й емоційно-чуттєву сферу особистості: радість, гнів, подив, захопленість, відразу. У комунікативному акті обов'язково

присутнє ставлення до співрозмовника, до якого воно адресоване. Навіть у ділових та професійних комунікаціях повністю виключити емоційні реакції співрозмовників майже неможливо.

За результатами аналізу можна стверджувати, що спілкування чоловіків і жінок має достатньо відмінностей. Це обумовлено такими факторами як психофізіологічні особливості, соціокультурні моделі, гендерні стереотипи та соціальні ролі. Жіноче спілкування характеризується емоційністю, емпатією, образністю, насиченістю епітетами. Чоловічі повідомлення більш конкретні та інформативні, хоча теж можуть демонструвати певні емоційні стани, наприклад, агресивність.

Дослідження гендерної психології підтверджують суттєві відмінності у характеристиці чоловічих та жіночих комунікацій. Жінки у спілкуванні спрямовані на отримання зворотного зв'язку від співрозмовника, встановлення взаєморозуміння, більше звертають увагу на зовнішність та вираз обличчя, тоді як чоловічому спілкуванню притаманне вирішення конкретних справ. Звичайно, що існують традиційні гендерні ролі, суспільні погляди на чоловічу та жіночу поведінку, на те, які види діяльності більше підходять чоловікам, а які жінкам, так звані «чоловічі» й «жіночі» професії, з яких витікають особливості й у спілкуванні. Чоловікам притаманно спілкуватися з людьми свого кола або з людьми, які мають статус вищий за свій, проте як жінок більше приваблює здатність довіряти та інтимність у спілкуванні як із співрозмовниками своєї статі, так і з протилежної. Це підтверджують дослідження О. Бодальова, «...у жінок характеристики, в яких проявляється ставлення людини до інших людей, на шкалі цінностей займають більш високе місце, ніж у

чоловіків. Вони для жінок суб'єктивно більш значущі» [15, с. 71].

Також існують відмінності у спілкуванні чоловіків та жінок мовно-стилістичного характеру. На думку Л. Корневої, ці відмінності стосуються, по-перше, комунікативної поведінки загалом та виявляються в типових стратегіях і тактиках ведення розмови, виборі тем спілкування та способів досягнення успіху в ньому, ступені впевненості, ввічливості та кооперативності висловлювання тощо. По-друге, відмінності спостерігаються на всіх рівнях мови: фонологічному, лексичному, граматичному [16, с. 108].

Різні стилі спілкування обумовлені не тільки відмінностями у фізіології і психіці чоловіків та жінок, а й гендерними стереотипами, що склалися у суспільстві: комунікативна поведінка, манера подання повідомлень, співчуття, наполегливість або агресивність, стриманість або емоційність. Така поведінка людини обумовлена не тільки гендерними відмінностями й різними соціальними факторами, такими як соціокультурне та професійне оточення, статусні відносини, родинні взаємозв'язки, особливості виховання тощо.

Віртуальне спілкування має багато спільних рис з реальним, проте й існує багато відмінностей: передусім спілкування опосередковане комп'ютером або іншим пристроєм, взаємодія відбувається у віртуальній реальності. Людина має можливість спілкуватися без присутності партнера по спілкуванню, і здійснює комунікацію не з реальною людиною, а з тим, ким себе співрозмовник уявляє і презентує, тобто взаємодіють не реальні особистості, а ті, за кого вони себе видають.

Спілкування виконує три основні функції: комунікативну, перцептивну й інтерактивну. Під час віртуального спілкування на перше місце виходить

комунікативна функція, а інтерактивна й перцептивна функції спотворюються, а, іноді, навіть нівелюються. Таким чином, у людини, особливо у молоді, зменшуються соціальні контакти, що може призвести до проблем зі спілкуванням у реальному житті, тобто проявляється високий рівень гіпертрофованої інтроверсії. Як негативний наслідок, може виникати Інтернет-залежність й відсутність можливості вести активне соціальне життя. В країнах з високо розвиненими Інтернет-технологіями простежується проблема зменшення міжособистісних стосунків у реальному житті, що призводить до відсутності статево-рольових відносин.

Незважаючи на те, що молода людина щоденно проводить багато часу в Інтернеті, і це не тільки спілкування у соціальних мережах (Facebook, Twitter, Instagram й інші) і месенджерах (Viber, Telegram), а й навчальна або професійна діяльність (електронні підручники, посібники, онлайн-курси, наукові статті, навчальні програми, відеоекскурсії, електронне спілкування тощо), проте взаємодія з комп'ютером та Інтернет, навіть у межах особистісного саморозвитку, не зменшує негативного впливу на людину.

Особливої уваги заслуговує спілкування у соціальних мережах, так зване дружнє спілкування або спілкування за інтересами. Виникає відчуття, що людина має багато друзів та прихильників, створюється враження, що людина є затребуваною і комунікабельною, проте найчастіше – воно хибне, й у реальному світі людина може бути зовсім самотньою. Під час віртуального спілкування виникає відчуття анонімності та безпеки, можна бути відвертим та сміливим у висловлюваннях та судженнях, надавати хибну інформацію, обманювати, маніпулювати, видавати себе за іншу людину, навіть іншої статі. Така безкарність тягне за собою всюдозволеність та безвідповідаль-

ність, замість прояву власного «Я» формується віртуальна особистість; в реальному світі це може провокувати девіантну поведінку.

Віртуальне спілкування, як і реальне, має свої особливості у жінок і чоловіків. Жінки у віртуальному світі більш довірливі й вразливі, також прагнуть виражати почуття й емоції, бажають отримувати підтримку й схвалення, більш схильні до романтичного погляду на події, може навіть виникати віртуальна закоханість або віртуальний роман.

На відміну від жінок, чоловіки менше уваги приділяють соціальним мережам та різноманітним Інтернет-чатам, витрачаючи час на комп'ютерні розваги, і мають менше схильностей до романтичних захоплень у віртуальному світі.

З метою виявлення гендерних відмінностей особистісних характеристик віртуального спілкування молодих людей ми провели експериментальне дослідження, у якому взяли участь особи чоловічої та жіночої статі віком від 18 до 25 років, які є студентами харківських закладів вищої освіти, активні Інтернет-користувачі, в кількості 128 осіб (67 чоловіків та 61 жінка). До цієї групи респондентів було віднесено студентську молодь за такими критеріями:

- висока частота відвідувань своїх сторінок у соціальних мережах,
- значна кількість (не менше трьох) підтримуваних акаунтів,
- захопленість різноманітною діяльністю в соціальних мережах,
- надання публічної інформації в мережі,
- наявність публікацій медіа-контенту та фотоматеріалів.

З метою виявлення гендерних відмінностей особистісних характеристик активних Інтернет-користувачів студентського віку було застосовано наступні методики: 16-факторний опитувальник

особистості Р. Кеттелла та методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла [17, 18]. Після проведення емпіричного дослідження було виявлено взаємозв'язок особистісних характеристик активних Інтернет-користувачів студентського віку зі статтю.

Отримані дані за багатофакторною особистісною методикою Р. Кеттелла відповідають закону нормального розподілення, тому було використано метод однофакторного дисперсійного аналізу, за допомогою якого обчислювався рівень значущості відмінностей отриманих показників у двох групах. Вірогідність розбіжностей оцінювалася нами за блоками особистісних характеристик: комунікативні, інтелектуальні, емоційні.

Чоловікам студентського віку, які є активними Інтернет-користувачами, властиве виражене прагнення до спілкування, комунікабельність (чинник А: $m = 13,78$, $p \leq 0,05$), сміливість (чинник Н: $m = 14,51$, $p \leq 0,05$) і спонтанність (чинник N: $m = 10,97$, $p \leq 0,05$) у соціальних контактах, прагнення до вибудовування тісних емоційних зв'язків, які ґрунтуються на симпатії та прихильності (чинник F: $m = 12,93$, $p \leq 0,05$). При цьому вони орієнтовані на зміцнення і підтримку своєї незалежності від групи (чинник Q2: $m = 9,96$, $p \leq 0,05$), що може проявлятися в домінантності, прагненні до лідерства і агресивності в стосунках (чинник E: $m = 12,99$, $p \leq 0,05$). Їм притаманні емоційна стійкість (чинник Z: $m = 15,96$, $p \leq 0,05$), високий самоконтроль, сила волі (чинник Q3: $m = 12,01$, $p \leq 0,05$), сумлінність (чинник G: $m = 14,87$, $p \leq 0,05$), неконсервативність, схильність до експериментування, пізнання нового (чинник Q1: $m = 11,14$, $p \leq 0,05$). Чоловіки

студентського віку демонструють високу пізнавальну активність, легко встановлюють та підтримують контакти в просторі міжособистісного спілкування. Ініціюють управління стосунками, що виникають у соціальних мережах.

Жінкам студентського віку, які є активними Інтернет-користувачами, властива висока орієнтованість на спілкування (чинник А: $m = 10,25$, $p \leq 0,05$), але зі схильністю до пристосування (фактор E: $m = 8,92$, $p \leq 0,05$), залежно від групи (чинник Q2: $m = 7,19$, $p \leq 0,05$); пасивність у встановленні контактів з очікуванням ініціативи від інших (чинник Н: $m = 11,58$, стін 5, $p < 0,05$); обережність і вибірковість у виборі партнера (чинник F: $m = 10,28$, $p \leq 0,05$); емоційна нестійкість (фактор С: $m = 10,87$, $p \leq 0,05$), природність і безпосередність поведінки (фактор N: $m = 10,16$, $p \leq 0,05$) межує з непостійністю (фактор G: $m = 10,68$, $p \leq 0,05$) і недисциплінованістю (фактор Q3: $m = 11,01$, $p \leq 0,05$); консервативність, уникнення експериментування (фактор Q1: $m = 8,55$, $p \leq 0,05$). Отже, жіноча група демонструє високу орієнтованість та залежність від думки інших людей, жінки більше схильні переживати минуле, ніж чоловіки, проявляють пасивність та неготовність контролювати стосунки.

Для виявлення здатності розуміти ставлення особистості, що репрезентується в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі ухвалення рішень було використано діагностичну методика емоційного інтелекту Н. Холла. Отримані результати наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники емоційного інтелекту чоловіків та жінок студентського віку за методикою Н. Холла

Шкали	Чоловіки (n=67)		Жінки (n=61)		Знач. відмін	
	ср.	ст. відх.	ср.	ст. відх.	t-крит.	знач.

Продовження таблиці

Емоційна обізнаність	11,48	2,94	12,93	3,45	-	-
Управління своїми емоціями	11,10	2,86	12,24	3,19	-	-
Самомотивація	10,03	5,11	13,22	2,89	-3,348	0,001
Емпатія	10,90	4,93	13,49	3,26	-2,673	0,009
Розпізнавання емоцій інших людей	5,97	5,31	9,88	3,96	-3,581	0,001
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	49,48	16,91	61,76	14,48	-3,312	0,001

За шкалою «Емоційна обізнаність» в обох групах виявлений середній рівень: середній бал у чоловіків складає 11,48; і у жінок – 12,93 бали. За шкалою «Управління своїми емоціями» в обох групах виявлений середній рівень: середній бал у чоловіків – 11,10; і у жінок – 12,24 бали. За шкалою «Самомотивація» в обох групах виявлений середній рівень: середній бал у чоловіків - 10,03; і у жінок - 13,22 бали. За шкалою «Емпатія» в обох групах виявлено середній рівень: середній бал у чоловіків - 10,90; і у жінок - 13,49. За шкалою «Розпізнавання емоцій інших людей» середній рівень виявлений у жіночій групі (M=9,88), тоді як у чоловічій групі відзначається низький рівень (M=5,97). За шкалою «Інтеграційний рівень емоційного інтелекту» в обох групах виявлений середній рівень: середній бал у чоловіків - 49,48 бала, і у жінок - 61,76.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, підсумовуючи проведений теоретичний аналіз та отримані емпіричні дані, можна стверджувати, що гендерні відмінності особистісних характеристик віртуального спілкування молоді студентського віку існують.

Чоловіків студентського віку, які активно спілкуються в Інтернет-просторі, відрізняють наступні особистісні характеристики: прагнення до спілкування, сміливість і спонтанність в соціальних контактах, прагнення до

емоційних зв'язків, але з високою орієнтацією на зміцнення і підтримку своєї незалежності, домінантність у стосунках; емоційна стійкість, високий самоконтроль, сумлінність; схильність до експериментування; ініціативність у стосунках; ініціатива в контролі, управління взаємовідносинами, що складаються, і категоричне неприйняття контролю над собою.

Жінкам студентського віку, які є активними Інтернет-користувачами, властива висока орієнтованість на спілкування, але зі схильністю до пристосування, залежність від групи, пасивність у встановленні контактів, обережність у виборі партнера; емоційна нестійкість, безпосередність поведінки, яка межує з непостійністю; консервативність; відсутність ініціативи в стосунках і очікування ініціативи від інших, залежність від думки оточуючих, що обумовлює уникнення відповідальності.

Виявлено, що жінки в порівнянні з чоловіками мають більш високий загальний показник емоційного інтелекту, а також високий рівень виявлено у його окремих показників, таких як самомотивація, розпізнавання емоцій інших людей.

У подальших дослідженнях було б доцільним розглянути проблеми гендерних відмінностей віртуального спілкування з точки зору різних вікових груп, різного рівня освіти та соціального статусу Інтернет-користувачів.

Список літератури:

1. Digital in 2019: Essential insights into how people around the world use the Internet, mobile devices, social media, and e-commerce. Access mode: <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>

2. Ильин, Е.П. (2010) Пол и гендер. СПб., 688 с.

3. Шон Берн (2004) Гендерная психология. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК., 320 с.

4. Грабар, Н.Г. (2012) Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. № 3–4. С. 82 – 85.

5. Немеш, О.М. (2015) Інформаційно-реконструктивні технології у становленні особистості: психологічний вимір. *Fundamental and applied reseaches in practice of leading scientific schools. Publishing office: Accent Graphics Communications*. Hamilton, ON., Issue 1 (7). С. 124 – 142.

6. Остапенко, Г.І. (2013) Особливості віртуального спілкування молоді в комунікаційному середовищі мережі інтернет. СВІТ соціальних комунікацій. Т 10. С. 113 – 117.

7. Посохова, В.В. (2013) Стили онлайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3. С. 211 – 215.

8. Горошко, О. І. (2009) Гендерна самоідентифікація у віртуальному просторі: спроба рефлексії. *Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти*. К.: Національна академія управління. С. 193 – 196.

9. Рябикина, З.И. (2015) Взаимосвязь личностных характеристик пользователей социальных сетей интернета с особенностями их активности в сети. *Научный журнал КубГАУ*. №109 (05). С. 1 – 17.

10. Jackson, L.A., Ervin, K.S. & Gardner, P.D. et al. (2001) Gender and the Internet: Women Communicating and Men

Searching. Sex Roles. 44: 363. Access mode: <https://doi.org/10.1023/A:1010937901821>

11. Ono, Hiroshi & Zavodny, Madeline (2003) Gender and the Internet. *Social Science Quarterly*. vol. 84. no. 1. pp. 111 – 121. Access mode: www.jstor.org/stable/42955858.

12. Weiser, Eric B. (2000) Gender Differences in Internet Use Patterns and Internet Application Preferences: A Two-Sample Comparison. *Behavior. Volume 3*. Number 2. pp 167 – 178

13. Herring, Susan (2003) Gender and Power in Online Communication. *The handbook of language and gender*. pp 202 – 228. Access mode:

https://www.researchgate.net/publication/313001298_Gender_and_Power_in_Online_Communication

14. Андреева, Г.М. (1998) Социальная психология: учеб. для высших учебных заведений. М.: Аспект Пресс, 376 с.

15. Бодалев, А.А. (1995) Личность и общение. М.: Международная педагогическая академия, 328 с.

16. Корнева, Л. (2013) Гендерный аспект комунікації. *Філологічні науки*. № 13. С. 106 – 113.

17. Капустина, А. Н. (2001) Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла. *Практикум по психодиагностике*. СПб. : Речь, 112 с.

18. Тест на эмоциональный интеллект (Тест EQ) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://psycabi.net/testy/21-emotsionalnyj-intellekt-eq>

References:

1. Digital in 2019: Essential insights into how people around the world use the Internet, mobile devices, social media, and e-commerce. Access mode: <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>

2. Il'in, E.P. (2010) *Pol i gender*. [Sex and gender]. SPb., 688 p. [in Russian]

3. Shon Bern (2004) *Gendernaja psihologija*. [Gender psychology]. SPb.: Prajm-EVROZNAK., 320 p. [in Russian]

4. Hrabar, N.H. (2012) *Sotsial'no-psykholohichni problemy spilkuвання u virtual'nij real'nosti*. [Socio-psychological problems of communication in virtual reality]. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. № 3 – 4. P. 82 – 85. [in Ukrainian]
5. Nemesh, O.M. (2015) *Informatsiyno-rekonstruktyvni tekhnolohii u stanovlenni osobystosti: psykholohichnyj vymir*. [Information-reconstructive technologies in personality formation: psychological dimension]. Fundamental and applied reseaches in practice of leading scientific schools. Publishing office: Accent Graphics Communications. Hamilton, ON,. Issue 1 (7). P. 124 – 142. [in Ukrainian]
6. Ostapenko, H.I. (2013) *Osoblyvosti virtual'noho spilkuвання molodi v komunikatsijnomu seredovyschi merezhi internet*. [Features of virtual communication of young people in the communication environment of the Internet.]. SVIT sotsial'nykh komunikatsij. T. 10. P. 113 – 117. [in Ukrainian]
7. Posokhova, V.V. (2013) *Styli onlajn spilkuвання internet-korystuvachiv v povsiakdennij merezhnij diial'nosti*. [Online communication styles of Internet users in everyday networking.]. Teoretychni i prykladni problemy psykholohii. № 3. P. 211 – 215. [in Ukrainian]
8. Horoshko, O. I. (2009) *Henderna samoidentyfikatsiia u virtual'nomu prostori: sproba refleksii*. [Gender self-identification in virtual space: an attempt at reflection.]. Problemy samoidentyfikatsii suchasnoho ukrains'koho suspil'stva: politychni, ekonomichni, sotsial'ni ta kul'turni aspekty. K.: Natsional'na akademiia upravlinnia. P. 193 – 196. [in Ukrainian]
9. Rjabikina, Z.I. (2015) *Vzaimosvjaz' lichnostnyh harakteristik pol'zovatelej social'nyh setej interneta s osobennostjami ih aktivnosti v seti*. [The relationship of the personal characteristics of users of social networks of the Internet with the features of their activity on the network]. Nauchnyj zhurnal KubGAU. №109 (05). P. 1 – 17. [in Russian]
10. Jackson, L.A., Ervin, K.S. & Gardner, P.D. et al. (2001) Gender and the Internet: Women Communicating and Men Searching. Sex Roles. 44: 363. Access mode: <https://doi.org/10.1023/A:1010937901821>
11. Ono, Hiroshi & Zavodny, Made-line (2003) Gender and the Internet. *Social Science Quarterly*. vol. 84. no. 1. pp. 111 – 121. Access mode: www.jstor.org/stable/42955858.
12. Weiser, Eric B. (2000) Gender Differences in Internet Use Patterns and Internet Application Preferences: A Two-Sample Comparison. *Behavior. Volume 3*. Number 2. pp 167 – 178
13. Herring, Susan (2003) Gender and Power in Online Communication. *The handbook of language and gender*. pp 202 – 228. Access mode: https://www.researchgate.net/publication/313001298_Gender_and_Power_in_Online_Communication
14. Andreeva, G.M. (1998) *Social'naja psihologija: ucheb. dlja vysshih uchebnyh zavedenij*. [Social Psychology: Textbook. for higher education]. M.: Aspekt Press, 376 p. [in Russian]
15. Bodalev, A.A. (1995) *Lichnost' i obshhenie*. [Personality and Communication]. M.: Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija, 328 p. [in Russian]
16. Kapustina, A. N. (2001) *Mnogofaktornaja lichnostnaja metodika R. Kettella*. [The multifactorial personality technique of R. Kettell]. Praktikum po psihodiagnostike. SPb. : Rech', 112 p. [in Russian]
17. Kornieva, L. (2013) *Hendernyj aspekt komunikatsii*. [The multifactorial personality method of R. Kettell.]. Filolohichni nauky. № 13. P. 106 – 113 [in Ukrainian]
18. *Test na jemocional'nyj intellekt (Test EQ)*. [Emotional Intelligence Test (EQ Test)]. Access mode: <http://psycabi.net/testy/21-emotsionalnyj-intellekt-eq> [in Russian]

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2019

Людмила Зеленська

доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди;

Харків, Україна

E-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

Олена Тарапат

аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди; Харків, Україна

E-mail: avrorat@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МУЛЬТИМЕДІА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Анотація. У статті розглянуто особливості використання засобів мультимедіа на заняттях з української мови як іноземної з метою підвищення рівня вмотивованості навчання іноземних студентів. Звернуто увагу на важливість поєднання доцільно дібраного лексичного матеріалу з візуалізацією понять, явищ, процесів, що допомагатиме студентам-іноземцям опанувати лексичне значення нових слів.

Ключові слова: smart-освіта, сучасні педагогічні технології на заняттях з української мови як іноземної, вмотивоване навчання, комп'ютерне навчальне середовище, мультимедійні презентації.

Liudmyla Zelens'ka

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

E-mail: zelenskaya_ludmila@ukr.net

Olena Tarapat

Post-graduate student of the Ukrainian language Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; Kharkiv, Ukraine

E-mail: avrorat@i.ua

USE OF MULTIMEDIA FOR ACADEMY FROM UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The article deals with the problem of using multimedia resources in classes from the Ukrainian language as a foreign language in order to increase the level of motivation of teaching foreign students. It is emphasized the importance of combining appropriate lexical material with visualization of concepts, phenomena, processes, which will help foreign students acquire the lexical meaning of new words.

Key words: smart-education, modern pedagogical technologies in Ukrainian-language lessons as a foreign language, motivated learning, computer learning environment, multimedia presentations.

© Людмила Зеленська, Олена Тарапат, 2019

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ МУЛЬТИМЕДИА НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности использования средств мультимедиа на занятиях по украинскому языку как иностранному с целью повышения уровня мотивированности обучения иностранных студентов. Акцентировано внимание на сочетании целесообразно подобранного лексического материала с визуализацией понятий, явлений, процессов, что призвано помочь студентам-иностранцам в понимании лексического значения новых слов.

Ключевые слова: smart-образование, современные педагогические технологии на занятиях по украинскому языку как иностранному, мотивированное обучение, компьютерная обучающая среда, мультимедийные презентации.

Liudmyla Zelens'ka, Olena Tarapat

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Use of multimedia in Ukrainian classes as a foreign language”

Problem setting. The modern world is developing very rapidly. Change will affect each of the spheres of human life: science, technology, medicine, education. Education itself should be one of the first to respond to new inquiries in society in order to provide high-quality relevant knowledge, to form the skills and abilities necessary for a modern person. So the question of updating education, the use of new technologies in education does not lose its relevance.

Recent research and publications analysis. The intensive development of information and communication technologies (ICT), the introduction of e-learning in traditional education gradually led the educational system to smart-education [2, p. 74]. In place of the usual lectures and seminars, the basis of which is the communication between the teacher and the student in the walls of the audience, smart-education technologies come in, or, as the researcher Maslova notes, there is a transition from the old scheme of reproductive knowledge transfer to a new, creative form of learning [4, p. 81].

The problem of the use of information and communication technologies, electronic teaching aids, visualization technologies in

the educational process is devoted to the scientific works of many modern researchers, in particular V. Bykov, O. Spirina, M. Kademiya and others. The questions of the use of innovative means of teaching in language classes are researched by scientists V. Bader, G. Koritskaya, S. Daniluk and others.

Paper objective. Within this intelligence, we will address some aspects of the use of modern pedagogical technologies, or smart-education technologies, in particular, multimedia resources for classes in the Ukrainian language as foreign ones.

Paper main body. Analysis of scientific literature shows that most scholars understand smart-education as an independent, technological, resource-poor, motivated process of obtaining knowledge. So, we can talk about increasing attention to the level of students' motivation to master new knowledge and competences, to the ability to use the acquired knowledge in later life.

The process of studying a foreign language always causes some difficulties, because the mastery of the language of a particular nation is always associated not only with the understanding and memory of the particulars of the pronunciation, the

interpretation of the lexical meanings of words, the knowledge of their grammatical categories, the rules of constructing statements, and also the familiarity with the national culture, traditions, literature, etc. The challenge for a modern teacher working with foreign students is to build an interesting and meaningful lesson in the Ukrainian language as a foreign language. Methods and techniques of pedagogical work, means and technologies, as well as the material selected by the teacher for the class, should not only give theoretical knowledge about language features, help to consolidate them in practice, but also tell as much as possible the student about the country to which he came to live and to study. And the combination of traditional and modern pedagogical technologies will directly influence the increase of the educational process. So we can talk about the expediency of using a computer learning environment when working with foreign students within the scope of studying the discipline "Ukrainian as a Foreign Language".

The combination of the presentation of theoretical knowledge with the use of multimedia presentations will be interesting and easier for students to perceive. For example, information about independent parts of the language can be represented by lexical material on the topic "Plant World of Ukraine". This will allow simultaneously to introduce foreign students both to the language of the Ukrainian people and to the rich nature of Ukraine, to increase interest in learning. It is advisable to find the lexical material that will be based on both theoretical and practical part of the lessons, and illustrates interpersonal relations, since a foreign student at a language lesson reveals for himself the peculiarities of culture, traditions, achievements, mentality of the Ukrainian people, which is definitely will contribute to a more effective mastering of knowledge of the Ukrainian language as a foreign language.

When studying a new topic, it is advisable to offer students the opportunity to view multimedia presentations that contain texts from the classroom, audio and video materials, and post-text tasks designed to determine the level of understanding of read or listened to texts. It is important to note that the visualization of concepts, phenomena, processes helps foreign students better understand the lexical meaning of a particular word. At this stage, it is also appropriate to work with dictionaries (interpretation of the word, mastering his pronunciation and statement). These may be electronic dictionaries, references to which must necessarily be contained in the text of lectures or practical classes. Also, the mini-dictionary can be compiled by the teacher himself on the subject of the class and placed directly at the end of each lecture. As an independent work students will be asked to enter their own mini-dictionary of obscure words, and such mini-dictionaries can be exchanged by foreign students.

At the stage of consolidation of the studied (practical part), students continue to work with lexical material: select the proposed parts of the language from the texts, define their grammatical categories, group words according to certain features, independently make phrases or sentences from the given words or find the necessary word on the meaning. A compulsory element of such classes is an online test to test the level of assimilation of knowledge. This kind of work will allow foreign students to see the results of their work and feedback from the teacher, to understand their "weak" sides in the study of the Ukrainian language as a foreign language, with the help of teacher consultations to raise the level of knowledge on the subject, thereby giving an incentive to continue work.

Conclusions of the research. As we see, the use of modern pedagogical technologies, in particular multimedia, helps to increase the motivation of foreign students to study Ukrainian as a foreign language,

and interdisciplinary connections and the selection of appropriate lexical, audio and video materials to fill multimedia presentations make the lessons more meaningful and interesting.

Given the rapid movement and constant changes in the educational process,

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На вимогу сучасності змін зазнає кожна зі сфер життя людини: наука, техніка, медицина, освіта. Саме освіта повинна однією з перших реагувати на нові запити у суспільстві, щоб надавати якісні актуальні знання, формувати необхідні для сучасної людини вміння та навички. Тож питання осучаснення освіти, використання нових технологій у навчанні не втрачає своєї актуальності. Використання засобів мультимедіа на заняттях із української мови як іноземної пов'язане з розв'язанням важливого практичного завдання – підвищенням вмотивованості студентів-іноземців до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), упровадження електронного навчання (e-learning) у традиційне навчання поступово привели освітню систему до smart-освіти (smart-education) [2, с. 74]. На зміну звичним лекціям і семінарським заняттям, основу яких складає спілкування викладача й студента в стінах аудиторії, приходять технології smart-освіти, або, як зазначає дослідниця Н. Маслова, відбувається перехід від старої схеми репродуктивної передачі знань до нової, креативної форми навчання [4, с. 81].

Проблемі використання інформаційно-комунікаційних технологій, електронних засобів навчання, технологій візуалізації в освітньому процесі прис-

one can safely speak of the urgency of the problem of using modern pedagogical technologies in classes from the Ukrainian language as a foreign language and the need for further study of the issue.

вячені наукові праці багатьох сучасних дослідників, зокрема В. Бикова, О. Спіріна, М. Кадемії та інших. Питання застосування інноваційних засобів навчання на заняттях із мови досліджують науковці В. Бадер, Г. Корицька, С. Данилюк та інші.

Значну увагу в сучасних дослідженнях науковців І. Кочан, З. Мацюк, Н. Станкевич, О. Туркевич приділено актуальним проблемам викладання української мови як іноземної. Серед важливих питань організації навчання іноземних студентів української мови виділено ефективний розвиток таких видів мовленнєвої діяльності, як аудіювання, читання, говоріння, письмо, формування комунікативної компетенції в студентів-іноземців, використання на заняттях сучасних методів навчання. Проблему доцільності використання мультимедійних презентацій під час навчання іноземних студентів аудіюванню фахових текстів на довузівському етапі описано дослідницею Ю. Гринь.

Зовнішньополітичні та економічні зміни останніх років, реформування сучасної системи освіти в Україні, високий рівень кваліфікації вітчизняних педагогів роблять все більш можливим для іноземних студентів навчання в закладах вищої освіти (ЗВО) нашої країни.

Задля успішного опанування майбутньою професією, інтеграції в суспільний простір України іноземні студенти мають на високому рівні оволодіти українською мовою. Питання вивчення фахових дисциплін українською мовою для студентів-іноземців залишається актуальним. Запорукою успішного навчання студента ЗВО передусім є його бажання вчитися, мотивація. Не розуміючи

важливості набуття знань та вмінь з того чи іншого предмета з огляду на майбутню професійну діяльність, студент втрачає інтерес до дисципліни, не вміє побудувати правильний зв'язок між очікуванням від вивчення предмета та результатом навчання. Використання викладачем сучасних педагогічних технологій на заняттях у ЗВО дозволяє вирішити питання зацікавленості студента навчальною дисципліною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Передбачено визначити особливості використання засобів мультимедіа на заняттях із української мови як іноземної з метою підвищення рівня вмотивованості навчання студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз педагогічних досліджень останніх років показує, що більшість науковців розуміють smart-освіту як самостійний, технологічний, ресурсозабезпечений, вмотивований процес отримання знань. Тому можна констатувати факт посилення уваги до рівня вмотивованості студентів, щоб опановувати нові знання та компетенції, до вміння використовувати набуті знання в подальшому житті. Мотивувати студента, зацікавити, заохотити його до навчання викладач може шляхом створення різного роду проблемних ситуацій, застосовуючи новітні технології навчання, зокрема інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), засоби інтерактивного навчання. Сучасні технології smart-освіти дають можливість організувати навчальний процес таким чином, аби за той самий час, відведений на лекцію, студенти отримали більшу кількість нових знань, обмінювались інформацією, постійно співпрацюючи не лише з викладачем, а й один з одним.

Окрім мотивування, для викладача не менш важливим завданням є не просто

донести до студентів ту чи іншу інформацію, а навчити їх, на вимогу сучасних запитів ринку праці, застосовувати отримані знання на практиці, тобто спрямовувати студента на конкретний результат своєї навчальної діяльності.

Умотивованим має бути і сам викладач, бо саме він здатен створити найбільш актуальні знання [3, с. 372]. Він сам має бути зацікавленим активним творцем курсу певної дисципліни. Досліджуючи шляхи підвищення мотивації студентів, дослідниця Л. Нільсон закликає викладачів зробити курс особистим, показуючи студентам, чому саме ви зацікавлені матеріалом [5, с. 55]. Викладач має пам'ятати, що навіть онлайн матеріал має привертати увагу студента.

Останніми роками спостерігаємо інтенсивний розвиток дистанційного навчання, удосконалення комп'ютерного навчального середовища [1, с. 36], виникнення нових, сучасних форм та методів навчання. Одним із різновидів smart-освіти (інтерактивного навчання) у ЗВО є використання платформи moodle. На базі електронних навчальних курсів викладач розміщує для студентів різноманітні види інформації: тексти лекцій, методичні рекомендації для виконання практичних робіт, відео- та аудіоматеріали, презентації, електронні версії підручників або гіперпосилання на навчальні Інтернет-ресурси тощо. Цей перелік не є сталим і може оновлюватись, у тому числі і самими студентами. Виконуючи самостійно певний вид роботи, студенти мають змогу додати до інформаційно-освітнього середовища знайдений матеріал із теми заняття або ж індивідуального дослідження, відкрити доступ до нових знань іншим студентам. Тому вся академічна група поповнює свої знання і на заняттях, і вдома, навіть якщо певні теми виносяться викладачем на самостійне опрацювання.

Процес вивчення іноземної мови завжди викликає деякі труднощі, оскільки опанування мови певного народу завжди пов'язане не лише з розумінням і запам'ятовуванням особливостей вимови, тлумаченням лексичних значень слів, знанням їхніх граматичних категорій, правил побудови висловлювань, а і з ознайомленням із національною культурою, традиціями, літературою тощо. Викликом для сучасного викладача, який працює зі студентами-іноземцями, стає побудова цікавого й змістовного заняття з української мови як іноземної. Методи і прийоми педагогічної роботи, засоби й технології, а також матеріал, підібраний викладачем для заняття, мають не лише дати теоретичні знання про мовні особливості, допомогти закріпити їх на практиці, а й якомога більше розповісти студентів про країну, до якої він приїхав жити і навчатись. А поєднання традиційних та сучасних педагогічних технологій безпосередньо впливатиме на підвищення результативності освітнього процесу. Тож, можемо стверджувати про доцільність використання комп'ютерного навчального середовища під час роботи зі студентами-іноземцями в межах вивчення дисципліни "Українська мова як іноземна".

Цікавим та легшим для сприймання студентами стане поєднання викладу теоретичних знань із використанням мультимедійних презентацій. У межах нашого дослідження говоримо про досвід використання засобів мультимедіа переважно під час роботи з іноземними студентами 2 та 3 курсів. Так, наприклад, відомості про самостійні частини мови можна представити лексичним матеріалом із теми "Рослинний світ України". Окрім текстів, слайди презентації містять графічні зображення – ілюстративний матеріал, що стосується конкретної теми та тексту (фото дерев, рослин та ін.). Цікавою особливістю презентації є трактування символічного

змісту, якими наділив український народ деякі рослини (калина, верба, дуб). Це дасть змогу одночасно ознайомити іноземних студентів як з мовою українського народу, так і з багатою природою України, підвищити інтерес до навчання. Доцільно підібраний лексичний матеріал, що лежить в основі як теоретичної, так і практичної частини занять, яскраво ілюструє і міжпредметні зв'язки, адже студент-іноземець на занятті з мови розкриває для себе особливості культури, традицій, надбань, менталітету українського народу, що безумовно сприятиме ефективнішому засвоєнню знань з української мови як іноземної.

Під час вивчення нової теми, доцільно запропонувати студентам перегляд мультимедійних презентацій, що містять тексти з теми заняття, аудіо- та відеоматеріали та післятекстові завдання, покликані визначити рівень розуміння прочитаного чи почутого. Важливо зазначити, що візуалізація понять, явищ, процесів допомагає студентам-іноземцям краще зрозуміти лексичне значення того чи іншого слова. На цьому етапі також доречною є робота зі словниками (тлумачення слова, опанування його вимови та наголошення). Це можуть бути електронні словники, посилання на які обов'язково мають міститися у тексті лекцій або практичних занять. Також міні-словник може бути складений самим викладачем за темою заняття і розміщуватися безпосередньо наприкінці кожної лекції. В якості самостійної роботи студентам буде запропоновано укласти власний міні-словник незрозумілих слів, і такими міні-словниками студенти-іноземці можуть обмінюватись один з одним.

На етапі закріплення вивченого (практичний блок) студенти продовжують роботу з лексичним матеріалом: добирають запропоновані частини мови з текстів, визначають їхні граматичні

категорії, групують слова за певними ознаками, самостійно складають словосполучення або речення з поданих слів або добирають необхідне за змістом слово. Обов'язковим елементом таких занять виступає тест в режимі онлайн на перевірку рівня засвоєння знань. Такий вид роботи дозволить студентам-іноземцям бачити результати своєї роботи та відгук на неї викладача, зрозуміти свої "слабкі" сторони під час вивчення української мови як іноземної, за допомогою консультацій викладача підвищувати рівень знань із предмета, тим самим отримуючи стимул для продовження роботи.

Розігрування на заняттях з української мови як іноземної різних ситуацій спілкування є досить ефективним засобом навчання. Урізноманітнити його можна також за допомогою мультимедійних презентацій, даючи студентам завдання продовжити вже наведений на слайдах діалог із певної теми або побудувати власний за поданим графічним зображенням (теми: «Знайомство», «У магазині», «Транспорт» тощо). Варто зауважити, що такий вид діяльності дуже цікавий для студентів, оскільки дає безпосередню змогу практично застосувати набуті знання, допомагати одне одному й поповнювати багаж знань. Будуючи діалог за зображенням, студенти, спираючись на наявний особистий лексичний запас української мови, по-різному презентують однакову на перший погляд мовленнєву ситуацію.

Та найбільш цікавим, на нашу думку, є розміщення у слайдах презентацій аудіофайлів, що становлять українські народні й авторські пісні у виконанні Квітки Цісик, а також різних співочих колективів («Ой, у вишневому садочку», «Стоїть гора високая», «Два кольори» та ін.). Прослуховування музичних композицій покликане формувати в іноземних студентів

фонетичний слух та сприяти легшому засвоєнню орфоепічних норм української мови. Поштовхом до використання музичних композицій на заняттях з іноземними студентами стали дослідження В. Бадер. Дослідниця зазначає, що пісенний матеріал є ефективним засобом формування лінгвокраїнознавчої та комунікативної компетенції, які є взаємопов'язаними. Водночас можемо стверджувати, що розміщення таких аудіофайлів поряд з теоретичним матеріалом, текстами та вправами значно посилює цікавість студентів до теми заняття та сприяє зростанню мотивації до навчання.

Окремо слід сказати про роботу з розвитку навичок аудіювання текстів фахового спрямування. Одним із найважливіших критеріїв добору текстів для прослуховування є їхня змістова наповненість, диференціація в залежності від спеціальностей та рівня знань студентів із української мови. Це дасть можливість викладачеві врахувати індивідуальні можливості й потреби студентів. Слайди з аудіоматеріалами доречно доповнити зображеннями, що допомагали б розкрити зміст тексту. Також можна запропонувати студентам для перегляду слайди з термінами, дефініції до яких були представлені в тексті. Ці визначення студенти мають виголосити та записати у зошити або додати до власних міні-словників. Такий вид роботи допоможе студентам-іноземцям краще запам'ятати вимову, написання та значення фахової лексики, збагатити свій професійний лексичний запас.

Варто вказати й на певні труднощі, з якими стикається викладач української мови у роботі з іноземними студентами. Не можна заперечувати той факт, що мовне середовище має значний вплив на погляди студентів із інших країн щодо важливості вивчення української мови в ЗВО. Якщо студент опиняється в російськомовному оточенні поза межами навчального закладу,

часто на побутовому рівні стикається зі спілкуванням російською мовою, так чи інакше його мотивація до вивчення української мови знижується. Здебільшого мова йде про міста з великим відсотком російськомовного населення. Тож, головним завданням викладача української мови є формування в іноземних студентів чіткого розуміння того факту, що українська мова для них – це джерело якісних професійних знань, можливість подальшого навчання, розвитку та обміну досвідом. Розуміння цих тверджень має прийти не з примусом до вивчення мови, а з цікавим та якісним наповненням занять. Сприяє цьому в тому числі й доцільне використання мультимедійних презентацій.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Досвід роботи з іноземними студентами показує, що питання рівня мотивації до вивчення української мови залишається

актуальним.

Студенти-іноземці потребують постійного підтримання інтересу до занять із мови. Це у свою чергу спонукає викладачів застосовувати нові методи й засоби викладання. Одним із шляхів посилення мотивації вбачаємо використання мультимедійних презентацій у поєднанні з традиційними методами проведення занять. Як показує практика, засоби мультимедіа доцільно використовувати на різних видах занять. А міжпредметні зв'язки та добір доцільного лексичного, аудіо- та відеоматеріалу для наповнення мультимедійних презентацій робить заняття більш змістовними та цікавими.

Щодо питання рівня вмотивованості студентів до вивчення дисципліни «Українська мова як іноземна» зазначимо, що поряд з використанням мультимедійних презентацій подальшого вивчення потребує проблема застосування на заняттях різноманітних сучасних методів навчання.

Список літератури:

1. Бадер, В.І. (2012) Електронна лінгводидактика: стан і перспективи. *Освіта та педагогічна наука*. №2. С. 34 – 43. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pedagogicaljournal.luguniv.edu.ua/archive/2012/N2/article/4/Bader_ua.pdf

2. Гуревич, Р.С. & Кадемія, М.Ю. (2016) Смарт-освіта – нова парадигма сучасної системи освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, педагогіка, соціологія*. №4. С. 71 – 78. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_9

3. Гусева, Н. & Кизименко, І. (2016) Роль викладача та студента у просторі SMART-освіти. *Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. 23 листопада 2016 р.: тези доповідей*. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. С. 371 – 374. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://knute.edu.ua/file/MTc=/d87f90e5eab7630e4cf4b87b407aab8a.pdf>

4. Маслова, Н. (2014) Smart-технології викладання у вищій школі. *Smart-освіта: ресурси та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. 16 – 17 жовтня 2014 р.: тези доповідей*. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. С. 81 – 83. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/27c76eed8882ee254a932fe741d16af7.pdf>

5. Linda Nilson (2010) Teaching At Its Best: A Research-Based Resource for College Instructors, 3rd edition, p. 55. Access mode: https://www.pharmacy.cmu.ac.th/unit/unit_files/files_download/2014-05-02Teaching-at-its-best.pdf

References:

1. Bader, V.I. (2012) *Electronic lingvodidactics: state and prospects*. [E-Linguistics: Status and Perspectives]. *Osvita ta pedahohichna nauka*, vol. 2, p. 34 – 43. Access mode: <http://pedagogicaljournal>.

luguniv.edu.ua/archive/2012/N2/article/4/Bader_ua.pdf [in Ukrainian]

2. Hurevych, R.S. & Kademiia, M.Yu. (2016) *Smart education is a new paradigm of modern education*. [Smart education is a new paradigm of the modern education system]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nyimi systemamy: filosofii, pedahohika, sotsiologiia*, vol. 4, p. 71 – 78. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_9 [in Ukrainian]

3. Husieva, N. & Kyzymenko, I. (2016) *The role of a teacher and student in SMART education*. [The role of the teacher and the student in the space of SMART-education]. *Smart-osvita: resursy ta perspektyvy*. Theses of reports. Kyiv, p.371 – 374. Access mode:

<https://knute.edu.ua/file/MTc=/d87f90e5eab7630e4cf4b87b407aab8a.pdf> [in Ukrainian]

4. Maslova, N. (2014) *Smart-technology teaching in high school*. [Smart-technology teaching in high school]. *Smart-osvita: resursy ta perspektyvy*. Theses of reports. Kyiv, p. 81 – 83. Access mode: <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/27c76eed8882ee254a932fe741d16af7.pdf>. [in Ukrainian]
Linda Nilson (2010). *Teaching At Its Best: A Research-Based Resource for College Instructors*, 3rd edition, p. 55. Access mode: https://www.pharmacy.cmu.ac.th/unit/unit_files/files_download/2014-05-02Teaching-at-its-best.pdf

Стаття надійшла до редколегії
11.09.2019

ВИМОГИ

до рукописів статей, що подаються до щоквартального науково-практичного журналу
«Теорія і практика управління соціальними системами»

Головна мета видання – сприяти розвитку філософської, педагогічної та психологічної галузі знань, забезпечити можливість оприлюднення науково-педагогічними працівниками, а також іншими зацікавленими особами результатів власних наукових досліджень у межах компетенції відповідної галузі знань (філософія, педагогіка, психологія), ознайомлення наукової спільноти з актуальними напрямками розвитку наукової думки у межах тематичного спрямування наукового видання, а саме:

- теорія та практика управління соціальними системами;
- філософські, психолого-педагогічні та соціологічні основи управління;
- методологія досліджень та моделювання соціальних систем;
- філософія професійної освіти та підготовки керівників майбутнього;
- формування творчої особистості; еліти та лідерства;
- соціальне середовище як фактор управління;
- особистісний фактор в управлінській та педагогічній діяльності.

Редакційна колегія наукового видання приймає до опублікування матеріали наукових досліджень за умови дотримання авторами відповідних правил та вимог. Статті, подані з порушенням нижченаведених вимог, не допускаються до розгляду членами редакційної колегії.

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ:

1. *Технічні вимоги до оформлення статті:* розмір аркуша – А-4 (210х297 мм); орієнтація аркуша – книжкова; ліве, верхнє, праве та нижнє поля – 25 мм; рекомендований шрифт – Times New Roman Сур; розмір шрифту – 12; міжрядковий інтервал – 1. Мінімальний розмір статті – 8 тис. знаків з пробілами, максимальний – 34 тис.; найбільш прийнятний розмір статті – 20–24 тис.

Формули, графіки, діаграми, рисунки повинні бути виконані у графічному редакторі Word, бути згрупованими та доступними для редагування. Графічні об'єкти утворюються: формули – за допомогою редактора Microsoft Equation (меню Вставка / Об'єкт / Microsoft Equation); діаграми та графіки – за допомогою Майстра діаграм (меню Вставка / Рисунок / Діаграма); структурні схеми – за допомогою інструментарію панелі малювання. Треба пам'ятати, що включення графічного матеріалу до тексту наукової публікації може бути виправдано лише у тому випадку, коли подання відповідної інформації у іншому вигляді може призвести до втрати її змісту. Кількість графічних об'єктів у публікації повинна бути мінімальною. Під час підготовки графічного матеріалу автору варто взяти до уваги, що науково-практичний журнал «Теорія і практика управління соціальними системами» друкується у чорно-білому вигляді, а отже, рисун-

ки, діаграми тощо повинні бути адаптовані до відповідного формату.

Оформлення рисунків та таблиць: підписи під рисунками – Times New Roman, 10 пт, курсив, вирівнювання по центру (приклад: *Рис. 1. Назва*); надписи над таблицями: *Таблиця 1, 2 і т.д.* – Times New Roman, 10 пт, курсив, вирівнюється за правим краєм, назва таблиці – наступний рядок, Times New Roman, 10 пт, жирний, вирівнювання по центру.

Наведена у статті статистична інформація повинна мати джерело походження, тобто бути підкріплена посиланням на список використаних джерел. Будь-яка цитата, яка використовується автором у межах статті, повинна бути підкріплена не лише посиланням на джерело її походження, а і точною вказівкою місця (сторінки) розташування цитати у його межах (наприклад, [2, с. 44]). Звертаємо увагу авторів, що посилання на підручники, навчально-методичну, науково-популярну літературу не схвалюється редколегією журналу. Посилання на власні публікації автора допускається лише у виняткових випадках, але при цьому авторські публікації у списку використаних джерел не повинні перевищувати 10%. Якщо під час аналізу останніх досліджень і публікацій автор згадує прізвище того чи іншого вченого, то список джерел інформації повинен містити його публікацію. Автор статті повинен уникнути так званого повторного цитування, тобто посилання повинно здійснюватись на першоджерело інформації, а не на джерело, в якому міститься посилання на його походження. Наприклад, якщо автор наводить цитату М. Вебера, то посилання повинно бути на його конкретну роботу, а не на публікацію того вченого, який досліджував роботи М. Вебера.

УДК подається в першому рядку сторінки напівжирним шрифтом і вирівнюється за лівим краєм. Ініціали та прізвище автора розташовуються рядком нижче, вирівнюються по центру. Заголовок статті набирається в наступному рядку великими літерами з використанням напівжирного шрифту і вирівнюється посередині. Далі розташовуються анотація (2–3 лаконічних речення, що розпочинаються зі слів «досліджується», «розглядається», «пропонується» та ін.) і ключові слова (5–7 позицій) українською мовою. Анотація повинна коротко описувати авторські результати і висновки. Ключові слова мають не подаватися у вигляді загальнонаукових дефініцій, а бути максимально прив'язаними до специфіки статті. Далі стаття повинна містити: прізвище та ініціали автора, назву, анотацію та ключові слова англійською і російською мовами, основний текст, адресу електронної пошти та номер ORCID (зразок оформлення статті додається).

Посилання на літературні джерела подаються в алфавітному порядку та в квадратних дужках (наприклад [1, с. 15]) і послідовно нумеруються (треба використовувати арабську нумерацію).

Наприкінці статті, відповідно до вимог міжнародних систем цитування, автор статті повинен не лише навести список використаної літератури, а і подати його у вигляді окремого блоку в форматі References з використанням романського алфавіту. Звертаємо увагу, що джерела списку літератури у форматі References повинні *повторюва-*

тись в такому самому порядку, як і в основному списку літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для перекодування української кирилиці в трансліт автор статті може скористатися сайтом <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>, а для перекодування російської кирилиці – сайтом <http://www.translit.ru> (зразок оформлення References додається).

У бібліографічному списку вказується лише та література, на яку є посилання у статті. Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (див. «Бюлетень ВАК», №5, 2009, Форма 23, затверджена наказом ВАК України від 29.05.2007 р. № 342, зі змінами та доповненнями, внесеними наказами ВАК України від 26.01. 2008 р. № 63, від 03.03. 2008 р. № 147).

2. Правила подання статті. Примірник поданої до редакції наукового видання статті має бути надрукований на папері форматом А4 та бути завізований власноручним підписом автора на останній сторінці. Разом з паперовим примірником статті подається:

- завірений в установленому порядку витяг з протоколу засідання кафедри навчального закладу (науково-методичної ради установи) за місцем роботи (навчання) автора з рекомендацією до публікації поданого матеріалу (для осіб, які не мають наукового ступеня та вченого звання);

- завірену в установленому порядку рецензію доктора/кандидата наук за фахом видання (для осіб, які не мають наукового ступеня або вченого звання);

- розширену анотацію українською мовою та завірений в установленому порядку її переклад на англійську мову (переклад розширеної анотації може бути завірений бюро перекладів, кафедрою іноземних мов ВНЗ IV рівня акредитації, сертифікованим перекладачем або власним підписом автора статті за умови наявності у нього кваліфікації відповідного фахового спрямування (у цьому випадку автор подає копію диплому про вищу освіту); у виняткових випадках та за умови попередньої домовленості редакція журналу може сприяти автору в організації перекладу розширеної анотації на англійську мову (надання цієї послуги не гарантує автору прийняття поданої ним статті до друку); вимоги до розширеної англійської анотації подано нижче;

- заявку на розміщення статті у науково-практичному журналі «Теорія і практика управління соціальними системами» (зразок заявки розміщено на сайті видання);

- договір автора з редакцією видання щодо передачі окремих прав на подані до редакції наукового видання матеріали (право на друк матеріалів та їх розповсюдження; право на оприлюднення загальної інформації про автора (П.І.Б., науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація тощо); право на включення поданих автором матеріалів до наукометричних баз даних тощо). Зразок договору розміщено на сайті видання);

- електронний носій інформації (CD), на якому збережено у вигляді окремих файлів: 1) статтю (текст матеріалів в електронному вигляді обов'язково повинен відповідати паперовому варіанту); 2) розширену анотацію українською мовою та її переклад англійською мовою; 3) заявку на розміщення статті.

Стаття приймається на розгляд та передається на внутрішню, так звану “сліпу” рецензію, тільки за наявності повного пакету документів та повних авторських даних. Редакція лишає за собою право: відхилити подану статтю; направити статтю автору на доопрацювання; на незначне редагування та скорочення, зберігаючи при цьому головні висновки та авторську стилістику. Позиція редакції може не збігатися з думкою автора, висловленою у статті. Розгляд та рецензування поданої статті розпочинається після отримання редколегією повного пакету документів.

Розгляд та рецензування поданої статті, розпочинається після отримання редколегією інформації про оплату редакційно-видавничих послуг (вартість публікації з розрахунку 28 грн. за кожен сторінку статті (формат А4). Членам Координаційної ради та редакційної колегії науково-практичного журналу «Теорія і практика управління соціальними системами», штатним працівникам установ-засновників наукового видання (за умови клопотання адміністрації вищого навчального закладу), а також провідним ученим – докторам наук видавничі послуги надаються безкоштовно. У цьому випадку автор оплачує лише вартість примірника журналу та його пересилку за вказаною адресою. У разі отримання негативного висновку від членів редакційної колегії щодо наукової цінності поданої статті та прийняття рішення про неможливість її розміщення у науково-практичному журналі «Теорія і практика управління соціальними системами» автору повертається сплачена ним сума.

3. Структура статті. Для розміщення приймаються наукові статті, оформлені українською, російською або англійською мовами, якісно вивірені, де наявні та виділені жирним шрифтом такі необхідні елементи:

- **Постановка проблеми в загальному вигляді** та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор;
- **Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується дана стаття;
- **Формулювання мети статті** (постановка завдання);
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок** у даному напрямку.

4. Вимоги до розширеної анотації англійською мовою (для статей, які подаються українською мовою). Згідно з пунктом 2.9 Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 № 1111, обов'язковою умовою опублікування статті є надання автором (-ами) тексту статті англійською мовою – у реферованому вигляді обсягом 4–6 тис. друкованих знаків із зазначенням прізвища, імені та по-батькові автора (-ів) та назви статті (без наведення переліку використаних джерел). Текст англійської версії статті має містити виділені жирним шрифтом такі рубрики: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети статті, виклад основного матеріалу дослі-

дження, висновки з даного дослідження. Текст статті та її реферований вигляд англійською мовою розміщуватиметься на веб-сторінці видання. Зразок оформлення тексту статті англійською мовою у реферованому вигляді додається.

5. *Вимоги до розширеної анотації українською мовою (для статей, які подаються англійською мовою).* Згідно з пунктом 2.9 Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 № 1111, обов'язковою умовою опублікування статті є надання автором (-ами) тексту статті українською мовою – у реферованому вигляді обсягом 4–6 тис. друкованих знаків із зазначенням прізвища, імені та по-батькові автора (-ів) та назви статті (без наведення переліку використаних джерел). Текст україномовної версії статті має містити виділені жирним шрифтом такі рубрики: постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки з даного дослідження. Текст статті та її реферований вигляд українською мовою розміщуватиметься на веб-сторінці видання. Зразок оформлення тексту статті українською мовою у реферованому вигляді додається.

УДК 354:37.088.2

Володимир Мороз

доктор наук з державного управління, професор, кафедра педагогіки і психології
управління соціальними системами, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна
ORCID ID 0000-0003-0796-5035
E-mail: moroz32@rambler.ru

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ОБРАННЯ КЕРІВНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація: В статті розглянуто деякі з можливих напрямів удосконалення адміністративно-правових методів державно-управлінського впливу на механізм обрання керівника вищого навчального закладу. З'ясовано місце та роль держави у реалізації кадрової політики вищим навчальним закладом. Крім того, у статті обґрунтовано необхідність зменшення впливу органів студентського самоврядування на вирішення кадрових питань власником вищого навчального закладу. Стаття містить пропозиції щодо підвищення ефективності державного регулювання системи вищої освіти через зміну компетенції суб'єктів державного управління у процедурі обрання та призначення керівника вищого навчального закладу.

Ключові слова: обрання керівника ВНЗ; державне управління кадровим потенціалом; колегіальний орган громадського самоврядування ВНЗ; кваліфікаційні вимоги до кандидата; вища освіта; студентське самоврядування.

Volodymyr Moroz

Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management
of The National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute»,
Doctor of sciences (Public Administration), Kharkov, Ukraine

WAYS OF STATE REGULATION MECHANISMS' IMPROVEMENT IN THE PROCEDURE OF ELECTING THE HEAD OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract: In the article there are considered some of the possible ways of improvement of the administrative and legal methods of state-management mechanism in order to influence the election of the higher educational establishment's head. The place and role of the state in the implementation of personnel policy of higher educational institution was clarified. Furthermore, in the article explains the need to reduce the impact of the student government towards addressing the staffing issues by the holder of higher education. This article contains suggestions for improving the efficiency of state regulation of higher education through the change of competence of public administration in the process of election and assignment of the head of the higher educational establishment.

Key words: election of the head of the university; state human resources management; collegiate local authorities of the university; qualification requirements; higher education; student government.

Владимир Мороз

**НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕДУРЫ ВЫБОРА
РУКОВОДИТЕЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Аннотация: В статье рассмотрены некоторые из возможных направлений совершенствования административно-правовых методов государственно-управленческого воздействия на механизм избрания руководителя высшего учебного заведения. Определено место и роль государства в реализации кадровой политики высшим учебным заведением. Кроме того, в статье обоснована необходимость уменьшения влияния органов студенческого самоуправления на решение кадровых вопросов собственником вуза. Статья содержит предложения по повышению эффективности государственного регулирования системы высшего образования через изменение компетенции субъектов государственного управления в процедуре избрания и назначения руководителя высшего учебного заведения.

Ключевые слова: избрание руководителя вуза; государственное управление кадровым потенциалом; коллегиальный орган общественного самоуправления вуза; квалификационные требования к кандидатам; высшее образование; студенческое самоуправление.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЙОГО ДУБЛЮВАННЯ У ФОРМАТІ REFERENCES

Список літератури:

1. Архипова, М. В. (2009) Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 жовтня 2009 р.* / Хмельниц. нац. ун-т, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Ін-т проф.-тех. освіти. Хмельницький, С. 144-148.
2. Бусел, В. Т. (2003) Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 1427 с.
3. Вихорева, О. О. (2008) Исследовательская деятельность старшеклассников в условиях дополнительного образования: монография. Челябинск : изд. центр Уральской академии, 188 с.
4. Головань, М. С. (2008) Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України.* № 3. С.23-30.
5. Головань, М. С., & Яценко, В. В. (2012) Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі : збірник наукових праць.* Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, Випуск VII. С.55–62.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЙОГО ДУБЛЮВАННЯ У ФОРМАТІ REFERENCES

References:

1. Arkhypova, M. V. (2009) *Doslidnytska kompetentnist maibutnikh inzheneriv-pedahohiv* [Research competence of future engineers-teachers]. *Profesiine stanovlennia osobystosti: problem i perspektyvy: materialy Vmizhnar. nauk.-prakt. konf., 22-24 zhovtnia 2009 r.* Khmelnyts. nats. un-t, In-tped. Osvity i osvity doroslykh, In-tprof.-tekh. osvity. – Khmelnytskyi, S. 144-148. [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (2003) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 170 000 .* [] К.: Irpin: VTF "Perun",. – 1427 s. [in Ukrainian].
3. Vihoreva, O. O. (2008) *Issledovatel'skaja dejatel'nost' starsheklassnikov v uslovijah dopolnitel'nogo obrazovaniya: monografija.* [Research activity of high school students in conditions of additional education: monograph.] Cheljabinsk : izd. centr Ural'skoj akademii, 188s. [in Russian].
4. Holovan', M. S. (2008) *Kompetentsiia i kompetentnist': dosvid teorii, teoriia dosvidu.* [Competence and competence: experience of theory, theory of experience] *Vyscha osvita Ukrainy.* № 3. S.23-30. [in Ukrainian].
5. Holovan', M. S., & Yatsenko, V. V. (2012) *Sutnist' ta zmist poniattia «doslidnyts'ka kompetentnist'».* [The essence and content of the concept of "research competence"] *Teoriia ta metodyka navchannia fundamental'nykh dystsyplin u vyschij shkoli : zbirnyk naukovykh prats'.* Kryvyj Rih : Vydavnychyj viddil NMetAU, Vypusk VII. С.55–62. [in Ukrainian].

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У РЕФЕРОВАНОМУ ВИГЛЯДІ

Розширена анотація

статті **Мороза Володимира Михайловича** на тему: “Напрями вдосконалення механізмів державного регулювання процедури обрання керівника вищого навчального закладу” (це речення подається українською мовою).

Moroz V.M. Doctor of sciences (Public Administration), Associate Professor, Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management, NTU “KhPI”, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Ways of state regulation mechanisms' improvement in the procedure of electing the head of higher educational establishment”

Далі, відповідно до запропонованої нижче структури, подається розширена анотація англійською мовою (загальний обсяг від 4 до 6 тис. знаків) з обов’язковим виділенням назв структурних елементів статті (приклад подано нижче). Нагадуємо, що розширена анотація повинна відображати зміст статті та як можна точніше презентувати авторську думку щодо предмета наукового пошуку.

Problem setting (*English text*).

Recent research and publications analysis (*English text*).

Paper objective (*English text*).

Paper main body (*English text*).

Conclusions of the research (*English text*).

_____ (підпис особи, яка здійснила переклад)

Переклад здійснено _____ (вказати дату) _____ (вказати повну назву організації, яка здійснювала переклад, та П.І.Б. і посаду конкретного виконавця перекладу).

(підпис виконавця перекладу обов’язково повинен бути завірений в установленому порядку, наприклад, печаткою організації).

ЗАЯВКА

на розміщення статті у щоквартальному науково-практичному журналі
“Теорія і практика управління соціальними системами”

Прізвище

Ім'я

По батькові

Місце роботи

Посада

Науковий ступінь

Вчене звання

Назва статті

Пропонована рубрика (філософія, педагогіка, психологія)

Адреса, телефони та E-mail для контактів

Поштова адреса для надсилання авторського примірника

Підтверджую своє бажання розмістити статтю у щоквартальному науково-практичному журналі “Теорія і практика управління соціальними системами” і *гарантую, що подана стаття є власною розробкою автора (авторів) та ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях*

Погоджуюсь з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення і порядку подачі матеріалів. Підтверджую свою згоду на розміщення поданої статті, так само як і розширеної анотації до неї в інформаційних системах (наприклад, на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в мережі Open Journal Systems тощо) та міжнародних наукометричних базах даних

« _____ » _____ 20 __ р. _____

Наукове видання

Щоквартальний науково-практичний журнал

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ:
ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, СОЦІОЛОГІЯ**

3'2019

Редактор *О. В. Квасник*
Комп'ютерна верстка *Д. О. Крамчанінова, А.С. Голодна*

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України: Серія КВ №5212 від 18.06.2001 р.

Підп. до друку 19.06.2019 р. Формат 60х84 1/8. Папір Кум Lux.
Друк – різнографія. Ум. друк. арк 16,27.
Наклад 70 прим. 1-й завод – 100. Зам. № 982. Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ “ХПІ”.
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК№3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вул. Кирпичова, 2